

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

- ANJA AMEND-TRAUT:**
Sokféleség vagy egység? Jogi kultúra és a jogtalálás közös és eltérő vonásai Európában 229
- KLEIN TAMÁS:**
A sajtószabadság versenyjogi alapú, közérdekű korlátozhatóságának alkotmányossági vizsgálata a 229/2018. (XII. 5.) Kormányrendelet tükrében 239
- HARASZTI MARGIT KATALIN:**
Ami a kényszer fogalmából kimaradt: a törvényes szankció klauzula 254
- MOLNÁR ERZSÉBET:**
Magánjogi jogellenességet kizáró okok hatása a büntetőjogi felelősségre az üzleti titok megsértése bűncselekmény körében 265

Szemle

- SZABÓ ZSOLT:**
A közigazgatás reformja a Nyugat-Balkán országokban – eljárás, személyügy, stratégiaalkotás 273

Jogirodalom, jogélet

- FÖLDI ANDRÁS:**
Hatályosított és kibővített monográfia a joggal való visszaélésekről 283
- NAGY PÉTER:**
Kötetek az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjáról 289

„Készséggel sorakozunk mindig azokhoz, kik a jogtudomány fejlődésében a közjólétet látják felhívni. Készséggel szentelünk e lapon minden sort, munkásságunkban minden erőt az új lángra szított oltárnak, mely fölött a jog istensége áll.”

Ökröss Bálint: A szerkesztő előszava
Jogtudományi Közlöny
Pest, Januarius 2. 1866. évfolyam, 2. old.

JURISPRUDENTIAL BULLETIN / RECHTSWISSENSCHAFTLICHE MITTEILUNGEN

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

- ANJA AMEND-TRAUT:**
Diversity or Unity? Legal culture commonalities and differences in the finding of justice in Europe /
Vielfalt oder Einheit? Rechtskulturelle Gemeinsamkeiten und Unterschiede der Rechtsfindung in Europa 229
- TAMÁS KLEIN:**
Examining the constitutionality of restrictions on the freedom of press on a competition-law basis for reasons in the public interest /
Verfassungsrechtliche Untersuchung der wettbewerbsrechtlich begründeten, durch das öffentliche Interesse gerechtfertigten Beschränkung der Pressefreiheit in Anbetracht der Regierungsverordnung Nr. 229/2018. (XII. S.) 239
- KATALIN MARGIT HARASZTI:**
On the Missing Element from the Concept of Torture: The Clause of Lawful Sanction /
Was aus der Definition der Folter fehlt: die Klausel der gesetzlichen Sanktion 254
- ERZSÉBET MOLNÁR:**
The Effect of Justification Grounds under Private Law on the Criminal Responsibility Regarding to the Crime Against Trade Secret /
Die Wirkung der zivilrechtlichen Rechtfertigungsgründe auf die strafrechtliche Verantwortlichkeit bezüglich der Straftat „Verletzung von Geschäftsgeheimnissen“ 265

Review / Rundschau

- ZSOLT SZABÓ:**
Reform of Administration in the West-Balkan Countries – Procedure, Human Resources, Strategy /
Verwaltungsreform in den Ländern des Westbalkans – Verfahren, Personal, Strategiebildung 273

Legal Life, Legal Literature / Rechtsliteratur – Rechtsleben

- ANDRÁS FÖLDI:**
Extended and Effective Monograph on the Abuse of Rights /
Aktualisierte und erweiterte Monographie über Rechtsmissbrauch 283
- PÉTER NAGY:**
Volumes on the Codification of the Civil Code /
Die Bände über die Kodifikation des neuen Privtgesetzbuches 289

A KIADVÁNY
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY
Az MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:
Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:
**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József**

Főszerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvary Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

A kéziratokra vonatkozó formai követelményeket a https://hvgorac.hu/Jogtudomanyi_Kozlony_oldal.html oldalon, az „Impresszum” aloldalon elérhető „Szerkesztési útmutató” tartalmazza.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a Jogtudományi Közlöny szerkesztőségé csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a Szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

A publikálással kapcsolatos további kérdések a voros44@gmail.com címre küldhetők.

A Kiadó a lapban megjelenő tanulmányok szerzőinek azonos összegű honoráriumot fizet.

Kiadja a HVG-ORAC
Lap- és Könyvkiadó Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja a 2020. évre: 24 000 Ft. 2020-ban az egyes lapszámok külön is megvásárolhatók 2000 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021-7166

Jogkódex
Internetes jogi tudástár

A Jogtudományi Közlöny 2000 és 2019 közötti lapszámaiban megjelent írások teljes szöveggel, online kutathatók a Jogkódexen. www.jogkodex.hu

Anja Amend-Traut egyetemi tanár, Würzburgi Egyetem (Würzburg)

Sokféleség vagy egység? Jogi kultúra és a jogtalálás közös és eltérő vonásai Európában*

Az igazságszolgáltatást mint a jogi kultúra egyik alapvető összetevőjét a bírósági intézményrendszer és a bíróságokra vonatkozó jogi szabályozás határozza meg, mint ahogy az igazságszolgáltatás maga is alakítólag hat vissza az ezeket meghatározó tényezőkre. A jelen tanulmány a Német Szent Római Birodalom jogrendszerének sajátosságaiából kiindulva azt a kérdést vizsgálja, hogy mennyiben állapíthatók meg olyan kritériumok, amelyek lehetővé teszik egy európai jogi kultúra tételezését. E tekintetben azt láthatjuk, hogy az európai jogi kultúrára jellemző paraméterek nem állandóak, hanem azokat törvényhozási, politikai és gazdasági tényezők, valamint jogelméleti viták befolyásolják. Ezek a tényezők egyfelől centrifugálisan hatottak, másfelől olyan újszerű konvergenciákat generáltak, amelyek az európai jogi kultúrának egy alternatív formáját jelzik.

„Ekként egész hazai jogunk egymásnak ellentmondó, egymást lerontó, kusza rendelkezések áttekinthetetlen és zavaros konglomerátuma, amely kifejezetten arra alkalmas, hogy a németeket elválassza egymástól, és hogy a bírák és az ügyvédek számára lehetetlenné tegye a jog alapos ismeretét. De még e kaotikus egyveleg tökéletes ismerete sem vezetne messzire. Mert egész hazai jogunk olyan hézagos, hogy 100 jogi kérdésből legalább 90 esetben recipiált külföldi törvénykönyvek, a kánoni és a római jog alapján kell döntenet. És éppen ez a legnagyobb baj.”¹

Így jellemezte Anton Friedrich Justus Thibaut a németországi polgári jog állapotát a XIX. század elején, amelyet a széttagoltság határozott meg, ami a birodalmon belül is egyértelműen a jog kulturális sokféleségét tükrözte. Ha ebből indulunk ki, hogyan lehetséges a jogi kultúra közös vonásainak európai kontextusban való feltérképezése?

Ha arról elmélkedünk, hogy létezett-e egy közös európai jogi kultúra, akkor mindenképp azt a nevezetes és itt részletesebben nem tárgyalható különbséget kell megfontolnunk, amely a *common law* és a kontinentális Európának a jogtudományi tradíció által meghatározott jogrendszerei között fennáll,² jóllehet a teljesen különálló *English law*-ról, illetve a *common law* önálló fejlődéséről alkotott képet az újabb kutatások fényében felülvizsgálatra szorulónak kell tekinteni.³

A kutatás homlokterében a *ius commune*-nek mint közös jognak az európai jogcsoport szempontjából játszott kiemelkedő szerepe kimutatása áll, figyelemmel arra, hogy a római és a kánoni jog recepciója megteremtette az alapo-

* A tanulmány a szerző által az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2018. április 13-án megtartott előadás szerkesztett szövege, amelyet Földi András fordított magyarra. Francia nyelven *Diversité ou unité? Culture juridique, correspondances et différences dans la recherche de la justice en Europe* megjelent: GLOSSAE. European Journal of Legal History. 15 (2018) 33–49. <http://www.glossae.eu/wp-content/uploads/2019/03/traut-corregido.pdf>.

1 ANTON FRIEDRICH JUSTUS THIBAUT: *Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland*. Heidelberg, Mohr und Zimmer, 1814. 14. sk.

2 MANLIO BELLOMO: *L'Europa del diritto comune*. 7a ed. Roma, Cigno Galileo Galilei, 1994 (németül: *Europäische Rechtseinheit. Grundlagen und System des Ius Commune*. München, Beck, 2005. XII); ld. összefoglalóan még NILS JANSEN: *Ius Commune*. In: JÜRGEN BASEDOW – KLAUS J. HOPT – REINHARD ZIMMERMANN (Hg.): *Handwörterbuch des Europäischen Privatrechts*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2009, [http://hwb-eup2009.mpipriv.de/index.php/Ius_commune_\(Gemeines_Recht\)#5._Ius_commune_und_common_law](http://hwb-eup2009.mpipriv.de/index.php/Ius_commune_(Gemeines_Recht)#5._Ius_commune_und_common_law) (2018.04.14.).

3 Az angol *common law* és a *ius commune* fejlődése közötti párhuzamokat összefoglalóan és igen szemléletesen mutatja be H. PATRICK GLENN: *On Common Laws*. Oxford, Oxford University Press, 2007. 25–35; az angol *common law*-t ért külső hatásokra ld. 32–35, 112–114. Ld. ehhez még STEFAN VOGENAUER: *Common law*. In: BASEDOW–HOPT–ZIMMERMANN: i. m. http://hwb-eup2009.mpipriv.de/index.php/Common_law (2018.04.14.).

kat egy kontinentális európai polgári jog számára.⁴ Jóllehet ezek egymással természetesen szorosan összefüggenek, és egy közös normatív talapzaton nyugszanak, nem lenne célszerű az intézményes hagyományok három területét, jelesül egyrészt a jogászképzést és a bírósági szervezetrendszer, másrészt a magánjogról szóló tudományos-dogmatikai diskurzust, harmadrészt pedig a joggyakorlatot elhamarkodottan együtt tárgyalni, hanem ezeket sokkal inkább külön kell megvizsgálni. Ugyanis mindhárom részterület a jogi kultúra aspektusait képezi, és bár a jogi kultúrát az említett elemek alkotják, ezek azonban egymástól önállóan fejlődhetnek.⁵

Ha a fenti megfontolást egy európai jogi kultúra felvázolására kívánjuk alkalmazni, akkor külön kell vizsgálni 1. a jogászképzést, 2. a jogtudomány művelését és 3. a jogtalálás módszereit Európában. Ebben az összefüggésben rámutathatunk arra, hogy az összehasonlító jogtörténet – attól a nehézségtől függetlenül, amelyet a korlátozott számú paraméter összehasonlítása, illetve a törvényszerűségek vagy még inkább a rokonságok kimutatásának bizonytalansága jelent – alkalmas, sőt nélkülözhetetlen eszköz is ahhoz, hogy egy európai jogi kultúra megkonstruálható legyen. Egyéb vonatkozásban az összehasonlító jogtörténet (és ez nagyon fontos ahhoz, hogy a teória talaját elhagyhasuk) az általa kínált gazdag forrásanyag révén az általunk prioritásként kezelt jogtalálás számára is hasznos.⁶

Mielőtt erre a kérdésre rátérnénk, szükséges a három említett terület kapcsolatát illetően néhány rövid megjegyzés előrebocsátása a jogászképzésről és a jogtudományról. Ami az előbbit illeti, Európa jelentős részén sokáig az institúció-előadások nyújtottak bevezetést a jogba.⁷ Olyan szerzők, mint Vinnius⁸ vagy Heineccius⁹ e célból megírt tankönyveit egész Európában használták. Sokáig a Szent Római Birodalomban működő jogászokat is majdnem kizárólag a *ius commune* alapján képezték. A helyi jogok ehhez képest sokáig nem kaptak helyet egyetemi oktatásban. Csak a XVII. században kezdett fokozatosan

megváltozni az egyetemi előadások anyaga. Erre nem állami intézkedések folytán, hanem a tudományos horizont megváltozása nyomán került sor; a természetjog első előadásai olyan szerzők nevéhez fűződnek, mint Hugo Grotius, Samuel von Pufendorf, Christian Thomasius és Christian Wolff. Később a német jogról is megindultak az előadások, sőt helyenként ezen új tudományszakok számára külön tanszékeket is felállítottak. Még Franciaországban is, ahol a XII. századtól a Loire folyó magasságában egy meglehetősen egyértelmű határvonal alakult ki, amelytől délre – szemben az északon uralkodó germán–frank feudális szokásjogon alapuló *droit coutumier*-vel – a *Corpus iuris civilis*ből kialakult és *droit écrit*-nek nevezett *ius commune* volt hatályban, az egyetemi oktatás elsődleges tárgyát egészen a XVIII. századig a *ius commune* képezte.¹⁰

A tudományos-dogmatikai diskurzusban a *ius commune* képezte az európai jogtudomány közös tárgyát.¹¹ Franz Wieacker ebben az összefüggésben kimondottan „összeurópai közös jogról” („*gesamteuropäisches Gemeinrecht*”) beszélt,¹² Helmut Coing pedig a középkori jogtudományt „európai diszciplínának” nevezte.¹³ E vonatkozásban a római jog testesítette meg a jog rációját, egyszersmind a jog magától értetődő egyetemes grammatikáját képezte. Ez egyébként még Franciaországban is így volt, jóllehet ott a római jog alkalmazását kezdetben királyi rendeletek tiltották meg, ugyanis a római jogot mint az európai császárság eszméjének kifejeződését elutasították, később azonban e tekintetben annál erősebben érvényesült a vezető humanista szerzők hatása.¹⁴ A római jog előbb ecsetelt jelentőségét az a körülmény is fokozta, hogy a római jog grammatikáját a *ius proprium*, tehát a nem egy-egy meghatározott népcsoportra korlátozódó jog, mindeneke előtt a helyi (partikuláris) jog alkalmazása során is hasznosították. Ugyanis csak a *ius communé*ben volt megtalálható az a jogi fogalomkészlet és azok a jogtudományi kategóriák, amelyek alapján egy adott helyi (lokális) jog alkalmazása és az arról folyó viták is végbementek. Mindazonáltal amikor Franciaországban már a XVI. század elején a *coutume* jogtudomány, illetve amikor a Szent Római Birodalomban a XVII. században olykor a helyi jog is az egyetemeken művelt jogtudomány tárgyává vált,¹⁵ a

4 A kánonjog behatásához ld. összefoglalóan GLENN: i. m. 108–114.

5 A jogi kultúra fogalmához, jóllehet az annak itt vizsgált alkotórészei tekintetében nem áll fenn teljes átfedés, ld. pl. ERHARD BLANKENBURG in: MARTIN u. SYLVIA GREIFFENHAGEN (Hg.): *Handwörterbuch zur politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2002. 502–506.

6 Az alábbi műben megjelent tanulmányok is rámutatnak arra, hogy a széles körben érvényesülő *ius communé*vel ellentétben területileg szorosan behatárolt *iura propria* folytán az európai jogi hagyományra jellemző nagymértékű sokféleség ellenére számos Európa-szerte elterjedt jelenség figyelhető meg: SEÁN PATRICK DONLAN – DIRK HEIRBAUT (eds.): *The Laws' Many Bodies. Studies in Legal Hybridity and Jurisdictional Complexity, 1600–1900* (Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History, 32). Berlin, Duncker & Humblot, 2015.

7 BELLOMO: i. m. 129. sk., az egyetemi képzéshez ld. 132–148.

8 ARNOLDUS VINNIUS: *In quattuor libros Institutionum Imperialium Commentarius*. Lugduni Batavorum, 1642.

9 JOHANN GOTTLIEB HEINECCIUS: *Elementa iuris civilis secundum ordinem Institutionum*. Franequerae, Henricus Halma, 1725.

10 VLAD CONSTANTINESCO – ULRICH HÜBNER: *Einführung in das französische Recht* [Schriftenreihe der Juristischen Schulung, 16]. 4. Aufl. München, Beck, 2001. 1. sk.

11 Ld. ehhez részletesebben BELLOMO: i. m. 148. skk.

12 FRANZ WIEACKER: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. 2. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1967. 82.

13 HELMUT COING: *Europäisches Privatrecht. I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München, Beck, 1985. (Vorwort).

14 A humanizmusnak a jogtudományra gyakorolt hatásához ld. WIEACKER: i. m. 165–169.

15 Ld. ekként pl. BENEDICTUS CARPZOV: *Iurisprudentia Romano Saxonica secundum ordinem Constitutionum D. Augusti Electoris Saxoniae*. Lipsiae, Ritzschius, 1638; DAVID MEVIUS: *Commentarii in Jus Lubecense*. Lipsiae, Johannes Hallervort, 1642 [sk.]. Franciaországban ezen

Tanulmány

tudományos viták fókuszába került az a kérdés, hogy a római jog szabályai ténylegesen milyen mértékben nyerhetnek alkalmazást a joggyakorlatban. Franciaországban az elegáns jogtudomány képviselői, nevezetesen Cujacius és Donellus megteremtették annak alapjait, hogy a római jogtudomány eredeti szelleme újjászülethessék.¹⁶ A Szent Római Birodalomban a XVII. század második felében olyan művek jelentek meg, amelyek a *ius commune* tudományos bemutatásának keretében részletesen feldolgozták a korabeli bírói gyakorlatot, és ezzel összefüggésben a ténylegesen érvényesülő jog tudományos alapokra helyezésén fáradoztak.¹⁷ E művekben a római jog a tételes jognak már csak az egyik – habár még mindig központi – eleme. Ezáltal az egységes európai *ius commune* helyébe keveréjogok egész sora lépett: a *ius romano-saxonicum*,¹⁸ a *ius romano-germanicum*, a *ius romano-hispanicum*,¹⁹ a *ius romano-neapolitanum*, Dániában a *ius sveco-romanum* és Hollandiában a *Rooms Hollands Regt*.²⁰

A fentiekből következően a *ius commune* a tudományos diskurzus számára olyan közös kiindulóponttá vált, amelynek alapján a helyi jogi hatások által befolyásoltan, és mint majd hamarosan látni fogjuk, a bírói gyakorlat révén külön utakon haladt tovább a fejlődés. Ezekről a Birodalmon belüli külön fejlődési utakról szemléletes képet ad az az 1896-ban, a BGB elfogadása alkalmából közzétett jogföldrajzi térkép, amely a BGB hatálybalépésével tárgytalanná váló legfontosabb helyi jogokat, köztük néhány városi jogot is különböző színekkel jelzett.²¹ Itt jegezzük meg, hogy Thibaut a helyi jogokkal kapcsolatos

vita keretében 1814-es röpiratában konstata, hogy „a helyi jogokat tudományos tekintetben koromsötét éjszaka” borította be.²²

Sokfelé jellemezte hasonló sokszínűség a joggyakorlatot. Kétségtelen, hogy a *ius commune* tudományos talaján álló jogok – amelyek egymással a mindenütt ismert latin nyelven kommunikáltak²³ – a határokon átívelően testítették meg a *communis opinio*t, és még a középkor vége felé is a *ius commune* bírói gyakorlatának szilárd közös alapját képezték. Mindazonáltal a *ius commune* bírói gyakorlata ebben az időben a joggyakorlatnak még csak egy kisebb részét tette ki, mert az egyetemeken tanult jogászok a XII. századdal kezdődően elsősorban az egyházi bírászkodásban vettek részt, és csak a XV. századtól, a felsőbbírászkodás kibontakozásával jelentek meg nagyobb számban a magasabb szintű világi bíróságokon is.

Ami a Szent Római Birodalom legmagasabb szintű bíróságainak törvénykezésével kapcsolatos elméleti koncepciót illeti, e tekintetben is azt láthatjuk, hogy a *ius commune* egységesítő tekintélye képezte a kiindulópontot. E tekintélyt azonban bizonyos centrifugálisan ható tényezők növekvő mértékben csorbították, nevezetesen a viszonylagos önállósággal rendelkező területi egységek, valamint a hazai jog figyelembevétele.

Azt a kérdést, hogy a Szent Római Birodalom két legmagasabb szintű törvényszéke, a birodalmi kamarai bíróság és a birodalmi udvari tanács előtt milyen jogot kell alkalmazni, kifejezett formában először a birodalmi kamarai bírósági rendtartás szabályozta 1495-ben. E rendtartás 3. cikkelye kimondta, hogy a birodalmi kamarai bíróság bírónak hivatali esküt kell tenniük arra, hogy „a birodalom közös joga szerint, valamint úgyszintén a fejedelemségek, a viszonylagos önállósággal rendelkező területi egységek és a bíróságok eléjük terjesztett, közelfogadott, erkölcsileg aggálytalan és egyéb aggályokat sem keltő rendeletei, statútumai és szokásai szerint [...] fognak ítélni”.²⁴ Ezt követően a *ius commune*t a bíróság által ismert jognak tekintették, és alkalmazhatóságát vélelmezték (*fundata intentio*), a helyi jogszabályok hatályát azonban annak a félnek kellett bizonyítania, aki azokra hivatkozott. Az az alapelv tehát, amely szerint „a bíróság ismeri a jogot”, a helyi jogra nézve nem érvényesült. E szabályozás hátterében az a megfontolás állt, hogy a birodalmi kamarai bíróságon működő, igen képzett jogászok egyetemi tanulmányaik során, mint erre fentebb már utaltunk, mindekenélőtt a *ius commune*vel ismerkedtek meg, ráadásul a legkülönbözőbb területekről származtak. Nem lehetett

irányzat legfőbb képviselőiként alighanem Charles Dumoulin és Bertrand d'Argentré említhetők.

16 CONSTANTINESCO-HÜBNER: i. m. 2; WIEACKER: i. m. 166. sk.

17 Ld. ekként pl. GEORG ADAM STRUVE: *Jurisprudentia romano-germanica forensis*. Jenae, Birckner, 1670; SAMUEL STRYK: *Specimen usus modernni Pandectarum*. Francofurti & Witebergae, Schrey & Meyer, 1690 [skk.]; JOHANNES VOET: *Commentarius ad Pandectas*. Hagae Comitum, De Hondt, 1698 [skk.].

18 Ld. ehhez pl. SAMUEL OBERLÄNDER: *Lexicon juridicum romano-teutonicum* (4. kiadás). Norimbergae, Lochner, 1753 (utánnomás Rainer Polley bevezetőjével: Köln–Weimar–Wien, Böhlau 2000) a „Jus Saxonicum” címszónál a következő megjegyzést: „A szász jogot manapság *ius commune*re és választófejedelmi jogra osztják”.

19 Ld. ehhez JOANNES [JUAN] SALA: *Digestum romano-hispanum ad usum tironum hispanorum ordinatum*. Valentiae, Officina Fratrum de Orga, 1794 (utánnomás: *Digestum Romano-hispanicum* [sic!]. Charleston, Nabu Press, 2012).

20 Ld. ehhez még HELMUT COING: *Die europäische Privatrechtsgeschichte der neueren Zeit als einheitliches Forschungsgebiet. Probleme und Aufbau*. In: *Ius Commune* 1 (1967) 1–33; GLENN: i. m. 23. sk., 104–108. A németalföldi térségre nézve ld. PAUL L. NÈVE: *Europäisches Ius Commune und (nationales) Gemeines Recht: Verwechslung von Begriffen?* In: GERHARD KÖBLER – HERMANN NEHLSSEN (Hg.): *Wirkungen europäischer Rechtskultur. Festschrift für Karl Kroeschell zum 70. Geburtstag*. München, Beck, 1997. 871–884. Európa jogi sokféleségéhez ld. még NILS JANSEN: *Legal Pluralism in Europe: National Laws, European Legislation, and Non-legislative Codifications*. In: LEONE NIGLIA (ed.): *Pluralism and European Private Law*. Oxford, Hart, 2013. 109–130, további adalékokkal, ld. különösen 109. sk.

21 ANONYMUS: *Deutsche Rechts- und Gerichtskarte*. Kassel, Fischer, 1896 (utánnomás: Diethelm Klippel [Hg.], Goldbach, Keip, 1996).

22 THIBAUT: i. m. 28.

23 COING: *Europäische Privatrechtsgeschichte* 9. sk.

24 RKG 1495, Art. 3. Ld. HEINRICH CH. VON SENCKENBERG (et al.): *Neue und vollständigere Sammlung der Reichsabschiede, Zweyter Theil derer Reichs-Abschiede von dem Jahr 1495. bis auf das Jahr 1551. inclusive*. Franckfurt am Mayn, Ernst August Koch, 1747 (utánnomás: Osnabrück, Otto Zeller, 1967). 7.

elvárni tőlük, hogy a sokféle helyi szinten hatályos jogrendszer ismerjék.

A német jog alkalmazására e szabályozás mellett eleve csak akkor volt esély, ha az adott esetre egyáltalán létezett német jogszabály. Ebben a helyzetben igen hátrányosnak bizonyult az a tény, hogy Németországban a tárgyi jog széles területei nem képezték oktatás tárgyát. Ezen túlmenően a regionális jog sok helyen még csak nem is volt feljegyezve, márpedig a csak szájhagyomány útján ismert jog hatályának bizonyítása még nehezebb volt. Ekként a német jog a *ius communéval* szemben már csak azért is gyakran háttérbe szorult, mert, szemben a római joggal, tudományosan nem volt feldolgozva. Ráadásul a bíróság előtt az az alapelv érvényesült, hogy a helyi jog szabályait megszorítóan kell értelmezni (*statuta sunt stricte interpretanda*). Ellentétben a jogforrások középkori hierarchiájával, amely szerint a különös jog lerontja az általánost, a legfelső bíróság szintjén a helyi jog a fentieknek megfelelően mindenképpen másodlagos szerepre volt kárthatva.²⁵

Az ekként a Szent Római Birodalom mindkét legmagasabb szintű bírósága számára normatív jelleggel megszabott jogalkalmazási rend megteremtette a feltételeit annak, hogy a római jog az egész birodalomban elterjedjen. Mai szemzőből ez a tény összehasonlító jogtörténeti támpontot kínál a közös európai jogi kultúra kutatásához. Ugyanis éppen ez a legfelső szintű bíróságok kiváltképpen alkalmasnak bizonyult arra, hogy hozzájáruljon egy bizonyos típusú jogegységesítéshez, és ezáltal ahhoz is, hogy a birodalom határain átnyúlóan is egyengesse egy római jogi és kánonjogi gyökerekből táplálkozó közös jogi kultúra kialakulása felé vezető további utat.

Megjegyzendő, hogy a római jog számára a fent vázolt módon kialakított kedvező pozíciót nem annyira a császárnak a birodalomszerte hatályosuló jog iránti alkotmánypolitikai hatalmi igénye vagy a jogász elitnek a római jog alkalmazása biztosítása iránti jogpolitikai hatalmi törekvése motiválta, hanem inkább a római jogi megoldások észszerűségéről és felsőbbrendűségéről vallott meggyőződés. Ehhez képest a helyi jogoknak a tartományúri törekvésekből fakadó megerősödése egyértelműen a helyi politikai uralomra vonatkozó igények erősödését tükrözte;²⁶ jobbára a helyi hatalmasságok érdekében állt ugyanis az, hogy saját jogszabályokat bocsássanak ki ahelyett, hogy elfogadják a római jog alkalmazását.

Egyes viszonylagos önállósággal rendelkező területi egységek a helyi jog alkalmazása céljából egy sor fellebbezési privilégiumra tettek szert, amelyek megakadályozták, hogy a fellebbezések eljussanak a legfelső szintű birodalmi bíróságokhoz, és amelyek a helyi bíróságok és – eltekintve bizonyos korlátozásoktól – a helyi jogok megerősödéséhez vezethettek.²⁷ Az 1356. évi Aranybulla már a XIV. században megerősítette, illetve első ízben megadta valamennyi választófejedelemnek az őket megillető *privilegium de non appellando illimitatumot*.²⁸ Kiváltképpen a kora újkorban egyre több birodalmi rend eszközölt ki magának fellebbezési privilégiumokat – a legtöbb esetben meghatározott pertárgyakra nézve, például kereskedelmi vételekre,²⁹ vagy a pertárgyérték összegszerű mértékének határáig terjedően –, amelyek idővel egyre szélesebb körben érvényesültek. Az ilyen privilégiumok megszerzésének módja elsősorban az volt, hogy a birodalmi udvari tanácshoz mint császári hatósághoz fordultak ilyen kérelemmel.³⁰ Jóllehet a német

27 Ennek az árnyalt jellemzésnek a kapcsán figyelembe kell venni, hogy a privilegizált felsőségek közötti jog is sok tekintetben a római jogi minták alapján fejlődött, ahogy ezt Frankfurt vonatkozásában kimutatta pl. HELMUT COING: *Die Rezeption des römischen Rechts in Frankfurt*. 2. Aufl. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1962. Úgy tűnik, hogy Würzburgban a városi tanács tagjai a tartománybeli szokásokat sokszor nem ismerték pontosan, és ezért a helyi jog nyilvánvaló többsége ellenére a *ius commune* alapján döntöttek, ahogy ez Joseph Bongartz egy még befejezés előtt álló tanulmányából kitűnik. Egyébként a korlátlan fellebbezési privilégiumok megadásának előfeltételét képezte egy bizonyos helyi bírósági rendszer, amely a maga részéről megfelelt a római jogi tradíciónak.

28 WOLFGANG D. FRITZ (Bearb.): *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356* (Monumenta Germaniae Historica, Fontes iuris Germanici in usum scholarum separatim editi, 11), Weimar, Böhlau, 1972, <http://daten.digital-sammlungen.de/0000/bsb00000666/images/?id=00000666&seite=9> (2018.04.14.); a fejlődéstörténethez és további részletekhez is ld. Cap. VIII, XI, 62–64, 66. sk.; német fordításban ld. ARNO BUSCHMANN (Hg.): *Kaiser und Reich. Klassische Texte und Dokumente zur Verfassungsgeschichte des Hl. Römischen Reiches Deutscher Nation*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984. 108–156, ld. különösen 128, 131–133. Ld. ehhez ULRICH EISENHARDT: *Die Rechtswirkungen der in der Goldenen Bulle genannten privilegia de non evocando et appellando*. ZRG Germ. Abt. 86 (1969) 75–96.

29 Ld. ekként a Nürnberg birodalmi város számára adott privilégiumot: StadtA Nürnberg B 11 Nr. 385. Ld. ehhez még ANJA AMEND-TRAUT: *Die Akten und Beilagen von Reichskammergericht und Reichshofrat als Quellen des Handelsrechts*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. 37 (2015) 177–205, ld. különösen 195.

30 A privilégiumok törvényi jellege miatt azokat csak egy törvényhozó – fejedelmi rangú tartományúr, a pápa, vagy, mint itt, különösen a császár – bocsáthatta ki. A privilégiumok a birodalmi közjogtudományban ismert általános nézet szerint nem terjedhettek ki „az isteni és a természeti törvények”-re, mindarra, amit birodalmi törvények vagy a tartományi alkotmány tiltottak, valamint „egy harmadik személy *iura quaesita*”-ja javára, ld. pl. CARL FRIEDRICH HÄBERLIN: *Repertorium des Deutschen Staats und Lehnrechts*. IV. Leipzig, Weidmann, 1795. § 10, 289. Amennyiben nem érintette valamely birodalmi rend alkotmányjogi jogállását, a császárt korlátlanul megillette a privilégiumadás joga, ld. ehhez még HEINZ MOHNHAUPT: *Privatrecht in Privilegien*. In: *Vorträge zur Geschichte des Privatrechts in Europa* (= *Ius commune Sonderhefte. Texte und Monographien*, 15). Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1981. 58–75, ld. különösen 61. Ebben a vonatkozásban a birodalom alkancellárjának vagy a birodalmi udvari tanácsnak volt felhatalmazása, ld. JOHANN JACOB MOSER: *Neues deutsches Staatsrecht*. Bd. 5. *Von denen Kayserlichen Regierungs-Rechten und Pflichten, [...], erster*

25 Arra nézve, hogy a birodalmi kamarai bíróság a helyi jog rovására túlnyomórészt a *ius communét* alkalmazta, s végül a hazai jogot háttérbe szorította, ld. BERNHARD DIESTELKAMP: *Die Bedeutung des Reichskammergerichts für die Rechtsentwicklung im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation. Eine (Zwischen-)Bilanz*. In: Jörg Wolff (Hg.): *Kultur- und rechtshistorische Wurzeln Europas* [= *Studien zur Kultur- und Rechtsgeschichte*, 1]. Mönchengladbach, Forum Verlag, 2006. 459–474, ld. különösen 462. skk.

26 Ezzel kapcsolatos a jog tekintélyéről szóló vita, ld. ehhez részletesebben JANSEN: *Legal Pluralism* 112–118.

Tanulmány

igazságszolgáltatás a középkor végétől kezdve a kora újkoron át egészen 1806-ig alapvetően a császár törvénykezési felségjogára épült, amely a római jogot mint a közös jogi kultúra tulajdonképpeni alapját hangsúlyozó, fent vázolt jogalkalmazási doktrínát helyezte előtérbe, számos birodalmi rend már 1495-től sikeresen törekedett arra, hogy kivívja saját bírászkodásának részleges vagy akár teljes szuverenitását. A XVII. század közepéig majdnem mindegyik nagyobb birodalmi rend szert tett ilyen privilégiumokra.³¹ Attól kezdve, hogy egy ilyen előjog kialakult, a birodalmi törvényszékekhez való fellebbezés – eltekintve a bírászkodás megtagadásától, késedelmeskedésétől, valamint a semmisségi panaszoktól³² – lehetetlenné vált.

Ily módon többek között az önálló igazságszolgáltatás kialakítása révén tudták a tartományi fejedelmek az uralkodói hatalmukat a császár hatalmi igényével szemben kiépíteni. Ugyanakkor éppen ez a tény akadályozta a jogi kultúrának a birodalmon belüli vagy akár az európai szintű egységesítés irányában való fejlődését. Csak zárójelben legyen szabad megjegyezni, hogy az egyes európai országokon belüli politikai erők és azok centrifugális hatása korántsem csak a történelem szempontjából releváns jelenség. A mostani évtizedben is messzemenően aktuális, hogy Európa összetartásáról gondolkodjunk, amihez természetesen hozzátartozik a közös igazságszolgáltatás felépítése is: „Európa átalakításának vezérlő eszméje tehát arról szól, hogy azokat a centrifugális erőket, amelyek a tagállamok szuverenitás iránti, ma is fennálló igényeire, valamint a társadalmi-gazdasági és a kulturális különbségekre épülnek, nemcsak megfékezni kell, hanem centripetális erőkké kell őket átalakítani.”³³

A fent vázolt pluralista tendenciát tovább erősítette az a tény, hogy a birodalmat alkotó különféle tényezők különféle, egymást részben átfedő jogcsoportokhoz tartoztak:

Theil. Franckfurt am Mayn, Ernst August Koch, 1772 (utánnomás: Osnabrück, Otto Zeller, 1967). Cap. 16, § 112, 529. FRIEDRICH LEHNE: *Zur Rechtsgeschichte der kaiserlichen Druckprivilegien*. In: MIOG 53 (1939) 323–409 (különösen 349) megállapítása szerint a fennmaradt iratokból összességében „a hatáskörök nagymértékű rugalmassága” tűnik ki.

31 Az összes privilégiumot felsorolja, a legfontosabb privilégiumok szövegét pedig közli ULRICH EISENHARDT: *Die kaiserlichen Privilegia de non appellando* (Quellen und Forschungen zur Höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 7). Köln–Wien, Böhlau 1980. A fellebbezési privilégiumok politikai jelentőségéhez ld. JÜRGEN WEITZEL: *Der Kampf um die Appellation ans Reichskammergericht* (Quellen und Forschungen zur Höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 4). Köln–Wien, Böhlau 1976.

32 Ld. ehhez összefoglalóan EISENHARDT: i. m. 25–27., további adalékokkal. A birodalmi törvényszékekhez való fellebbezés mindazonáltal gyakran akkor is akadályba ütközött, ha a helyi bírászkodási hatalom birtokosa a bíróságok feletti felügyeleti jogát a legmagasabb szintű területi bíróságra ruházta át; ld. ehhez újabban STEFAN ANDREAS STODOLKOWITZ: *Rechtsverweigerung und Territorialjustiz. Verfahren wegen iustitia denegata vel protracta am Oberappellationsgericht Celle*. ZRG Germ. Abt. 131 (2014) 130–181.

33 HERFRIED MÜNKLER: *Alle Macht dem Zentrum*. Der Spiegel. 2011. évi 27. sz. 108. sk., ld. különösen 109.

a nemesek a helyileg változó hűbéri joghoz, a kézművesek a városi céhük statútumaihoz, a szerzetesek a rendjük szabályzataihoz voltak kötve, míg az egyházi bíróságok kinyilvánították hatáskörüket a *causae spirituales*re nézve. Ez a jogi és bírászkodási széttagoltság fokozta a birodalmon belüli centrifugális hatásokat.³⁴

A fent vázolt alkotmánypolitikai és jogi aspektusok mellett, amelyek már a Szent Római Birodalmon belüli, és ezen keresztül az európai léptékű jogi egység ellenében is hatottak, az újabb kutatások arra is rámutattak, hogy a helyi jogok a birodalom legfelső szintű törvénykezésében is a korábban feltételezett mértékhez képest sokkal nagyobb jelentőséggel bírtak, más szóval az egyetemeken kiképzett jogászok nagyon is jól ismerték az egyes helyi jogokat, és azok hatályosulásának akkor is teret engedtek, ha a peres felek e jogszabályok hatályát nem tudták bizonyítani.³⁵ E ténynek az volt a következménye, hogy a legfelső szintű törvénykezés nem tudott olyan mértékben a jogegységesítés irányában hatni, mint ahogy ezt különösen a római jog

34 A különböző, egymás mellett létező és tekintélyre egyaránt számot tartó bíróságok szétforgácsoltságát mindenekelőtt a birodalmi igazságszolgáltatás szervezetének két előzetesen megtartott értekezlete szemléltette, amelyek közül az egyik a Szentbirodalom legfelső szintű törvénykezésének a helyi szintű bírászkodáshoz fűződő viszonyával foglalkozott, míg a másik e kérdést Frankfurt szabad birodalmi város kapcsán, tehát egy adott területi egység határain belül vizsgálta, és ez alkalommal került bevezetésre a „Gerichtslandschaft” („bírószági táj”) kezdetben hevesen vitatott, majd később messzemenően megszilárdult fogalma. ANJA AMEND – ANETE BAUMANN – STEPHAN WENDEHORST – SIEGRID WESTPHAL (Hgg.): *Gerichtslandschaft Altes Reich. Höchste Gerichtsbarkeit und territoriale Rechtsprechung* (Quellen und Forschungen zur Höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 52). Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2007; ANJA AMEND – ANETE BAUMANN – STEPHAN WENDEHORST – STEFFEN WUNDERLICH (Hgg.): *Die Reichsstadt Frankfurt als Rechts- und Gerichtslandschaft im Römisch-Deutschen Reich* (Bibliothek Altes Reich, Bd. 3). München, R. Oldenbourg Verlag, 2008. Időközben olyan elismert szakmunkák is, mint ALEXANDER KREY: *Die Praxis der spätmittelalterlichen Laiengerichtsbarkeit und Rechtslandschaften des Rhein-Main-Gebietes im 15. Jahrhundert im Vergleich* (Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte, 30). Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2015, különösen 14. skk., módszertanilag használják a „jogi és bírószági tájak” fogalmát, mégpedig az olyan premisszák következetes alkalmazása mellett, mint a jogegység követelményéről való tudatos lemondás vagy a hatáskörök világos elhatárolásának hiánya. Ez Németország határain túl is érvényes, amiként ez az újabb osztrák jogtörténeti kutatásokból kitűnik, ld. ehhez a „Gerichtsvielfalt in Wien. Forschungen zum modernen Gerichtsbegriff” címmel megjelent tanulmánykötetet a „Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs” c. sorozatban [6 (2/2016)]. Ehhez képest az említett fogalmi precizitás igénye – eltekintve a „jogi táj” fogalmának használatától – CASPAR EHLERS *Rechtsräume. Ordnungsmuster im Europa des frühen Mittelalters* címmel 2016-ban megjelent munkájában nem jelentkezik.

35 PETER OESTMANN: *Rechtsvielfalt vor Gericht. Rechtsanwendung und Partikularrecht im Alten Reich* (Rechtsprechung. Materialien und Studien. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte Frankfurt am Main, 18). Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 2002; a kereskedelmi jogot illetően ld. ANJA AMEND-TRAUT: *Wechselverbindlichkeiten vor dem Reichskammergericht. Praktiziertes Zivilrecht in der Frühen Neuzeit* (Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 54). Köln–Wien, Böhlau, 2009; ld. még STEFFEN WUNDERLICH: *Das Protokollbuch von Mathias Alber. Zur Praxis des Reichskammergerichts im frühen 16. Jahrhundert* (Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 58, 1). Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2011, 184–216.

hatására tekintettel korábban feltételezni szokták. A peres felek képviselői az eljárásban betöltött korlátozott szerepük dacára gyakran intenzívebben hivatkoztak a helyi jogokra, mint amennyire ezt az eljáró bírák megtehették.³⁶ A Szent Római Birodalom legfelső törvényszékeinek irataiba bepillantva megállapíthatjuk, hogy a jogi képviselők tekintettel voltak ugyan a *Corpus iuris civilis* szöveghelyeire, de legalább ilyen mértékben hivatkoztak a helyi jogokra és azok szakirodalmára is, abból a célból, hogy egy-egy adott jogi érvelést alátámasszanak.

Ezek az aspektusok arra engednek következtetni, hogy a Szent Római Birodalom legfelső törvényszékeinek törvénykezésében alkalmazott anyagi jog tekintetében sem lehet minden további nélkül azt feltételezni, hogy az az európai jogi kultúrát tükrözte volna. Ehhez képest valamelyest eltérő a helyzet az eljárásjog tekintetében, amely széles körben a római jogi mintához igazodott. A fenti következtetés egyébként nem csak a Szent Római Birodalomra nézve érvényes: más országokban is, így különösen Franciaországban a nemzetté formálódás keretében a római jog alkalmazása általában véve visszaszorult a hazai jog javára.

Mindazonáltal azt le kívánom szögezni, hogy a jogtalálás tekintetében létezett, illetve kialakult egy országhatárokon átívelő, és sok esetben európai szintű jogi kultúra, mégpedig a kereskedelmi jog területén, amely kialakított egy olyan szokásjogot, amely különféle „minőségi ellenőrzéseken” keresztül vagy egy magasabb szintű normagyűttes elfogadását eredményezte, más szóval tételes jogi recepciót nyert, vagy más esetekben a gyakorlati alkalmazhatóság vagy a gazdasági célszerűség hiányában nem tudott áttörni.

A kereskedelmi jog egy olyan anyagot képezett, amely hosszú időn keresztül a jogtudományi nézetektől vagy akár a törvényhozói intézkedésektől is messzemenően függetlenül fejlődött, és amelyet ehhez képest mint a kereskedők jogát döntően a kereskedők érkei határoztak meg. E körbe tartozik mindenekelőtt a társasági jog, a váltójog és a csődjog. A római jog mint a közös jogi kultúra hagyományos alapja – attól függetlenül, hogy természetesen a kereskedelmi jogban is érvényesültek az olyan általános magánjogi szabályok, mint a jogképeség vagy a szerződési jog szabályai – nem adott megoldásokat, vagy

legalábbis nem adott kielégítő megoldásokat számos olyan kérdésre, amelyek a kereskedelmi tevékenység üzése során felmerültek. Az olyan jogintézmények, mint a váltó vagy a kereskedelmi társaság sokféle típusa, amelyek a régiók közötti, sőt a nemzetközi kereskedelmet is lehetővé tették, illetve megkönnyítették, sokkal inkább a kereskedők, közelebről a középkori olasz kereskedők gyakorlatából – beleértve ebbe a kereskedők egyéni kreativitását is – alakultak ki. Amikor ezeknek a gyakorlatban kialakult konstrukcióknak az alkalmazása elterjedt a kereskedők mindennapi ügyleteiben, akkor megoldást igénylő jogi kérdések is felmerültek. Nem meglepő, hogy e tekintetben a Szent Római Birodalomban működő kereskedők nemcsak tanult jogászok segítségét vették igénybe, hanem hivatásrendjük nagy tapasztalattal rendelkező tagjainak javaslataira is támaszkodtak. Az volt a szokás, hogy jogi kérdésekben mindenekelőtt tapasztalt kereskedők tanácsát kérték ki. Ezek a *parère* néven emlegetett szakvélemények általában egy-egy konkrét jogvita kapcsán készültek el.³⁷ E szakvélemények segítségével egy jogvita kimondott peres eljárás igénybevétele nélkül is lefolytatható volt.³⁸ A szóban forgó szakvélemények ugyanakkor gyakran szolgáltak bírósági határozatok alapjául, vagy azon az alapon, hogy a peres felek egy eljárás során az iratokkal együtt bizonyítási eszközként benyújtották a szakvéleményt is, vagy azon az alapon, hogy maga a bíróság kért ilyen szakvéleményt.³⁹ Mindenesetre

37 E szakvélemények alapos tudományos kutatása Németországban egyelőre még várat magára. Franciaország tekintetében ld. EDUARD RICHARD: *A l'orée du droit des marchands. Les parères*. Revue d'histoire des Facultés de Droit. 33 (2014) 155–217. A kora újkori szakvélemények gyakorlati hasznosulásáról a legújabb és mértékadó munka ULRICH FALK: *Consilia. Studien zur Praxis der Rechtsgutachten in der frühen Neuzeit* (= Rechtsprechung. Materialien und Studien, 22). Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 2006, amely azonban a kereskedelmi jogra nem terjed ki. E tekintetben Sonja Breustedt doktori projektuma („Pareres der ‚löblichen Kaufmannschaft‘ zu Frankfurt am Main. Handelsrechtliche Konfliktlösung im 18. Jahrhundert“) kínálja az egyik első támpontot. Mindazonáltal ez a kutatás a Frankfurt am Main-i Várostartörténeti Intézet (Institut für Stadtgeschichte) forrásanyagára támaszkodik, amely a kereskedelmi jogi szakvélemények tekintetében erősen hézagos. A Deutsche Forschungsgemeinschaft által támogatott „Die Nürnberger Handelsgerichtsbarkeit. Handelsgerichtliche Gutachten in der Frühen Neuzeit“ c. projektum, amelyet e sorok írója vezet, a teljes körű forrásanyag alapján kívánja feldolgozni és kiértékelni a vezető nürnbergi kereskedők tevékenységét több évszázadon keresztül. Ld. ehhez részletesebben: http://www.jura.uni-wuerzburg.de/lehrtstuehle/amend_traut/die_nuernberger_handelsgerichtsbarkeit/.

38 A jogviták peres úton, illetve egyezségek útján való megoldásának kultúrtörténetét vizsgáló kutatási irány keretében – a LOEWE néven ismert hesseni tartományi kutatási céltámogatás prioritásának megfelelően a „peres és peren kívüli eljárásokra” fókuszálva – keletkezett a következő munka: SONJA BREUSTEDT: *Kaufmännische „Pareres“ – Gutachten als Konsens und Beweismittel im 17. und 18. Jahrhundert*. In: ALBRECHT CORDES (Hg.): *Mit Freundschaft oder mit Recht? Inner- und außergerichtliche Alternativen zur kontroversen Streitentscheidung im 15.–19. Jahrhundert* (Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich, 65). Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2015. 261–268.

39 Egy, a birodalmi kamarai bíróság által a lipcsei kiskereskedők céhétől a XVIII. század közepén kért *parère*-ről tudósít JOHANN ULRICH VON

36 OESTMANN: i. m. az ügyvédek szerepét vizsgálva szintén ebből indul ki, mint ahogy ALAIN WIJFFELS: *Qui millies allegatur. Les allégations du droit savant dans les dossiers du Grand Conseil de Malines (causes septentrionales, ca 1460–1580)* (Verzamelen en Bewerken van de Jurisprudentie van de Grote Raad, Nieuwe Reeks, 10). Leiden, Brill, 1985; Uő: *Einflüsse der Doktrin auf die gerichtliche Argumentationspraxis der frühen Neuzeit*. In: DIETER SIMON (Hg.): *Akten des 26. Deutschen Rechtshistorikertages, Frankfurt am Main, 22–26. September 1986* (Ius Commune Sonderhefte, Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte, 30). Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1987. 371–386 a legfelső szintű németalföldi bíráskodást vizsgálva. A helyi jog szerepéhez ld. összefoglalóan mindenekelőtt WIJFFELS: i. m. I, 434–438.

Tanulmány

a bíróságok – elsősorban saját szakmai kompetenciájuk hiányában – szívesen fogadták be a szakvéleményeket. Vonatkozik ez különösen azokra a perekre, amelyeknél a rendelkezésre álló helyi jogszabályok, illetve a *ius commune*-nek a kereskedelmi jogi ügyekben egyébként alkalmazható forrásai nem kínáltak megoldást. A váltójog tanácsveiben kellőképpen ki is emelték a bírák számára irányadó tételeket rögzítő szakvélemények hasznosságát: a szakvélemények „a kereskedelmi ügyekben éppen azt biztosítják, amit egyéb jogvitákban a jogtudósok *responsa* [...] viszont ezekben a kérdésekben egy olyan jogi megoldást (*articulus juris*) kínálnak, amelyet méltánytalan lenne figyelmen kívül hagyni”.⁴⁰ A bírácoknak ugyan nem kellett feltétlenül követniük a *parère*-kben foglaltakat, de „amikor a speciális kereskedelmi bíróságok nem döntenek másként”, és mivel „a váltóügyekben sok minden a kereskedelmi szokásokon (*stylus et consuetudo mercantilis*) múlik”, a kereskedők általában úgy járnak el, hogy „a felmerülő fontos, és a kereskedők széles körét érintő ügyekben felvilágosítják és tájékoztatják a bírourakat az adott helyen lakó és szakértelemmel bíró kereskedőktől beszerzett szakvéleményekről (amelyeket *parère*-nek neveztek), a per időszerebb és célszerűbb lebonyolítása érdekében”.⁴¹ A szakvélemények abban az értelemben is vezérfonalként szolgáltak, hogy „minden bíróság általában azoknak megfelelően ítéltkezett [...], és a váltókkal kapcsolatos szokások tekintetében a szakvéleményekre támaszkodott”.⁴² A kereskedői szakvélemények ekként nemcsak a kereskedők közötti viszonylatban nyertek elismerést, hanem azok tartalmát figyelembe vették az alsóbíróságok és a birodalmi kamarai bíróság is.⁴³ Éppen a legfelső szintű törvénykezés játszott ebben a

körben döntő szerepet, mert annak határozatai birodalomszerte, sőt a birodalom határain túl is recepciót nyertek,⁴⁴ és nagy tekintélynek örvendtek például olyan korabeli jogtudósok részéről, mint Hermann Conring, aki a würzburgi városi tanácsra hivatkozva úgy vélte, hogy a birodalmi kamarai bíróság ítéleteit a helyi udvari bíróságok törvényként kezelik.⁴⁵ A legfelső szintű törvényszékek joggyakorlata tehát valóban a jogegységesítés irányában hatott.⁴⁶

Annak a Wijffels professzor úr által is képviselt nézetnek az érvényessége, mely szerint a *ius commune* az ügyvédi gyakorlat számára is fontos alapként szolgált,⁴⁷ a *parère*-k kutatásának jelenlegi állása alapján a szakértőként eljáró kereskedőkre és az ő szakvéleményeikre is kiterjeszhető. A szóban forgó szakvélemények már formájukat tekintve is azoknak a középkori és kora újkori jogi szakvéleményeknek a szerkesztési hagyományát követik, amelyek a *ius commune* eljárásjogában gyökereztek. Tartalmilag szintén a bíróságoknál szokásos, a *ius commune*-re hivatkozó érvelési módszert követik. E tekintetben a *ius commune* eljárásjogi és anyagi jogi aspektusai nemritkán szolgáltak olyan speciálisabb jogi kérdések kiindulópontjával, amelyek számára a kereskedelem igényeinek jobban megfelelő újszerű megoldást kerestek.

A fentiekben túlmenően a *parère*-k úgy a jogi, mint a kereskedelmi szakirodalomban szintén elismerést nyertek és figyelembe vették: gyűjteményekbe foglalt formában a *parère*-k számos, a kereskedők számára nyomtatásban kiadott szakmai kézikönyvbe, valamint jogszabálygyűjteményekbe is bekerültek.⁴⁸ Végül a jogi karok is, amelyek a Szent Római Birodalomban igazságszolgáltatási tevékenységet is végeztek,⁴⁹ tudomásul vették és

CRAMER: *Observationum juris universi ex praxi recentiori supremorum imperii tribunalium haustarum* [...] I–VI. Wezlariae, Winkler (I, II), Ulmae, Wohler (III–VI), 1758–1772. Ld. idevonatkozólag tom. I, Obs. CCXI, 491. skk.

40 JOHANN ADAM BECK: *Wechsel-Recht In sich begreifend, so wohl die Personnen, welche diesem Recht unterworfen sind, als auch die verschiedene Arten und Gattungen derer Wechsel und Wechsel=Briffen, [...] zu observiren ist* [...]. Nürnberg, Lochner, 1729. Cap. XIV, § 4, 8. j., 412. skk. Ld. hasonlóan PAUL JACOB MARPERGER: *Neu=eröffnetes Handels=Gerecht/oder Wohlbestelltes Commerzien-Collegium* [...]. Hamburg, Benjamin Schiller, 1709. III, Cap. 68.

41 JACOB FRIEDERICH LUDOVICI: *Einleitung zum Wechsel-Prozeß*. 9. Aufl. Halle, Grunert, 1743. Cap. XII, § IV, 373.

42 PHILIPP CARL SCHERER: *Handbuch des Wechselrechts, worinnen theils die Art und Weise, wie die Wechselgeschäfte zu behandeln und zu beurtheilen, gezeigt, theils die vielen Abweichungen der Wechselgesetze unter sich dargestellt werden zum Gebrauch für Rechtsgelehrte aus allen Ständen absonderlich auch für Kauf = und Handelsleute und alle diejenigen, welche sich mit Wechselgeschäften abgeben*. I–III, Frankfurt am Main, Andreäische Buchhandlung, 1800–1801. Ld. idevonatkozólag II, 326.

43 A szakvélemények elfogadását emelte ki újabban – a római jogra és a kánonjogra fókuszálva – EBERHARD ISENMANN: „*Plenitudo potestatis*” und Delegation. Die höhere und höchste Gewalt in Rechtsgutachten vornehmlich für deutsche Städte in Spätmittelalter und früher Neuzeit, In: GERHARD DILCHER – DIEGO QUAGLIONI (Hg.): *Die Anfänge des öffentlichen Rechts*, 3. Auf dem Weg zur Etablierung des öffentlichen Rechts zwischen Mittelalter und Moderne (Jahrbuch des italie-

nisch-deutschen historischen Instituts in Trient. Beiträge, 25). Bologna–Berlin, Mulino – Duncker & Humblot, 2009. 197–241, ld. különösen 100.

44 AMEND-TRAUT: *Wechselverbindlichkeiten* 50. sk., további adalékokkal.

45 HERMANN CONRING: *De Origine Iuris Germanici*. Helmstadii, Mullerus, 1644. Idézi MICHAEL STOLLEIS (Hg.): *Der Ursprung des deutschen Rechts* [Bibliothek des deutschen Staatsdenkens, 3]. Frankfurt am Main–Leipzig, Insel Verlag, 1994. 230.

46 Ld. még ehhez AMEND-TRAUT: *Wechselverbindlichkeiten*, ld. különösen 15, 420. sk., 436. sk., 440. sk., Uő: *Quellen*, ld. különösen 179, 185, 204, mindazonáltal másként THEODOR BAUMS: *Entwurf eines allgemeinen Handelsgesetzbuches für Deutschland (1848/1849)*. Heidelberg, Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft, 1982 = THEODOR BAUMS: *Beiträge zur Geschichte des Wirtschaftsrechts*. Hg. Tim Florstedt (et al.). Tübingen, Mohr Siebeck, 2012. 33–83, ld. különösen 37.

47 WIJFFELS: *Einflüsse* 380. Ld. ehhez még GLENN: i. m. 22. sk., további adalékokkal.

48 Ld. ekként pl. JOHANN GOTTLIEB SIEGEL: *Corpus juris cambialis. Einleitung zum Wechselrecht überhaupt*. I–II. Leipzig, Hensius, 1742.

49 Az ún. iratküldés kérdéséhez ld. pl. PETER OESTMANN: *Aktenversendung*. In: HRG. 2. Aufl. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2008. Sp. 128–132; ANJA AMEND-TRAUT: *Die Inanspruchnahme von Juristenfakultäten in der Frankfurter Rechtsprechung. Zur Rolle der Spruchkollegien auf territorialer Ebene und ihre Bedeutung für das Reich*. In: ANJA AMEND et al.: *Die Reichsstadt Frankfurt 77–96*; KARSTEN ALEXANDER HAKE: *Juristenfakultäten, Aktenversendung und Reichskammergericht* (Bochumer Forschungen zur Rechtsgeschichte, 7). Aachen, Shaker, 2013, aki

adott esetekben recipiálták a szakvéleményeket: ekként a hallei jogi kar egyik szakvélemény-gyűjteményében a lipcsei kiskereskedők egyik váltójogi *parère*-je vonatkozásában az olvasható, hogy „néhány hónappal ezelőtt egy eldöntésre megküldött jogvitában az itteni jogi kar is elfogadta ezt a véleményt”.⁵⁰

A *parère*-k tekintetében végbement sokrétű recepció jelenségek kezdetben nem rendelkeztek normatív jelleggel, de hatásukra kialakult egy olyan jog, illetve jogi szabályozás, amelyet nem egy jogalkotói hatalommal felruházott felsőség alkotott meg tekintélyelvi alapon.⁵¹ A jogalkotó a későbbiekben azonban maga is ezekre a mértékadónak tekintett vívmányokra támaszkodott, és azokat – gyakran a kereskedői rend közreműködésével⁵² – törvénybe iktatta. E vonatkozásban utalni lehet például a helyi szintű váltórendtartásokra vagy a tartományi szintű tervezetekre, amelyek közül a legfontosabbak az 1848. évi általános német váltórendtartás (ADWO) alapjává váltak,⁵³ de említendő e tekintetben az 1861. évi általános német kereskedelmi törvénykönyv (ADHGB) is.⁵⁴ Az „Egy általános német kereskedelmi törvénykönyv kidolgozásánál alkalmazandó alapvető elvek koncepciója” című dokumentumban az olvasható, hogy érvényesül az a célkitűzés, mely szerint „azt kell törvényi normákba foglalni [...], ami a kereskedői rendhez tartozó személyek tudatában már most is jognak számít”. A kereskedelmi törvénykönyv kibocsátásának alapja ennek megfelelően

azonban annál a kérdésnél, hogy maga a birodalmi kamarai bíróság élhetett-e az iratmegküldés lehetőségével, AMEND-TRAUT: *Wechselerbindlichkeiten* nézetét félreérti, ld. 152, 157.

50 CARL GOTTLIEB KNORRE: *Rechtliche Abhandlungen und Gutachten*. Halle, Hemmerde, 1757. II, 28–44, ld. idevonatkozólag § 14, 42. sk. 24. j.

51 Ld. ehhez különösen AMEND-TRAUT: *Akten und Beilagen*.

52 Ld. ehhez közelebbről SIEGBERT LAMMEL: *Die Gesetzgebung des Handelsrechts*. In: HELMUT COING (Hg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. 2. Band. Neuere Zeit (1500–1800). Das Zeitalter des gemeinen Rechts. 2. Teilband. Gesetzgebung und Rechtsprechung. München, Beck, 1976. 571–1083, ld. idevonatkozólag 583–587.

53 RGBl. 1848, 6tes Stück, ld. <http://opacplus.bsb-muenchen.de/tit/4196555/ft/bsb10518698?page=27> (2018.04.14.). KURT VON PANNWITZ: *Die Entstehung der Allgemeinen Deutschen Wechselordnung. Ein Beitrag zur Geschichte der Vereinheitlichung des deutschen Zivilrechts im 19. Jahrhundert* (Rechtshistorische Reihe, 193). Frankfurt am Main (etc.), Peter Lang, 1999. 120, 136. Ezekből az anyagokból kitűnik, hogy a jogszabály-előkészítés alapjául az akkor hatályos helyi törvények és összesen hét további tartományi szintű tervezet szolgált. A kodifikációs tanácskozásokon a politikai delegáltak mellett mindegyik „a kereskedelemben jártas szakértők” vettek részt, közelebbről kereskedők, bankárok, egy vezető kiskereskedő, egy ún. korelnök, valamint a hamburgi kereskedelmi törvényszék elnöke. Ld. *Protocoll der zur Berathung einer allgemeinen deutschen Wechselordnung in der Zeit vom 20. October bis zum 9. Dezember 1847 in Leipzig abgehaltenen Conferenz nebst dem Gesetzentwurf*. Mannheim, Bassermann, 1848. Denkschrift v. 31.08.1847. VIII, Protokoll 2. (sk). A váltórendtartásnak a birodalmi jogban való hatályosulásához ld. különösen ULRICH HUBER: *Das Reichsgesetz über die Einführung einer allgemeinen Wechselordnung für Deutschland vom 26. November 1848*. Juristenzeitung. 1978. 785–791.

54 BGBl. d. Norddt. Bundes, 1869, Nr. 32, 601. Az ADHGB keletkezésének történetéhez ld. BAUMS: i. m.

„az egyes tartományok joga” kell hogy legyen, de az is, ami „a kereskedelmi szokások szerint jognak számít”, „a bírósági ítéletek gyűjteményei”, valamint az „egyéb szakirodalmi források” is.⁵⁵

Figyelemre méltó, hogy a kereskedelmi jogi jogtalálás és jogalkotás fent vázolt végbemenetele egyáltalán nem csak a Szent Római Birodalomra volt jellemző. Hasonló jelenségeket lehet megfigyelni például Franciaországban is. E tapasztalatok a kereskedelmi jogi kultúra fontos közös vonásaira vetnek fényt, amelyek már az első kereskedelmi jogi kodifikációk hatálybalépése előtt kialakultak.

A kereskedők a jogukat gyakran nem elsősorban a rendes bíróságok előtt kívánták érvényesíteni. A nagy kereskedelmi központokban, például Nürnbergben, Hamburgban, Lipcsében vagy éppen Lyonban, Londonban, Antwerpenben és Bozenben működő kereskedők a szakvéleményeket részesítették előnyben. Ezek helyettesítették a tekintélyelvi döntéseket, mivel ezek a szakvélemények „a kereskedelmi ügyekben ugyanazt a hatást fejtik ki, mint egyéb jogvitákban a jogtudósok *responsumai*”.⁵⁶ A szakvélemények a kereskedők nap mint nap megkötött szerződéseivel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak, amelyek egymáshoz gyakran hasonlóak vagy egymással éppenséggel azonosak voltak, függetlenül attól, hogy francia, olasz, német vagy más származású kereskedőről volt-e szó. Nem véletlen ezért, hogy a La Manche csatorna innenső oldalán újszerű angol megoldásokat is átvett a kereskedelmi gyakorlat, mint például a csekk, a hajókölcson, a társasági jog vagy a tengeri jog intézményei.⁵⁷ A kiindulási helyzet is összemérhető volt: az írott jog, a helyközi jog, de akár a helyi jog forrásai gyakran nem kínáltak kielégítő modelleket a jogviták megoldásához, és „a pártatlan *parère* vagy az adásvétellel kapcsolatos okfejtés” a kereskedői szokványok és szokások keretében „a lehető legnagyobb mértékben” kellett hogy előmozdítsák a problémák megoldását.⁵⁸ Ugyanez a helyzet már az 1620-as években arra ösztönözte a neves angol kereskedőt és merkantilistát, Gerard de Malynest, hogy azonos című munkájában a *lex mercatoria* létezésé-

55 *Entwurf eines allgemeinen Handelsgesetzbuches für Deutschland*. Frankfurt am Main, Naumann, 1849. V, VIII, IX.

56 JOHANNES MARQUARD: *Dissertatio politico-historico-iuridica de jure mercatorum singulari [...] sub praesidio [...] Petri Theodorici*. Jenae, 1636; Uő: *Tractatus de iure mercatorum et commerciorum singulari*. I. Francofurti, Goetzius, 1662. (= *Ius commune*. Rechtstradition der Europäischen Länder, 19. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 2008.) 407, 31. margószám.

57 GLENN: i. m. 104, további adalékokkal.

58 Uo. A szakvéleményeket Frankfurt am Main esetében a hiányzó kereskedelmi bíróság szükségszerű pótlékának tekintették, ld. MARQUARD: *Tractatus*, aki szó szerint idézi a következő művet: MARTIN VOGT: *Tractatus analyticus de cambiis tam regularibus quam irregularibus*. Giessae Hassorum, Hampel, 1658 (= Francofurti, Fellgibel, 1670). IX, 219–229, ld. különösen 224.

Tanulmány

ről értekezzen,⁵⁹ egy olyan eszméről, amely a mai napig is élénken vitatott, és amely alkalmas volt arra, hogy elérje azt a szintet, amely a „status of a relational common law, in its particular field” megjelöléssel jellemezhető.⁶⁰ E párhuzamosságok alapján terjedtek el a kereskedők között a kereskedelmi jogi szakvélemények, amelyek átlépték az országhatárokat, és amelyek nemcsak a szorosan vett kereskedelmi ügyekre nézve voltak relevánsak, hanem egy általánosabb, közös kereskedelmi jogi felfogás kialakulását is eredményezték. A szakvéleményeknek a vonatkozó szakirodalom általi recepciója, gondolunk itt többek között Johannes Marquard,⁶¹ Johann Gottlob Siegel⁶² vagy Jacques Savary⁶³ műveire – amelyek egyébként mind a korabeli irányadó munkákra, nevezetesen Sigismundo Scaccia és Benvenuto Straccia⁶⁴ műveire támaszkodtak –, hathatósan hozzájárult a jogi kultúra e sajátos területének kialakulásához. Ezt a szakterületet tovább erősítette a későbbi szerzők⁶⁵ és a rendes bíróságok általi recepció.

Mint a későbbiekben a német ADWO és ADHGB, úgy az 1673. évi *Ordonnance de commerce* keletkezésének történetére is jellemző a megszilárdult, vagyis a fent leírt módokon recipiált kereskedelmi szokások jelentős mértékű figyelembevétele,⁶⁶ nemkülönben az, hogy a

kereskedők részt vettek az említett rendelet megalkotásában.⁶⁷

A fentieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy félrevezető lenne az, ha magától értetődő jelenségként gondolnánk a közös jogi kultúrára csak azon az alapon, hogy előbb-utóbb majdnem mindenütt sor került valamilyen formában a római jog recepciójára. Egy ilyen megközelítés a legjobb esetben is csak egy statikus pillanatkép rögzítésére lenne alkalmas, nem vesz tudomást azonban a helyi szinten érvényesülő külön fejlődési utakról, sem azok összességét tekintve, sem kiváltképpen a joggyakorlatra nézve, és ekként arról sem, hogy a római jog legkésőbb a kora újkor óta sem a Szent Római Birodalom legfelső törvényszékeinél, sem Franciaországban nem képezett kizárólagos alkalmazást élvező jogot.⁶⁸

Mindenesetre a kereskedelmi jog területén világos párhuzamok konstatálhatók; további kutatások valószínűleg az itt közelebről megvizsgált országokon, nevezetesen Németországon és Franciaországon kívüli európai országok tekintetében is fényt vethetnének további párhuzamokra.

A középkor óta fejlődő kereskedelem számára rendelkezésre áll egy áttekinthető törvényhozási alap:

- a jogvitákat komoly szakértői véleményezés segítségével oldják meg,
- amely a vonatkozó szakirodalomban lecsapódik,
- a bírósági döntések alapjává válik,
- amelyet aztán a bírói gyakorlat és a jogtudomány ismét recipiál,
- végül pedig mindez törvényhozásba torkollik, például WO, ADHGB, *Code de commerce*.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy a közös jogi kultúra nyomainak keresése a kereskedelmi jog területén valószínűleg sikeresebb, mint más területeken, mivel a kereskedelmi jog könnyebben át tudja lépni a politikai és a kulturális határokat, mint számos más jogág. Valószínűleg ez a megfontolás is szerepet játszott egy XIX. századi holland kereskedelmi jogásznak a kereskedelmi jog összehasonlító jogi alapon történő szabályozásának jelentőségéről kialakított nézetében. Eszerint a kereskedelmi

59 GERARD DE MALYNES: *Consuedo, vel, Lex Mercatoria: or, The Law Merchant: Divided into three parts, according to the Essential Parts of Traffick Necessary for All Statesmen, Judges, Magistrates, Temporal and Civil Lawyers, Mint-Men, Merchants, Mariners and Others Negotiating in all Places of the World*. London, Adam Islip, 1622 (utánnomás: Karl-Otto Scherner [Hg.]: *Klassiker des Europäischen Handelsrechts*, 6. Goldbach, Keip, 1997).

60 GLENN: i. m. 114–116, az idézetet ld. 116. Ld. még ehhez ALBRECHT CORDES: *Auf der Suche nach der Rechtswirklichkeit der mittelalterlichen Lex mercatoria*. ZRG Germ. Abt. 118 (2001). 168–184; Uő: *Lex mercatoria*. In: HRG. 2. Aufl. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2014. Sp. 890–902, további adalékokkal.

61 MARQUARD: *Tractatus*.

62 SIEGEL: i. m. a 2. részben főleg váltójogi szakvéleményeket közöl.

63 JACQUES SAVARY: *Le parfait Negotiant*. 4e éd. II. Lyon, Jacques Lyons, 1697. Új kritikai kiadás kommentárokkal Édouard Richard-tól (Geneve, Droz, 2011). E műhöz ld. összefoglalóan KARL-OTTO SCHERNER: *Die Wissenschaft des Handelsrechts*. In: HELMUT COING (Hg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. 2. Band. Neuere Zeit (1500–1800). Das Zeitalter des gemeinen Rechts. 1. Teilband. Wissenschaft. München, Beck, 1977. 796–997, ld. különösen 907. sk.

64 SIGISMUNDUS SCACCIA: *Tractatus de commerciis et cambio*. Romae, Andreas Bugiotti, 1619 (utánnomás: a Scherner-féle sorozat 1. kötetként, Stockstadt a. M. 2009); BENVENUTUS STRACCHA: *Tractatus de Mercatura seu Mercatore*. Lugduni, Sebastianus de Honoratis, 1558 (utánnomás: a Scherner-féle sorozat 2. kötetként, Goldbach, Keip, 1997).

65 Az ún. *aval*-ra nézve ld. LUDOVICI: i. m. Cap. IV, § XCIII, 237, hivatkozással SAVARY művének következő helyeire: Liv. III, Chap. VI, 174. sk., 184. sk. (ld. az utánnomásban I, 413. sk., 424. sk.). A *parère*-k jelentőségéhez ld. részletesebben AMEND-TRAUT: *Akten und Beilagen* 187–191.

66 CHARLES LYON-CAEN – LOUIS RENAULT: *Traité de droit commercial*. 4e éd., I, Paris 1906, 24 rámutat a *parère*-k nagy jelentőségére a törvényhozás számára, valamint uo. II, Paris 1908, 12 konkrétan utal a kereskedelmi társaságokkal kapcsolatos szokások figyelembevételére a *Code de commerce* megalkotásánál. Ld. ehhez még SCHERNER: *Wissenschaft*, 907. sk. Az első nagy kereskedelmi jogi kodifikáció – amelyet Jacques Savarynak a megalkotásában játszott meghatározó szerepére tekintettel „Code Savary” néven is szoktak emlegetni, ld. LYON-CAEN-RENAULT: i. m. I. 24 – történetéhez ld. pl. LYON-CAEN-RENAULT: i. m. I. nr. 29. sk., 23–25, ld. a későbbi irodalomból pl. LAMMEL 801.

67 PHILIPPE BORNIER: *Conférences des Ordonnances de Louis XIV*. I. Paris, Saugrain, 1744 [Préface] szerint a „juges et consuls”, valamint a „maîtres et gardes des six corps de Paris” által a kereskedelem visszaszabályozásáról szóló feljegyzései képezték az *Ordonnance* alapját. A kereskedelmi bíróságok bírái nem jogászok voltak, hanem a kereskedői rend tagjai közül választották őket, ld. *Edit qui crée la jurisdiction des juges et consuls de Paris*. 1563. Art. I, 2. Az előbbi forrásokat idézi LAMMEL 586; a gyakorlati szakemberek bevonásához ld. még uo. 801.

68 Területi szinten a római jogot a XVI. században a felsőbbbíróságok már elismerték, anélkül, hogy a tartományurak ezt a kérdést átfogóan szabályozták volna.

jog kozmopolita jellege „minden népet [arra kényszerít], hogy részt vegyen az ezen a téren megvalósuló együttműködésben”.⁶⁹

Ez a tétel a római jogra nézve – a ma még mindig elterjedt nézet dacára – valószínűleg csak korlátozott mértékben érvényes.

69 D. J. Mom Visch, idézi CORJO J. H. JANSEN: *Das Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch (1861) und das niederländische Handelsrecht in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. 38 (2016). 193–207, ld. idevonatkozólag 196.

A jog válságjelenségeinek fényében úgy tűnik – jóllehet a múltbeli folyamat magából a fokozatosan fejlődő jogi kultúrából nőtt ki, míg a jelenlegi folyamat már kívülről hat vissza reá –, hogy egy dolgot ismét le kell szögezni. A *ius commune* esetében a jogegységesítésnek egy történeti korszaka lezárult. Az új évezredben is megtörténhet, hogy a néhány évvel ezelőtt még az egységesülő Európa lobogója alatt haladó hajó, és vele együtt a Római Szerződés aláírását követő hat évtizednek a jogegységesítésre irányuló erőfeszítései hajótörést szenvednek.

FEJEZETEK A MAGYAR MAGÁNJOGTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉBŐL

SZERZŐ: Vékás Lajos

ÁRA: 5000 Ft

„Ez a kötet nyolc tudós pályájának bemutatásával és tudományos tevékenységének értékelésével kíván képet alkotni a magyar magánjogtudomány elmúlt két évszázadáról; semmiképpen sem akar azonban szisztematikus és átfogó tudománytörténetet írni. Mégis: a kiválasztott személyek e tudományterület vezető képviselőiként szerepelnek a könyvben, és – ha találóan emeltük ki az alkotókat és a műveket – rajtuk keresztül az olvasó talán reális benyomást szerezhet magánjogtudományunk e kétszáz évének alakulásáról. Rövid átvezető vázlatokkal és számtalan keresztutalással is segítettük az értékelt tudósok életműve közötti hézagok kitöltését. Emellett minden korszak vezető eszmeáramlatai (természetjog, kanti és hegeli jogfilozófia, történeti jogi iskola, fogalomelemző jogtudomány, érdekkutató jogtudomány, pozitívizmus, »helyes jogi« iskola, jogszociológiai vagy szociális jogi iskola, szabadjogi iskola, marxista és marxizáló szemlélet) is támogató vázat adnak az egyes életművek értékeléséhez, szétválasztják, illetve összetartják az egyes korszakokat és szerzőket. A legfontosabb összekapcsoló erő a történeti kontinuitás, amelyet még olyan kataklizma-jellegű törések sem képesek egészen és véglegesen megszakítani, mint az ún. szocialista átalakulás.”

Részlet a kötet bevezetéséből

A könyv Frank Ignác, Grosschmid Béni, Szászy-Schwarcz Gusztáv, Szladits Károly, Nizsalovszky Endre, Világhy Miklós, Eörsi Gyula és Peschka Vilmos jogtudósok pályájával és tudományos tevékenységével foglalkozik.

Tanulmány

Klein Tamás PhD, adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

A sajtószabadság versenyjogi alapú, közérdekű korlátozhatóságának alkotmányossági vizsgálata a 229/2018. (XII. 5.) Kormányrendelet tükrében

A sajtószabadság alkotmányosan igazolt korlátozhatósága – kiemelten magas alkotmányos értéktartalmára tekintettel – csak igen szűk körben lehetséges. A sajtószabadság közérdeken alapuló korlátozása ugyan nem kizárt, de csak rendkívül kivételes esetekben lehetséges. A médiapluralizmus érvényesülése egyfelől a sajtószabadság tartalmát képező alkotmányos követelmény, másfelől a plurális médiapiac biztosítása maga is egyfajta sajátos közérdek, amely érvényesen korlátozhatja a sajtószabadság szubjektív oldalát. Az államot a plurális médiapiac létrehozásában és fennmaradásának biztosításában intézményvédelmi kötelezettség terheli. A versenyjogi szabályozás közérdekfogalmát (amely a tulajdonjogi alapjog-korlátozás általános tesztjének központi fogalma) ugyan figyelembe lehet venni az alkotmányos vizsgálat során, ám a sajtószabadság magas alkotmányos értéktartalmából fakadó kiemelt alkotmányos védelme miatt az ilyen versenyjogi alapú, közérdeken alapuló korlátozás alkotmányossága vitatható.

I. Bevezetés

1. A tanulmány vizsgálati módszertana és fókuszpontjai

A tanulmány a sajtószabadság egy konkrét részkérdésével, a médiapluralizmussal és annak a versenyjogi alapú korlátozhatóságával foglalkozik. A vizsgálat aktualitását annak a kormányrendeletnek megszületése adja, amely egy médiapiaci fúziót kivont a versenyhatósági és médiahatósági kontroll alól, és amely megalkotására a felhatalmazást a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény adta. Bár első ránézésre az alapjogi és a versenyjogi szabályozás célja – bár más megfontolásokból, de végső soron – azonos, tudniillik, hogy a vélemények piacának egy sajátos szcénáján, a médiapiacon minél nagyobb legyen verseny, a valóságban a két jogág normakészlete más következtetések levonását teszi lehetővé. Az alábbiakban annak a kérdésnek a megválaszolására teszek kísérletet, hogy a versenyjogi szabályozásban megjelenő felhatalmazás problémamentesen alkalmazható-e azokban az esetekben, amikor a szabályozás alapjog (még hozzá esetünkben az egyik legvédettebb, a sajtószabadság) korlátozását eredményezi. Elemzésemet a sajtószabadság egyik kulcsfogalmának a (média)pluralizmusnak, objektív, intézményes oldalának, valamint az alapjog közérdekű korlátozhatóságának a vizsgálatára fűzöm fel, azonban a szubsztantív alapjogi kérdések előtt néhány formai (jogalkotástani) követel-

mény megtartását is megvizsgálom. Utóbbi kérdéseknek ugyanis a jelen ügyben vannak olyan jogállamisági és hatalommegosztási következményei, amelyek tárgyalásától – nézetem szerint – eltekinteni nem lehet. A közérdek jogi kategóriáját nemcsak azért emeltem az elemzés fókuszába, mert a vizsgált szabályozásnak is központi eleme, hanem azért is, mert hipotézisem szerint az egyes jogágakban, így a most érintett alkotmányjogi és versenyjogi terminológiában más tartalommal rendelkezik. Ez a különbség mindaddig nem bír jelentőséggel, amíg a versenyjogi közérdek fogalomnak nincs közvetlen alkotmányos kapcsolódása, vagyis a (versenyjogi) közérdeken alapuló szabályozás vagy hatósági döntés nem érint olyan alkotmányos jogot vagy értéket, alapelvet (jogállamiság, hatalommegosztás stb.), amelynél a közérdekre hivatkozás önmagában nem felel meg az alapjogkorlátozás általános vagy egyedi mércéjének, vagy az alkotmányos alapelv sérelme miatt válik alkotmányellenessé.

Előzetesen fontosnak tartom megjegyezni, hogy az alábbi alkotmányjogi elemzés nem a konkrét médiapiaci fúzió alkotmányjogi, médiajogi megengedhetőségéről szól, hanem annak a szabályozási módnak (formális elemzés) és szabályozási tartalomnak (szubsztantív elemzés) az alkotmányosságát vizsgálja, amely a 229/2018. (XII. 5.) Kormányrendeletben megvalósult. A tanulmány ezért nem vizsgálja azokat a médiajogi követelményeket, amelyek mentén a tulajdonosi koncentrációt a konkrét ügyben vizsgálni kellett volna, és következtetései sem térnek ki a konkrét fúzió megvalósulásának média-

pluralizmusra gyakorolt hatására. Ez az elemzés egy külön tanulmány tárgya lehetne, s kétségtelenül érdemes is lenne a vizsgálatra.

2. Az alkotmányossági vizsgálat alapját képező Kormányrendelet és a szabályozás tárgya

Az alábbi alkotmányjogi elemzés tárgyát képező kormányrendelet egy versenyyogi felhatalmazás alapján olyan rendelkezést állapít meg, amely korlátozza a sajtószabadság objektív, intézményes oldalát.

A Kormány a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Tptv.) 97. §-ában kapott felhatalmazás alapján,¹ az Alaptörvény 15. cikk (1) bekezdésében meghatározott feladatkörében eljárva, 2018. december 5-én rendeletet hozott, amelyben egy igen jelentős volumenű médiapiaci fúziót vont ki a versenyhatósági fúziókontroll és médiahatósági pluralizmus vizsgálat hatálya alól. A 229/2018. (XII. 5.) Kormányrendelet (a továbbiakban: Kormányrendelet) közérdekből nemzetstratégiai jelentőségű összefonódásnak minősítette a megvalósult médiapiaci fúziót, amely számos médiatartalom-szolgáltató (nyomtatott és internetes sajtótermék mellett több lineáris médiaszolgáltatás) feletti irányításnak a Közép-európai Sajtó és Média Alapítvány általi megszerzésében nyilvánult meg.²

A Kormányrendelet következtében a Gazdasági Versenyhivatal az előtte folyamatban lévő hatósági eljárást – hatáskör hiányában – megszüntette és kiadta a szükséges hatósági bizonyítványt.³

II.

A jogkollízióval érintett médiapluralizmus alkotmányjogi alapjai

A 37/1992. (VI. 10.) AB határozat a demokratikus közvélemény előfeltételeként határozta meg a teljes körű és tár-

gyilagos tájékoztatás érvényesülését, és azt az elkerülhetetlen mértékig a sajtószabadság szubjektív alapjoga gyakorlásának korlátjaként is tételezte.⁴ Az Alkotmány szövege is erősítette ezt az értelmezést azzal, hogy kifejezetten kötelezte az Országgyűlést, hogy a tájékoztatási monopóliumokat törvénnyel akadályozza meg.⁵ A hatályos Alaptörvény ennél is határozottabb szavakkal mondja ki az állam intézményvédelmi kötelezettségét: „Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.”⁶

Az Alaptörvény vonatkozó rendelkezése tehát az állam intézményvédelmi kötelezettségét alapozza meg a sajtó sokszínűségének védelmét kimondó rendelkezésében. Az alkotmányos értelmezés szerint a sokszínűség alaptörvényi normában megfogalmazott követelménye valójában a sajtószabadság elméleti megközelítésében és a médiajogi terminológia szerinti médiapluralizmus fogalmával azonos.

Hatályos mediaszabályozásunk két törvényi jogforrása is alapelveként rögzíti az Alaptörvény sajtószabadság normáját és annak részeként a sokszínűség követelményét.⁷ A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (a továbbiakban: Smtv.) alapvetően csak megismétli az alkotmányos normát, a mediaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Mttv.) azonban alapvető rendelkezései között némiképp kibontja annak tartalmát: „A mediaszolgáltatások sokszínűsége kiemelten fontos érték. A sokszínűség védelme kiterjed a tulajdoni monopólium kialakulásának, valamint a piaci verseny indokolatlan korlátozásának megakadályozására is. E törvényben foglalt rendelkezéseket a sokszínűség védelmének szempontját figyelembe véve kell értelmezni.”⁸

Az Európai Unió Alapjogi Charta 11. cikk (2) bekezdése a média szabadságának és pluralizmusának tiszteletben tartásáról rendelkezik, míg az ágazati közös minimumszabályokat tartalmazó irányelv a szabályozás indokaként rögzíti, hogy az audiovizuális mediaszolgáltatások (mint a médiapiac jelentős szereplőinek) szerepe „növekszik jelentőségük a társadalom és a demokrácia számára – különösen azáltal, hogy biztosítják a tájékozódás szabadságát, a vélemények sokszínűségét és a médiapluralizmust [...]”⁹

1 A felhatalmazást a 2013. évi CXCI. törvény iktatta a Tptv.-be.

2 229/2018. (XII. 5.) Korm. rendelet 1. § „A Kormány a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 24/A. §-a alapján az ECHO HUNGÁRIA TV Televíziós, Kommunikációs és Szolgáltató zártkörű Részvénytársaság (székhely: 1149 Budapest, Angol utca 65–69., cégjegyzékszám: 01-10-045204), a Magyar Idők Kiadó Korlátolt Felelősségű Társaság (székhely: 1097 Budapest, Könyves Kálmán körút 12–14., cégjegyzékszám: 01-09-168017), a New Wave Media Group Kommunikációs és Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság (székhely: 1072 Budapest, Klauzál utca 30., cégjegyzékszám: 01-09-189828), valamint az OPUS PRESS Zártkörűen Működő Részvénytársaság (székhely: 1062 Budapest, Andrássy út 59., cégjegyzékszám: 01-10-048787) feletti irányítás Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány (székhely: 8623 Balatonföldvár, Bethlen Gábor utca 9., nyilvántartási szám: 14-01-0003400) általi megszerzésével megvalósuló összefonódást közérdekből nemzetstratégiai jelentőségű összefonódásnak minősíti. 2. § Ez a rendelet a kihirdetését követő napon lép hatályba.”

3 Vö. B-961/2018/11. számú hatósági bizonyítvány.

4 Vö. 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 227, 230.

5 A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 61. § (4) bekezdés.

6 Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdés.

7 Smtv. 4. § „Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét.”

8 Mttv. 4. §.

9 Az audiovizuális mediaszolgáltatásokról szóló 2010/13/EU irányelv (5) preambulumbekkezdése.

Tanulmány

1. A médiapluralizmus fogalma

A pluralizmus az egész médiarendszer kialakítását meg-
alapozó legfontosabb alapelv és szabályozási cél, továbbá
a médiarendszer egészével szemben támasztott általános
tartalomkínálati követelmény. A pluralizmus fogalmá-
nak¹⁰ egyaránt részét képezi az információkhoz hozzáfé-
rést biztosító tájékozódáshoz való jog és a közlés szabad-
sága, vagyis a „információközlés eszközeihez való hozzáfé-
rés” biztosítása.¹¹

A médiapluralizmus fogalmának két különböző elméleti
paradigmája ismert: a gazdasági és a demokratikus plura-
lizmus modellje. A versenyközpontú, piacvezérelt iskola a
médiapiacra is hisz a verseny mindenhatóságában, és a
laissez faire, laissez passer piacsabályozási doktrínát hir-
deti. A pluralizmust a gyakorlatban a választás szabadsá-
gával azonosítja és az állami szabályozástól mentes véle-
ménypiacon látja megvalósíthatónak. A vélemények sza-
bad piacának tana ezért alapvetően elutasítja az állami pi-
acsabályozás helyességét és azt a piaci folyamatokba
való káros beavatkozásként kárhoztatja. A demokratikus
pluralizmus felfogás a köztanácskozáások feltételeinek álla-
mi megteremtésében és biztosításában hisz. A habermasi
pluralizmus elmélet középpontjában a diszkurzív-delibe-
ratív demokrácia nyilvánosságában megvalósuló köztá-
nácskozáások állnak, amelyek szabadok és külső kénysze-
rektől mentesek. A politikai diskurzusokat alakító polgár
a nyilvánosságban legkülönbözőbb nézetekhez fér(het)
hozzá és maga is hozzájárulhat egy-egy új szempont, ér-
tékpreferencia megjelenítésével a vita pluralitásához. A
demokratikus pluralizmus modell tehát abban hisz, hogy
a demokratikus társadalmi rend alapja a szabad, (piaci és
állami) korlátozásoktól mentes közvita intézményi ga-
rantálása, amelyet az állam normatív alapokon álló be-
avatkozása képes megteremteni.

A pluralizmus fogalmán belül rendszerint megkülön-
böztetik a belső és külső pluralizmust. A belső pluralizmus
egy adott médiaszolgáltató csatornájának műsorszolgál-
tatásával szemben követeli meg az egyensúlyi állapotot,
„amelyet a csatorna elfogulatlanságával, a vitás kérdések

megjelenítésével, valamint az utóbbival kapcsolatos eltérő,
releváns álláspontok, vélemények teljességének a be-
mutatásával” valósít meg, miközben „a közönség legszé-
lesebb körének igényeit is ki kell szolgálnia”.¹² A belső
pluralizmus követelménye tehát nem korlátozódik a poli-
tikai diskurzusok szempontjából releváns kérdésekre,
hanem abba a széles értelemben vett műsorkínálat, így a
kulturális és szórakoztató tartalmak is beletartoznak.

A külső pluralizmus esetében a tartalmak és nézetek kí-
nálózatának sokféleségét a médiarendszer egészének, vagy-
is a mediaszolgáltatók összességének kell biztosítani.¹³ A
külső pluralizmus, mivel a médiarendszer egészével
szembeni követelmények biztosítását követeli meg, nem
érinti az egyes mediaszolgáltatók műsorszerkesztési te-
vékenységét, így a szerkesztési szabadságot sem,¹⁴ ugyan-
akkor az állammal szemben alkotmányos követelményt
állít fel, és teszi az állam intézményvédelmi kötelezettsé-
gévé, hogy a médiapiac egésze tekintetében biztosítsa a
nézetek, vélemények sokszínűségének megjelenését, a
demokratikus diskurzusok előfeltételét jelentő plurális
(médiá)nyilvánosság fenntartását. Ennek a jogalkotói
kötelezettségnek az állam több eszköz együttes alkalmá-
zásával tesz eleget.

A pluralizmus fogalma (beleértve a külső és belső olda-
lát egyaránt) sokkal tágabb, mint a kiegyensúlyozott tájé-
koztatás kötelezettsége, és magában foglalja mindazon
kötelezettséget, amely a média demokratikus feladatai-
nak teljesítését elősegíti.¹⁵ A belső pluralizmus és a ki-
egyensúlyozott tájékoztatási kötelezettség a rész-egész
viszonyában írható le: a kiegyensúlyozottsági előírások
ugyanis lényegében a belső pluralizmus megvalósulását
elősegítő fontos eszközként jellemezhetők.¹⁶

2. Médiapluralizmust biztosító eszközök

Miután a magyar alkotmányos felfogásból (mind az
Alaptörvényből, mind pedig az Alkotmánybíróság há-
rom évtizedes gyakorlatából) a demokratikus pluraliz-
mus modell mellett értékválasztás következik, a médiap-
luralizmus érvényesülését hazánkban az állami intéz-
ményvédelmi eszközök biztosítják.

A médiapluralizmus érvényesülését az állam a média-
jogi szabályozásban több sajátos, egymást erősítő eszköz-

10 A médiapluralizmus fogalmát az Európa Tanács médiakonzentráció-
val és pluralizmussal foglalkozó Szakértői Bizottságának jelentése a
következőképpen határozza meg: „a pluralizmus kifejezés alatt a társa-
dalmi, politikai és kulturális értékek, vélemények, információk és ér-
dekek széles választékának köre értendő, mely a médián keresztül nyer
kifejezést. A pluralizmus értelmezhető mint belső pluralizmus: ez
esetben a társadalmi, politikai és kulturális értékek, vélemények, in-
formációk és érdekek széles választéka egy médiavállalat kínálatában
jelenik meg, vagy értelmezhető mint külső pluralizmus: ekkor több
médiavállalatot veszünk számításba, amelyek mindegyike egy bizo-
nyos nézőpontot képvisel.” The activity report of the Committee of Ex-
perts on Media Concentrations and Pluralism. Submitted to the 4th
European Ministerial Conference on Mass Media Policy. Prague, De-
cember 7–8., 1994.

11 Vö. NYAKAS LEVENTE: *A médiapluralizmus fogalma és szerepe a szabá-
lyozásban*. In: KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE: *Magyar és euró-
pai média jog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 121.

12 Uo.

13 A belső és a külső pluralizmus részletes kifejtését lásd NYAKAS: i. m.
121–122. és 127–128.

14 A külső pluralizmus elérésének eszközeként az állam strukturális kor-
látozásokat, elsősorban a médiapiaci koncentráció megelőzését célzó
tilalmazó szabályokat alkalmaz. A külső pluralizmus érvényesítésének
további állami, szabályozási eszköze a műsorterjesztő hálózatok köte-
lező elosztással (továbbítással) való megterhelése (*must carry*), vala-
mint a jelentős piaci erővel bíró mediaszolgáltatók felajánlási kötele-
zettségének előírása (*must offer*).

15 NYAKAS: i. m. 123.

16 Uo.

zel biztosítja. Ezek a szabályozási és hatósági felügyeleti eszközök együttesen, egymásra tekintettel képesek garantálni a médiapluralizmus külső és belső dimenziójának érvényesülését. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek az eszközök egymást nem helyettesítik, nem egymás alternatívái, hanem egymást kiegészítők. Így nem lehet alaposabb vizsgálat nélkül azt sem kijelenteni, hogy bármelyik állami intézményvédelmi eszköz kiesése esetén annak garanciális szerepét a többi eszköz pótolni tudja.

A külső pluralizmust támogató, érvényesülését biztosító intézményvédelmi eszközök között nem vitásan a legjelentősebbek azok a strukturális korlátozások, amelyek a tulajdonjog korlátozásán keresztül hivatottak megelőzni a (médiá)nyilvánosság sokszínűségét elszűrítő, a tájékozódáshoz való jog érvényesülését fékező médiapiaci koncentrációk kialakulását.¹⁷

III.

Néhány formai alkotmányos követelménnyel kapcsolatos megjegyzés

Mielőtt rátérnék a kormányrendelet sajtószabadsági dimenziójára, szükségesnek látok néhány formális, jogalkotástani szempontot is megvizsgálni. A jogforrási szint elégségességének, a felhatalmazó rendelkezés, valamint a felhatalmazás alapján született szabályozás konkrét módjának a kérdései olyan – a sajtószabadsági vizsgálatot megelőző – előkérdések, amelyek megválaszolása a szabályozás teljes körű alkotmányossági vizsgálatához hozzátartoznak.

1. A szabályozási jogkör és a származékos jogalkotásra vonatkozó felhatalmazás a Tpv. -ben

A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 24/A. §-a értelmében „A Kormány a vállalkozások összefonódását közérdekből – így különösen a munkahelyek megőrzése, az ellátás biztonsága érdekében – nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítheti. Az ilyen összefonódást nem kell a Gazdasági Versenyhivatalnak a 24. § szerint bejelenteni.”¹⁸

¹⁷ Vö. NYAKAS: i. m. 128.

¹⁸ Tpv. 24/A. §. A hivatkozott 24. § rendelkezése szerint „[a] vállalkozások összefonódását a Gazdasági Versenyhivatalnak be kell jelenteni, ha valamennyi érintett vállalkozáscsoport [26. § (5) bekezdés], valamint az érintett vállalkozáscsoportok tagjai és más vállalkozások által közösen irányított vállalkozások előző üzleti évben elért nettó árbevétele együttesen a tizenötmilliárd forintot meghaladja, és az érintett vállalkozáscsoportok között van legalább két olyan vállalkozáscsoport, melynek az előző évi nettó árbevétele a vállalkozáscsoport tagjai és más vállalkozások által közösen irányított vállalkozások előző évi nettó árbevételével együtt egymilliárd forint felett van”.

Tpv. 97. § Felhatalmazást kap a Kormány, hogy a vállalkozások összefonódását rendelettel közérdekből nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítse.

A Tpv. 24/A. §-ában biztosított jogkörében¹⁹ minősítette a Közép-európai Sajtó és Média Alapítvány szervezeti rendszerében megvalósuló összefonódást közérdekből nemzetstratégiai jelentőségűnek, amely azzal a primer következménnyel jár, hogy azt nem kell bejelenteni az egyébként az összefonódások vizsgálatára hatáskörrel rendelkező Gazdasági Versenyhivatalnak (vö. Tpv. 24. §), amely így azt nem is vizsgálhatja. Így sem a Versenytanács nem vizsgálhatja a médiapiaci fúzió versenyjogi megengedhetőségét, sem pedig a szakhatóságként eljáró Médianács (vö. Mttv. 171. §) nem vizsgálhatja a médiapluralizmus szempontjait, azt a követelményt, amelyet fentebb, mint a külső pluralizmus követelményét jelöltem meg, és amelynek az elsődleges célja, hogy biztosítsa a társadalmi nyilvánosság sokszínűségét, különösen az által, hogy a médiarendszerben egy strukturált, plurális tulajdonosi és vélemény szerkezetet tart fenn.

2. A kormányrendeleti szabályozás Tpv.-beli indoka

A versenyjogi szempontokon túl érvényesített közérdeket az állam (kormány) jogosult érvényesíteni, hiszen bár a piaci verseny érvényesülése is elsőrendű közérdek, vannak további olyan közérdekű szempontok is, amelyek a verseny korlátozásának indokai lehetnek, és amelyeket a végrehajtó hatalom (kormány vagy valamely tagja) érvényesíthet (vö. a dinnyekartell ügye).²⁰ Sajátos a helyzet abban az esetben, ha a versenyjogi szempontból (is) érintett összefonódás alapjogot is érint. Jelen esetben az általam vizsgált kormányrendeletben szabályozott összefonódás tárgya kétségtelenül alapjogot érint. A közérdek mint alkotmányos cél, alapjogkorlátozás indoka lehet, azonban az egyes alapjogok tekintetében különböző mértékben hívható fel.

A Kormányrendelet érdemben nem indokolja meg a szabályozás célját, csupán a Tpv. felhatalmazó rendelkezésére tekintettel jelölte meg a szabályozás alapjaként a nemzetstratégiai célú közérdeket. A Tpv. 24/A. §-a ugyanakkor körvonalazza a nemzetstratégiai célú közérdek fogalmát, amely a gazdasági összefonódások fúziókontroll alóli normatív szabállyal való kivonását különösen a munkahelyek megőrzése, az ellátás biztonsága érdekében tartja lehetségesnek.²¹

¹⁹ A Tpv. 97. §-a tartalmazza a származékos jogalkotásra való felhatalmazást.

²⁰ [Http://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2013as_sajtokozlemenyek/8198_hu_dontott_a_gvh_a_dinnye_kartell_ugyben.html](http://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2013as_sajtokozlemenyek/8198_hu_dontott_a_gvh_a_dinnye_kartell_ugyben.html) (2019.10.01.).

²¹ A kormányrendelet bár nem jelölte meg, hogy a szabályozás konkrétan milyen közérdeket szolgál, a Kormányzati Tájékoztatási Központ közleménye arra utal, hogy a szabályozás közérdekű célja a helyi nyomtatott média fennmaradásának támogatása, amit csak erősít, hogy a

Tanulmány

3. A szabályozási szint kérdése

A Tpvt. 24/A. és 97. §-a, amint arra már utaltam, a Kormánynak rendeletalkotási jogot biztosít – közérdekre hivatkozással – konkrét piaci összefonódások fúziókontroll alóli kivonására.

A Kormánynak tehát általános jelleggel van jogszabályalkotási hatásköre konkrét összefonódásoknak a fúziókontroll alóli *ex-ante* kivonás tárgyában. Az alkotmányjogi kérdés jelen esetben az, hogy olyan esetben, amikor alapjogi érintettség áll fenn, akkor ez a jogalkotási felhatalmazás változatlanul fennáll-e, és azonos közérdekűségi teszten alapulhat-e a korlátozás. Ez utóbbi kérdés ugyanakkor nem itt vizsgálendő.

Az Alaptörvény I. cikk (2) bekezdése deklaráálja, hogy „Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait”, míg a (3) bekezdés tartalmazza az alapjogkorlátozás általános alapjogi tesztjét: „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”²² A jogforrási szint tekintetében tehát az Alaptörvény világosan fogalmaz és törvényi szintű korlátozást követel meg.

Az alapjogoknak ugyanakkor vannak olyan távoli összefüggései, amelyek nem csak törvényben korlátozhatók. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint ezeket az összefüggéseket akár rendeletben (nem csupán feles törvényben) is lehet korlátozni. Amennyiben ez nem így lenne, akkor lényegében minden társadalmi viszony (lévén minden jogszabályi rendelkezés végső soron összefüggésbe hozható valamely alapjoggal, minden jogi normának van végső soron alapjogi összefüggése) csak törvényben lenne korlátozható.²³

A kérdés az, hogy egy olyan normatív aktus jogforrási formájaként, amely a médiapiaci sokszínűségét (egyedi ügyben) érinti, elégséges-e egy rendeleti szintű jogszabály? Ebben a kérdésben benne van az az előkérdés is, hogy a médiapluralizmus követelményének érvényesítése, illetve a médiakoncentrációk kialakulásának megelőzése a sajtószabadság alapjogával közvetlenül kapcsolatban áll-e?

A plurális nyilvánosság, a demokratikus társadalmi diskurzus feltételeit megteremtő és biztosító médiapluralizmus alkotmányos követelményének az intézményi biztosítása a sajtószabadság fontos tartalmi eleme. A mé-

diapluralizmus érvényesülésének peremfeltételeit biztosító egyes intézményi garanciák kivétel nélkül olyan alkotmányos jelentőséggel bírnak, amely egyértelművé teszi, hogy összefüggésük az alapjoggal nem áttételes és közvetett, hanem kifejezetten közvetlen jellegű. Ebből fakadóan – úgy vélem – a korlátozás rendeleti szintű szabályozása alkotmányosan nem elfogadható. A korlátozásra a szükségesség-arányosság követelményeinek a figyelembevétele mellett is csupán törvényben van lehetőség.

4. A felhatalmazás terjedelme

Álláspontom szerint a Kormányrendelet alkotmányjogi elemzése során a továbbiakban azt a kérdést is meg kell vizsgálni, hogy a Tpvt. 24/A. §-ában biztosított jogalkotási jogkör és a 97. §-ban adott törvényi felhatalmazás kiterjed-e a konkrét jogalkotásra, a rendelettel érintett piaci összefonódásra. A felhatalmazó rendelkezésben a Tpvt. arra hatalmazza fel a kormányt, hogy „a vállalkozások összefonódását rendelettel közérdekből nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítse”. A Tpvt. a jogalkotási felhatalmazást közérdekből különösen a munkahelyek megőrzése, az ellátás biztonsága érdekében biztosítja. Az alkotmányjogi kérdés lényege az, hogy az ilyen felhatalmazás kiterjedhet-e olyan piaci fúzióra, amelyben az összefonódás egy alapjog objektív oldalával egyértelműen összefüggésben van, és a piaci koncentráció következtében az alapjog intézményi garanciáinak konkrét ügyben bekövetkező korlátozását eredményezi?

4.1. A Tpvt. vonatkozó jogalkotásra felhatalmazó rendelkezéseinek általános alkotmányossági megfontolásai

Rövid kitérőként szükségesnek tartom érinteni a Tpvt. vonatkozó két felhatalmazó rendelkezése alkotmányosságának a kérdését is, függetlenül a felhatalmazás alapján megszületett, és e tanulmány tárgyává tett kormányrendelettől. A jogalkotási felhatalmazás fontos alkotmányossági garanciája, hogy nem lehet általános, a felhatalmazásnak kellően konkrétnek kell lennie. Amint a jogalkotási törvény is rögzíti a jogalkotás alapvető követelményei között: „a jogszabály alkotására adott felhatalmazásban meg kell határozni a felhatalmazás jogosultját, tárgyát és kereteit”.²⁴ Az a felhatalmazás, amely a Kormánynak rendeletalkotási jogkört biztosít arra, hogy vállalkozások összefonódását közérdekből – így különösen a munkahelyek megőrzése, az ellátás biztonsága érdekében – nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítsen – álláspontom szerint –, nem teljesíti ezt a jogalkotási követelményt. Az Alkotmánybíróság a Kormánynak adott jogalkotási felhatalmazás alkotmányos kereteit a jogalla-

KESMA nonprofit jellegű. Ld. <https://www.kormany.hu/hu/miniszterelnoki-kabinetiroda/hirek/a-kormanyzati-tajekoztatasi-kozpont-kozlemeny-201811206> (2018.12.06.).

²² Alaptörvény I. cikk (2)–(3) bekezdés.

²³ Vö. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297.

²⁴ A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 5. §.

miság és a hatalommegosztás alkotmányos elveivel kapcsolja össze. Az Alkotmánybíróság vonatkozó gyakorlatát, a 15/2008. (II. 28.) AB határozat az alábbiak szerint foglalta össze: „A jogalkotási felhatalmazás és a delegált jogalkotási hatáskör alapján kiadott jogszabályok alkotmányossági vizsgálata során az Alkotmánybíróság számos határozatában rögzítette, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata a jogállam alkotmányi elve alapján értelmezi az Országgyűlés és a Kormány tevékenységének, a közhatalom gyakorlásának korlátait és kereteit, a hatalommegosztást. A közhatalom gyakorlásába tartozik a jogalkotás is [30/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 220, 233.; 66/1997. (XII. 29.) AB határozat, ABH 1997, 397, 403.]. Az Alkotmánybíróság már az 56/1991. (XI. 8.) AB határozatban kimondta, hogy „[a] jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket” (ABH 1991, 454, 456.). A jogállamiság követelménye magában foglalja azt is, ha törvény valamely alkotmányos, illetőleg törvényben szabályozott jog korlátozására ad jogalkotási felhatalmazást valamely közigazgatási szervnek, a törvénynek meg kell határoznia a jogalkotási hatáskör terjedelmét, annak korlátait is [6/1999. (IV. 21.) AB határozat, ABH 1999, 90, 94.; 19/2004. (V. 26.) AB határozat, ABH 2004, 321, 353–354.; 21/2006. (V. 31.) AB határozat, ABH 2006, 333, 337.]. E követelményeknek a jogszabályalkotásban való érvényesülését konkretizálja a Jat. annak az alkotmányos jelentőségű elvárásnak a megfogalmazásával, amely szerint a magasabb szintű jogszabály által más jogalkotó számára adott felhatalmazásnak, azaz végrehajtási szabály megalkotására adott felhatalmazásnak tartalmaznia kell a felhatalmazás jogosultját, tárgyát és kereteit [Jat. 15. § (1) bekezdés]. Erre figyelemmel az Alkotmánybíróság a 21/2006. (V. 31.) AB határozatában a jogállamiság fenti követelményeinek figyelmen kívül hagyásával alkotott olyan kormányrendeleti szabályozást semmisített meg az Alkotmány 2. § (1) bekezdésének sérelme miatt, amely – a törvény korlátlan felhatalmazása alapján – meghatározta az egyes baleseti ellátásra jogosító foglalkozási betegségek körét (ABH 2006, 333, 337.).²⁵

Az olyan általános jellegű felhatalmazás esetén, amely pontosan nem jelöli ki a származékos jogalkotási jog terjedelmét, eshetőleges és kizárólag a jogosult mérlegelésén múlik, hogy mely tárgykörök tekintetében szabályoz. Az ilyen felhatalmazási rendelkezés jogbizonytalanságot eredményez egy közhatalmi jogosítvány, vagyis a (delegáción alapuló) jogalkotási hatáskör kereteit illetően, ugyanis nem érvényesül az a jogállami követelmény,

hogy a közhatalommal rendelkező szervek tevékenységüket a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki. A jogalkotási felhatalmazásnak ez a (mindenfajta) korlátozást nélkülöző szabályozási módja – az Alkotmánybíróság ismertett gyakorlatának megfelelően – ellentétes a demokratikus jogállam jogalkotással szemben támasztott alkotmányos elvárásával.²⁶

Amennyiben a jogszabályalkotási felhatalmazás nem kellően pontos, nem határozza meg kétséget kizáróan a jogalkotási hatáskör tárgyát és terjedelmét (kereteit), akkor az olyan széles körű szabályozási lehetőséget biztosít a felhatalmazás alanyának (jogosultjának), amely visszaélésszerűen gyakorolható, vagy legalábbis a felhatalmazásban biztosított jogalkotási jogkör gyakorlása eshetőleges lesz.

A Tpv. vizsgált rendelkezéseiben a kormánynak biztosított jogalkotási felhatalmazása nem tartalmaz a hatáskörgyakorlás kereteire sem szempont-, sem pedig garanciarendszert, csupán a közérdeket mint elvont alkotmányos értéket jelöli meg a felhatalmazáson alapuló jogalkotás indokaként. Indokolatlanul széles hatáskört kap a kormány, ami – egyes, konkrét fúziók vonatkozásában – elvonja a versenyhatóság hatósági hatáskörét. Az ilyen jogalkotás – a hatáskörelvonás tilalmának alkotmányos követelményébe ütközik, s így – a hatalommegosztás elvének sérelmét okozza. Különösen igaz ez a kormány irányítása alól kivont szervekre (mint a vizsgált esetben érintett Gazdasági Versenyhivatal és médiapluralizmus érintettsége okán sajátos módon a Médiatanács), hiszen ezekre nem terjed ki a kormány politikai felelőssége sem, ugyanakkor a hatáskörük gyakorolhatóságának a megszüntetésével jár.

4.2. Az autonóm jogállású szerv döntésének normatív aktussal való kiváltása

Továbbá érdemes azt is megfontolni, hogy önmagában az a körülmény, hogy a Tpv. felhatalmazó rendelkezése olyan rendelet megalkotásra ad jogkört a kormánynak, amely egy (vagy több) autonóm jogállású közigazgatási szerv hatáskörét elvonja, és az egyedi hatósági döntés meghozatalát normatív szabállyal akadályozza meg, nem jelenti-e egyúttal a hatalommegosztás elvének a sérelmét is.

Az egyedi döntésnek normatív aktus álarcja mögé bújtatására vonatkozó alkotmánybírósági gyakorlat az ilyen jogalkotást – elsősorban a jogorvoslathoz való jogtól való megfosztásra tekintettel – alkotmányellenesnek tekinti, hiszen az ilyen jogalkotás eredményeként a jogalkotó „az egyedi döntések rendeleti formában való megje-

²⁵ 15/2008. (II. 28.) AB határozat, ABH 2008, 1324, 1331.

²⁶ Vö. 41/2008. (IV. 17.) AB határozat, ABH 2008, 405, 415.

Tanulmány

lentetésével gyakorlatilag kizárja a fellebbezés és a bírósági felülvizsgálat benyújtásának a lehetőségét”.²⁷ Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az ilyen jogalkotói gyakorlat sérti a tulajdonhoz való jogot, amikor egyes tulajdonosi jogosultságok gyakorlását azáltal korlátozza, hogy a rendeletben a konkrétan megjelölt, vagy azonosítható tulajdonjog tárgyára, tipikusan ingatlanra állapít meg tulajdonjogi korlátozást.²⁸ Az Alkotmánybíróság egy későbbi, normakontroll-eljárásban hozott határozatában még egyértelműbb nyelvezetet használt: „a jogalkotás diszfunkcionális, ha a jogalkotó normatív szabályozási tárgykörben [...] egyedi döntést hoz. A normatív aktus szükségképpen eleme ugyanis az, hogy a címzettek köre szélesebb, s nem közvetlenül és konkrétan meghatározott egy vagy több személy, vagyis a rendelkezés nem valamely konkrét egyedi ügyre vonatkozik. Ha a jogalkotó a hatályos jogszabály alkalmazását, vagy a jogszabály normatív módon történő módosítását kerüli meg az egyedi döntés jogszabályi formába öntésével, a megoldás visszaélészerűvé válik.”²⁹

A normatív aktus egyedi döntés jellege ugyanakkor nem önmagában eredményezi egy rendelkezés alkotmányellenességét.³⁰ A konkrét ügyben vizsgálni kell,

hogy a döntés tartalmát tekintve ütközik-e alkotmányos rendelkezésbe.³¹ Az általam vizsgált kormányrendelet esetében elsősorban a sajtószabadság jogába való ütközés vizsgálendő, amelyet alább részletesen vizsgálók.

A bemutatott alkotmánybírói gyakorlat alapján – álláspontom szerint – a Tptv. 24/A. és 97. § rendelkezéseiről általánosságban megállapítható, hogy mivel a felhatalmazó rendelkezés nem ad támpontot a jogalkotási hatáskör terjedelme tekintetében, továbbá, hogy valójában egyedi döntések meghozatalára ad – látszólagos – jogalkotási felhatalmazást, és ez alkalmas más állami szervek hatáskörének elvonására, továbbá alkalmas a konkrét ügyekben érintettek jogorvoslati joga gyakorlásának ellehetlenítésére, alkotmányosnak nem tekinthetők.

4.3. A felhatalmazás Kormányrendeletben megvalósuló gyakorlása

A Tptv. felhatalmazási rendelkezés általános alkotmányossági problémáján túl (még akkor is, ha annak alkotmányosságát nem vitatjuk) a felhatalmazás a konkrét rendeleti jogalkotás tekintetében – nézetem szerint – szintén nem tekinthető érvényesnek, ugyanis a jogalkotó a törvényben kapott felhatalmazást – a szabályozás sajtószabadság alapjogára gyakorolt korlátozó hatása miatt – visszaélészerűen gyakorolta. Az Alkotmánybíróság gyakorlatából egyértelműen kiolvasható, hogy „[a] felhatalmazás kereteinek túllépése – a jogforrási hierarchia rendjének megsértésén keresztül – alkotmányellenességet eredményez.”³² Álláspontom igazolását az alábbiakban foglalom össze.

IV.

A sajtószabadság tartalma³³ összefüggésben a Kormányrendelettel

A Kormányrendelet formális szempontú vizsgálata után szükséges rátérni a szabályozás alapjogi dimenziójára. Arra a kérdésre kell választ találni, hogy a vizsgált kormányrendelet korlátozza-e a sajtószabadságot, és ha igen, a korlátozás alkotmányosan igazolható-e?

A Kormányrendelet kétségtől úgy szabályoz egy Tptv. hatálya alá tartozó vállalati összefonódást, hogy egyúttal egy alapjog (a sajtószabadság) érintettsége is felvetődik. Az alkotmányossági vizsgálat során arról kell számot adni, hogy:

27 6/1994. (II. 18.) AB határozat, ABH 1994, 65, 67.

28 Konkrét esetben az önkormányzati rendelet telekalakítási és építési tilalmat vezetett be a mellékletében felsorolt telkek vonatkozásában. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint „a tilalom alá vont telkek felsorolásával ténylegesen számos egyedi döntés összesítését foglalja magában” vö. 6/1994. (II. 18.) AB határozat, ABH 1994, 65, 66.

Egy másik esetben a hajózásról szóló 1973. évi 6. tvr. azon (törvénnyel beiktatott) rendelkezésének alkotmányosságát vizsgálta az Alkotmánybíróság, amely egyes kikötőket közforgalmú, országos közforgalmú, üzemi és szükségkikötőnek minősített. A (minősített) kikötők esetében az ott fennálló tulajdonjogokat a törvény úgy korlátozta, hogy az ingatlan tulajdon birtoklásának, hasznosításának és az arról való rendelkezésnek a jogát a tulajdonostól elvonta, az ingatlant – közvetve – forgalomképtelenné nyilvánította, így a tulajdonjog mint alkotmányos alapjog lényeges tartalmát korlátozta. Az Alkotmánybíróság – a fentebb említett önkormányzati rendeletet vizsgáló határozatához hasonlóan – rámutatott arra, hogy mint nem a tulajdoni viszonyokkal foglalkozó normatív rendelkezés „tartalmilag a konkrét minősítések elrendelése folytán több egyedi döntés összesítését foglalja magában. A szabályozásnak ez a módszere lényegileg a jogorvoslati lehetőséget is elzárta [...]” Vö. 45/1997. (IX. 19.) AB határozat, ABH 1997, 311, 318. Egy másik esetben a Pénzügyi Szervezetek Állam Felügyelete elnökének jogviszonyát az Országgyűlés törvényi rendelkezéssel szüntette meg. A köztársasági elnök kért a konkrét ügyben normakontrollt az Alkotmánybíróságtól, jelezve, hogy az egyedi személyi döntés normatív, törvényi formában való kimondása a jogorvoslatihoz való jog elvonása mellett azért is alkotmányellenes, mert ez a törvényhozási gyakorlat visszaélés a törvényhozási rendjével [vö. 7/2004. (III. 24.) AB határozat, ABH 1997, 98, 114.].

29 5/2007. (II. 27.) AB határozat, ABH 2007, 120, 126. Az utólagos normakontroll a földgazellátásról szóló 2003. évi XLII. törvény 85. § (10) bekezdésének alkotmányosságát vizsgálta, amely a Magyar Energia Hivatal elnökének határozott időre szóló megbízását idő előtt szüntette meg normatív aktsal. Azonos módon ítélte meg az Alkotmánybíróság a PSZÁF elnökének megbízását idő előtt megszüntető törvényi rendelkezést is [7/2004. (III. 24.) AB határozat, ABH 2004, 98.].

30 A vonatkozó alkotmánybírói áttekintéséhez és a probléma elméleti hátteréhez ld. ERDŐS CSABA: *Parlamentari autonómia. Aktustani elemzések az Országgyűlés jogállásáról és hatásköreiről*. Gondolat, Budapest, 2016. 149–173.

31 Vö. 7/2004. (III. 24.) AB határozat, ABH 1997, 98, 118–119.

32 19/1993. (III. 27.) AB határozat, ABH 1993, 431, 432–433., 551/B/1993. AB határozat, ABH 1995, 840, 841–842.

33 A sajtószabadság alkotmányos tartalmának részletes kifejtését ld. KLEIN TAMÁS: *Sajtószabadság és demokrácia. A sajtószabadság alkotmányos tartalmának jelentésmódosulásai*. Gondolat, Dialóg Campus, Budapest, 2020.

– a szabályozás tárgya érinti-e az alapjog tartalmát, vagyis az alapjog hatálya alá tartozik-e a szabályozással érintett összefonódás?

– amennyiben megállapítható a kormányrendelettel szabályozott tárgykör sajtószabadság hatálya alá tartozósága, úgy az alkotmányossági vizsgálat során számot kell adni az alapjog-korlátozási tesztekéről,³⁴

– az alapjogi tesztek során különösen is figyelemmel kell lenni a sajtószabadság különösen magas alkotmányos értéktartalmára, a szabályozással érintett sajtószabadság szelvényjog véleménynyilvánítási szabadsággal való kapcsolat szorosságára, és a közérdekből történő korlátozás korlátozott alkotmányos lehetőségére.

1. A sajtószabadság eszközjellegének jelentősége

– a médiapluralizmus mint a sajtószabadság része

A sajtószabadság a véleménynyilvánítás szabadságának mint anyajognak az egyik sajátos megnyilvánulása, amelynek tartalma bár szoros kapcsolatot mutat a kimondhatóságot oltalmazó szólásszabadsággal, ám dominánsan nem a szólás alkotmányos kereteit vonja meg, hanem a közlések (tények, vélemények) tömegkommunikációs eszközök általi érzékelhetővé válását biztosítja. A sajtószabadság így olyan *eszközjellegű alapjog*, amelynek ugyan van individuális, szubjektív oldala (pl. tartalomszerkesztés szabadsága, alapítási szabadság, az újságírókat megillető sajátos privilégiumok), ám elsősorban *objektív, intézményvédelmi oldala* a meghatározó (alapjog kettős megalapozása). Az instrumentális alapjognak az a meghatározó jellemzője, hogy valamely más alkotmányos alapjog és érték megvalósulását szolgálja. A sajtószabadság eszközjellege arra utal, hogy elsődleges célja, hogy biztosítsa a véleménynyilvánítási szabadság intézményes megvalósulását (nem az egyes véleménynyilvánítók jogát a hozzáférésre, arra csak rendkívül szűk körben van lehetőség, pl. helyreigazítási jog és a kampányidőszakban biztosított hozzáférési jogok), vagyis azt a célt szolgálja, hogy kialakulhasson a demokratikus diskurzusok feltételét képező plurális nyilvánosság. A sajtószabadság objektív, intézményes oldala a demokratikus diskurzusokban részt vevők szempontjából a tájékozódáshoz való jogként érvényesül. Ez a jog azonban nem alanyi jogként kényszeríthető ki, hanem annak feltételeit az államtól intézményvédelmi kötelezettsége³⁵ keretében lehet alkotmányosan számon kérni.

34 Vö. TÖRÖK BERNÁT: *Szabadszon szólni, demokráciában. A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében*. HVG-ORAC, Budapest, 2018. kűl. 24–29.

35 Az Alkotmánybíróságnak az ún. első abortuszhatározatban klasszikussá vált megfogalmazása szerint: „Az állam kötelessége az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. Az emberek természetesen

Az Alkotmánybíróság a sajtószabadságot a kommunikációs jogok között helyezte el, és rögzítette, hogy a „véleménynyilvánítási szabadság a sajtó vonatkozásában sajátosan érvényesül. A sajtó szabadságát arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a »sajtó« a véleményalkotáshoz szükséges információszerzésnek, a véleményalkotásnak és véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. [...] A sajtó nemcsak a szabad véleménynyilvánítás eszköze, hanem a tájékoztatás is, azaz alapvető szerepe van a véleményalkotás feltételét képező tájékoztatásban.”³⁶

A 165/2011. (XII. 20.) AB határozat az Alkotmánybíróság 1992-es álláspontját fenntartva, azt mélyebben kibontva fejtette ki a sajtószabadság eszközjellegének sajátosságait. A véleménynyilvánítás szabadsága szubjektív és objektív oldala érvényesülésének egyszerre eszköze a sajtószabadság: egyaránt eszköze a szabad véleménynyilvánításnak, a tájékoztatásnak, valamint a tájékozódásnak.³⁷ „A sajtószabadság egyéni alapjogként abban az értelemben eszköz, hogy felerősíti az egyéni véleménynyilvánítás hatását, és támogatja a demokratikus közvélemény közérdekű ügyekről való tájékoztatását, a közérdekű ügyekkel kapcsolatos véleményformálást. A sajtószabadság jogának gyakorlása révén az alapjog jogosultja aktív alakítója a demokratikus közvéleménynek.”³⁸

A véleménynyilvánítás szabadsága objektív oldalának érvényesülését elősegítő eszköz a sajtószabadság abban az értelemben, hogy „[a] sajtó ezen minőségében ellenőrzi a közélet szereplőinek, intézményeinek tevékenységét, a döntéshozatal folyamatát, tájékoztatja arról a politikai közösséget, a demokratikus nyilvánosságot (a »házőrő kutya« szerepe)”.³⁹

A politikai nyilvánosság szabad, plurális volta a jogállami alkotmányos berendezkedés egyik alapvető demokrácia kritériuma. „A szólás- és sajtószabadságból kinőve, a

egyéni szabadságuk és személyes igényeik szempontjából gyakorolják alapjogaikat. Az államnak viszont arra van szüksége garanciális feladatra ellátásához, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz ne csupán az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, s a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az állam számára az alapjogok védelme csupán része az egész alkotmányos rend fenntartásának és működtetésének. Ezért az állam úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladatra is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja. Az alapjogok jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét” 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 300–301.

36 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 227, 229.

37 Vö. 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011, 478, 503.

38 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011, 478, 503.

39 Uo.

Tanulmány

modern korban világviszonylatban is megszerveződött a politikai nyilvánosság szerkezete. Nemzeti és nemzetközi struktúra (az úgynevezett médiapiac) jelentős mértékben befolyásolja a hatalomgyakorlás mechanizmusát és a polgárok véleményalkotását is.⁴⁰

2. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége a demokratikus (plurális) közvélemény kialakításában és fenntartásában

Az állam intézményvédelmi kötelezettségének elsősorban a sajtószabadság szelvényjogainak (alapítás szabadsága, szerkesztés szabadság, cenzúra tilalma) a szabályozásán és a médiapluralizmusnak a biztosításán keresztül tesz eleget. Az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdése rögzíti a sajtószabadság alkotmányos elismerését, amelynek keretében sajátos alkotmányos követelményként kiemeli a sajtó sokszínűségét és a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.⁴¹ Ez az alkotmányos szabály szövegszerűen, normatívan is a sajtószabadság alkotmányos hatálya alá vonja a médiapluralizmus követelményét és érvényesülése biztosítékként az állam intézményvédelmi kötelezettségét írja elő. Ennek az alkotmányos kötelezettségnek a keretében az államnak olyan szabályozást kell kialakítani, amely elvileg képes biztosítani a fenti alkotmányos követelmények teljesülését.

V.

A sajtószabadság korlátozhatósága a kormányrendelet tükrében

1. A sajtószabadság magas alkotmányos értéktartalma és szűk körű korlátozhatósága

A sajtószabadság magas alkotmányos értéktartalmát és szűk körű korlátozhatóságát is az anyajoghoz (véleménynyilvánítás szabadsága) fűződő szoros kapcsolata jelöli ki. A véleménynyilvánítási szabadsághoz képest ugyanakkor korlátozhatósága eszközjellegére tekintettel sajátos: „Ahogy a sajtószabadság joga a véleménynyilvánításhoz való jogból, mint anyajogból vezethető le, úgy a véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett volta is annyiban vonatkozik a sajtó szabadságára, amennyiben az a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát szolgálja.”⁴²

A véleménynyilvánítás és sajtószabadság korlátozhatósága kapcsán az Alkotmánybíróság kiemelte a kommuni-

kációs jogcsoportnak (anyajogának és az ebből származó egyes jogoknak) a demokratikus társadalom működésében betöltött kiemelkedő jelentőségét: „A véleménynyilvánítási, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság kapcsán [korlátozhatóságuk] kiemelt jelentőséget kap, mivel ezen szabadságok a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak.”⁴³ Az alkotmányos jogok rendszerében így, a bár nem abszolút, de különleges védelmet élvező „szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez, vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni”.⁴⁴ A 165/2011. (XII. 20.) AB határozat a sajtószabadságra konkretizálva a fentieket leszögezte: „A sajtószabadság értéket képvisel, amelynek védelme a többi alapjog értékeivel együtt, az egész alkotmányos rend védelmébe és fenntartásába ágyazva valósul meg.”⁴⁵

A közügyekről folytatott diskurzusok java része a modern tömegdemokráciákban médiatartalom-szolgáltatók útján valósul meg. A politikai közbeszédnek a médiatartalom-szolgáltatók útján történő megvalósulására is igaz az Alkotmánybíróság megállapítása, miszerint „a közügyekben való véleménynyilvánítási szabadságnak alkotmányosan magas értéktartalma”⁴⁶ van, és a véleménynyilvánítás szabadság általánosan is kiemelt védelméhez képest, a közügyekről folytatott diskurzusokkal összefüggésben még körültekintőbben kell eljárni a korlátozhatóság alkotmányosságának megítélése során. Ez az alkotmányos megfontolás nem csupán az egyéni véleménynyilvánításra érvényes, hanem arra a kommunikációs folyamatra is, amely a médiarendszereken keresztül válik érzékelhetővé.

A sajtó „demokratikus missziója,” a demokrácia „házórző kutyája” szerepének ellátása során a politikai diskurzusok egyik legmeghatározóbb fórumaként működik. A demokrácia diszkurzív-deliberatív felfogása a vitatkozó demokráciát, a plurális nyilvánosságban versengő álláspontok ütköztetését kiemelkedő jelentőségűnek tartja. A médiarendszer egésze a politikai diskurzusok egyik, ha nem a leghatásosabb transzmittere, amely tükröztetője, de egyben alakítója is a nyilvános közvitáknak; a nyilvános okoskodás eredményeinek közvetítője, egyszersmind táplálója, generalója is.

Az Alkotmánybíróság még az első közszereplős határozatában⁴⁷ mutatott rá arra, hogy „a közügyekre vonatkozó véleménynyilvánítási és sajtószabadság kiemelkedően

40 BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003. 599.

41 Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.

42 37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 227, 229.

43 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170.

44 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178.

45 165/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH. 2011, 478, 503.

46 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 231.

47 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219.

magas alkotmányos értéktartal[ommal]⁴⁸ rendelkezik. A közügyek, az állami intézmények és a közhatalom – bármilyen szintű – birtokosainak szabad bírálhatóságát a lehető legszélesebb körben érvényesítő alkotmányos követelmény ugyanis a demokrácia lényegéből fakad, működéséhez elengedhetetlenül szükséges. A nyílt és félelemtől mentes politikai közbeszédnek és az annak eredményeként kialakuló demokratikus közvéleménynek a demokrácia szempontjából kulcsfontosságúnak tekinthető megvalósulása pedig a társadalom tagjainak, a polgároknak a közvitában legszélesebb körben érvényesülő alanyi joga (a politikai és társadalmi folyamatokban való bizonytalanság, megalkuvás és félelem nélküli szabad részvételük, kommunikációs alapjogaikkal élve, a politikai nyilvánosság alakításában való szerepvállalásuk) révén válhat valósággá. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy általánosságban a közéleti-politikai diskusziókban megfogalmazott közlések önmagukban is magasabb alkotmányos védelmet élveznek, de az ilyen diskurzusokban exponált megnyilvánulások alkotmányosan védett, legitim határai bizonyos vonatkozásokban máshol találhatók, szélesebb mozgásteret engednek. A közszereplők (elsősorban a közhatalom gyakorlói) bírálhatóságának egyes alkotmányossági kérdéseit vizsgáló határozat a közéleti szereplők személyiségi jogainak alkotmányos védelme és a kommunikációs jogok kollíziójának részbeni feloldását végezte el. A határozat elvi éllel rögzítette, hogy a társadalmi megbecsültséget oltalmazó személyhez fűződő jogok és „a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, a közügyek szabad vitathatóságához fűződő alkotmányos érdek egymásra tekintettel történő értékelése alapján [...] a véleménynyilvánítási szabadság csak kisebb mértékben korlátozható a közhatalom gyakorlóinak védelmében”.⁴⁹ Az alkotmányosan megengedett kommunikáció szabadságának a szélesebb körű érvényesülését a közhatalom társadalmi kontrolljához és a plurális társadalmi nyilvánosságához fűződő kitüntetett fontosságú alkotmányos érdekből, a demokrácia mint elsőrangú alkotmányos érték érvényesülésének követelményéből vezette le.

Azokban az esetekben, amikor a szólások a közügyek vitájához kapcsolódnak, a szólásszabadság alkotmányos védelme egyre kevésbé mérlegelés tárgya, az ilyen közlések általánosan magas alkotmányos értéktartalmukra tekintettel kategorikussá és alkotmányosan determinálttá válnak, amelynek következtében az alkotmányos vizsgálat során érvényesül egyfajta sajátos alaptörvény-elleneségi vélelem.⁵⁰

Amellett, hogy a sajtószabadság korlátozhatóságával kapcsolatban is érvényesül az általános alapjog-korláto-

zási teszt (szükségesség, arányosság, alkalmasság), a véleménynyilvánítás sajátos tesztje is érvényesül. Az alapjogi kollízió esetén a korlátozhatóság kérdése azért is kap különös jelentőséget, „mivel ezen szabadságjogok [véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság] a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak”.⁵¹ „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a fentiek szerint nem csupán alapvető alanyi jog, hanem e jog objektív, intézményes oldalának elismerése egyben a közvélemény, mint alapvető politikai intézmény garantálását is jelenti.”⁵²

A véleményszabadsággal konkuráló érdekek – a kiemelt alkotmányos védelmére tekintettel – az esetek nagy többségében nem élveznek elsőbbséget: „A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvényeknek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesülésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom).”⁵³

2. A közérdek problémája mint a korlátozhatóság indoka

A közérdek fogalma és a közérdekűségi teszt jelentékeny mértékben különbözik az alkotmányjogban és a versenyjogi szabályozásban. A versenyjog nem csupán sokkal szélesebb körben engedi a versenykorlátozást közérdekből, hanem a közérdekű céloknak is lényegesen tágabb körét fogadja el legitim korlátozásként, mint azt az alkotmányjog alapjog-korlátozási tesztje általánosan, és különösen a sajtószabadság tekintetében igazolhatónak tartja. Ehhez hozzájárul az Alkotmánybíróságnak az, a működésének kezdetétől töretlen gyakorlata, amely alapvetően tartózkodó a versenypiaci korlátozásokkal szemben.⁵⁴ Ez a tartózkodó felfogása azonban kizárólag addig érvényes, amíg a vizsgált jogszabály vagy jogalkalmazói döntés más, szigorúbb alkotmányos védelmet nem élvező alapjogot nem érint.

Az Alkotmánybíróság általános gyakorlata szerint a közérdekre mint *általános és elvont* alkotmányos célra való hivatkozás *önmagában* nem elégséges az alapjogok korlátozása során. Az olyan alkotmányos gyakorlat ugyanis, amely az alapjogok korlátozását általánosan, vagy egyes alapjogok korlátozását pusztán a közérdekre tekintettel biztosítaná, relativizálná az alapjogok rend-

51 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170.

52 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178.

53 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178.

54 „Az Alkotmány egyébként nem kötelezi el magát a piacgazdaság semmilyen tartalmi modellje mellett sem” és „Az Alkotmánybíróság következetes volt abban, hogy a piacgazdaság, a versenyszabadság és más hasonló államcéllok alkotmányellenes megsértését csak szélsőséges esetben állapítja meg, ha az állami beavatkozás fogalmilag és nyilvánvalóan ellentétes az államcéljal” [21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994, 117, 119.].

48 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 229.

49 Uo.

50 Vö. TÖRÖK: i. m. 162–171.

Tanulmány

szerét és alkotmányos értékét. Az Alkotmánybíróság csupán a tulajdonhoz való jog tekintetében engedi meg az alapjog-korlátozást általános jelleggel a közérdekre tekintettel. A tulajdonjog ugyanakkor a legkevésbé védett alapjog, és arra az Alkotmánybíróság az általános alapjogi tesztnél enyhébb mércét alkalmaz.⁵⁵ Az Alkotmánybíróság gyakorlatában tehát a közérdekűségi teszt értelmében a tulajdonjog-korlátozás alkotmányosan legitim célként fogadja el a közérdeket. A tulajdonjogot érintő korlátozások esetén így közérdek fennállása általában további vizsgálódás nélkül elfogadható. „A közérdek vizsgálatánál kielégítő annak tisztázása, hogy nincs-e szó a tulajdonjog korlátozásán kívül más alapjog sérelméről is.”⁵⁶

Ugyanakkor az Alkotmánybíróságnak vannak olyan határozatai, amelyekben a tulajdonjog-korlátozásnál sem fogadta el elégséges alpnak azt, hogy a jogszabály általánoságban hivatkozott korlátozást szükségessé tévő közérdekre.⁵⁷ Ellenben rögzítette, hogy a közérdeket a jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy a közérdekből fakadó korlátozás szükségessége kérdésében egyedi aktusok törvényességének ellenőrzése esetén a bírói hatalom, normatív aktusok felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság állást tudjon foglalni.⁵⁸ Az alapjog-korlátozásra okot adó közérdek fennállását minden esetben a jogalkotónak kell bizonyítania.

Amennyiben azonban a korlátozó rendelkezés a tulajdonjogon kívül, más (fokozottabban védett) alapjog korlátozásával is együtt jár, úgy már semmi esetre sem elégséges (*önmagában*) a közérdekre hivatkozás. Különösen is így van ez a sajtószabadság esetében, amelynek az alkotmányos védelme az alapjogi hierarchiában a korlátozhatatlan élethez és emberi méltósághoz való jog után a legmagasabb.

Ugyanakkor a közérdek kapcsán azt is meg kell állapítani, hogy az egyes jogágak fogalomhasználata, lexikája alapvetően különbözik. Ez a megállapítás sok esetben igaz az alkotmányjogi fogalmakra is. A versenyjogi és al-

kotmányjogi közérdek fogalom – így álláspontom szerint – ugyancsak nem feleltethető meg egymásnak. Vannak olyan esetek, amikor a piaci versenyt, amely maga is közérdeken alapuló követelmény, az állam éppen más közérdekű célok érdekében korlátozza. Ilyen közérdekű célok lehetnek az ipari szektorok hanyatlásának megakadályozása, az ott dolgozók munkahelyének a megmentése, az egyes energiaszektorokban a zavartalan energiaellátás biztosítása stb.

A piaci verseny azonban *in genere* nem feleltethető meg a vélemények piacán megvalósuló versenynek, különösen nem az alapjogi védelem és az állami beavatkozás mértékének a meghatározása során.

A hatósági fúziókontroll alól kormányrendeletben adott kivételek – a Tpv. 2013-as módosítása óta – az alábbi közérdekű célokra hivatkozással történtek:

- az acélfeldolgozó ipar meghatározó ágaiban a foglalkoztattak számának növelése,⁵⁹

- a földgázenergia és villamos energia közszolgáltatási tevékenységet végezni kívánó, piaci alapokon megszervezett, hosszú távon fenntartható módon működő és az ellátás biztonságát garantáló nemzeti közműszolgáltatási rendszer megszervezése,⁶⁰

- a Nemzeti Energiastratégiában megfogalmazott azon célkitűzés, miszerint a fogyasztók megfizethető energiaellátásának biztosítása az állami szerepvállalás megerősítésével érhető el,⁶¹

- az (eladó) Társaság tulajdonában álló Hungexpo Budapesti Vásárváros ingatlan feletti állami kontroll biztosítása,⁶²

- új munkahelyek teremtése, valamint a koncessziós dohánykiskereskedelem-ellátási tevékenység megkezdése és az ellátás biztonsága,⁶³

- az állam fejlesztéspolitikai céljainak megvalósítása, mely kizárólag ezen feladatok ellátásához nélkülözhetet-

55 Az enyhébb (közérdekűségi) teszt alkalmazása következett a korábbi Alkotmány 13. § (2) bekezdéséből, amely a kisajátításhoz csupán a közérdek fennállásának a bizonyítását kívánta meg. Ezt a sajátos alapjog-korlátozási mércét az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése is fenntartja.

56 SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETT: *Alapjogok – Alkotmányjog II.* Osiris, Budapest, 2008. 238.

57 2006-ban született egy alkotmánybírói határozat, amely lényegében a tulajdonjog-korlátozás tekintetében is áttért az általános alapjogi teszt alkalmazására: „a tulajdonjog korlátozásánál az alkotmányi vizsgálat egyik szempontja a másik alapvető jog, alkotmányos érték vagy cél érvényesülésének szükségessége, vagy a közérdek, mint önálló szükségesség” [42/2006. (X. 5.) AB határozat, ABH 2006, 520, 529.]. A határozat tesztet módosító érvelésével szemben három alkotmánybíró különvéleményt csatolt, és utóbb a határozat sokkal inkább az alkotmánybírói gyakorlat szempontjából egy sajátos kitérőnek minősíthető, mintsem a speciális alapjogi teszt felszámolásának. Vö. BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS: *Az értelmezett Alkotmány.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 221.

58 Vö. 42/2006. (X. 5.) AB határozat, ABH 2006, 520., továbbá 50/2007. (VII. 10.) AB határozat, ABH 2007, 994.

59 7/2019. (I. 28.) Korm. rendelet az ÓAM ÓZDI ACÉLMŰVEK Korlátolt Felelősségű Társaság üzletrészeinek Magyar Állam javára történő megszerzésére irányuló ügylet nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

60 323/2017. (XI. 8.) Korm. rendelet az ÉGÁZ-DÉGÁZ Földgázelosztó Zártkörűen Működő Részvénytársaság 100%-os részvénytársaságának az NKM Nemzeti Közmuvek Zártkörűen Működő Részvénytársaság általi megvásárlása nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

61 326/2016. (X. 27.) Korm. rendelet az Alpiq Csepel Korlátolt felelősségű Társaság 100%-os üzletrészeinek MVM Magyar Villamos Művek Zártkörűen Működő Részvénytársaság általi megszerzése nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

62 14/2016. (II. 9.) Korm. rendelet a Foncière Polygone Hungária Korlátolt Felelősségű Társaság 99,9934169% társasági részesedésének állam javára történő megszerzésére irányuló ügylet nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

63 151/2015. (VI. 18.) Korm. rendelet a Tabán Trafik Dohánytermék-forgalmazó, Kereskedelmi és Szolgáltató zártkörűen működő részvénytársaság és a BAT Pécsi Dohánygyár Korlátolt Felelősségű Társaság összefonódásának közérdekből történő nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

len informatikai rendszerek folyamatos és zavartalan működőképességének biztosításával érhető el,⁶⁴

– a munkahelyek megőrzése, és a hazai járműipar fejlesztése,⁶⁵

– a fontos fennálló szerződések fennmaradásának elősegítése és mindezekon keresztül a pénzügyi ellátás biztonságának fokozása,⁶⁶

– takarékszövetkezetek integrációjának felgyorsítása,⁶⁷

– az üzlet rész megvásárlása, amely a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló törvényben meghatározott, a köznevelés tankönyvellátásának, pedagóguskézikönyv-ellátásának megszervezésével kapcsolatos állami feladatellátást szolgálja,⁶⁸

– hozzájárulás a Nemzeti Infokommunikációs Stratégiában megfogalmazott célkitűzések eléréséhez, és a közfeladatok ellátásához nélkülözhetetlen távközlési szolgáltatások megfelelő minőségi és biztonsági szintű ellátása.⁶⁹

A fenti felsorolásból kitűnik, hogy a közérdekű célok alapvetően nem volt alapjogi érintettsége, vagy legfeljebb a tulajdonhoz való joggal mutattak (közvetett) összefüggést. Ám az analógia itt azért nem helyes, mivel a tulajdonhoz való jog sajátosan alacsony alapjogi védelmet élvez. A tulajdonhoz való jog korlátozása során nem az általános szükségességi-arányossági teszt alkalmazható az alapjog-korlátozás alkotmányosságának megítélésékor, hanem a közérdek teszt, amely az alapjogi korlátozásra legszélesebb körben alkotmányos lehetőséget teremt mérce. Az Alaptörvény a korábbi alkotmányos szabályozáshoz hasonlóan átveszi a közérdekűségi tesztet: „Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.”⁷⁰

64 282/2014. (XI. 14.) Korm. rendelet a WELT 2000 Szolgáltató és Kereskedelmi Korlátolt Felelősségű Társaság társasági üzlet részének a Magyar Állam javára történő megszerzése nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

65 235/2014. (IX. 18.) Korm. rendelet a Magyar Államnak a Bombardier MÁV Hungary Kft.-ben történő részesedés szerzése társasági összefonódásának közérdekből történő nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

66 190/2014. (VII. 30.) Korm. rendelet a Magyar Államnak az MKB Bank Zrt.-ben történő részesedés szerzése társasági összefonódásának közérdekből történő nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

67 48/2014. (II. 26.) Korm. rendelet a Magyar Takarékszövetkezeti Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Magyar Takarékszövetkezeti és Vagyonkezelő Zártkörűen Működő Részvénytársaság összefonódása közérdekből nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

68 142/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság és az Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Korlátolt Felelősségű Társaság társasági üzlet részének a Magyar Állam javára történő megszerzése nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

69 106/2014. (III. 26.) Korm. rendelet az „Antenna Hungária” Magyar Műsorszóró és Rádióhírközlési Zártkörűen Működő Részvénytársaság 100%-os társasági részesedése állami tulajdonban álló társaság általi megszerzése nemzetstratégiai jelentőségűnek minősítéséről.

70 Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdés.

A közérdek vizsgálata tehát önmagában szükséges, de közel sem elégséges a sajtószabadság korlátozhatóságának egyes egyedi eseteinek vizsgálata során. A közérdek vizsgálata az általános alapjogi teszt (szükségességi-arányossági teszt) legelső lépcsőjeként (korlátozás legitim célja) vizsgálandó.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a szólás- és sajtószabadság alkotmányosan elfogadható korlátozásának alapját képező céloknak egyfajta erőrendjét is kirajzolta (amit utólag az Alaptörvény is átvett). Ennek az erőrendnek (értékhierarchiának) a leginkább védett korlátozási célja mások alanyi alapjogának a védelme, míg legkevésbé valamely elvont alkotmányos érték védelme, mint például a közérdek.⁷¹ Mások jogi elismerést nem nyert érdekei, mint például a személyes érzékenység, illetve az állam alkotmányos értéként el nem ismert sajtó(ságos) érdekei, pl. az állami szervek kritikától mentes, zavartalan, kényelmes működése nem szolgálhatnak az alapjog-korlátozás alkotmányos legitim indokaként.

A véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának megítélése során a közérdekű célok között általánosságban a közrend, a közbiztonság, a közérdeklődés és a közegészség védelmének alkotmányos követelménye húzódik meg.⁷² A Kormányrendelet által nevesített, ám konkrétan meg nem határozott nemzetstratégiai cél mint közérdekűségi indok ebbe a körbe – nézetem szerint – nem sorolható be. A nemzetstratégia olyan általánosan megfogalmazott, többnyire a kormány politikájának a célmeghatározási spektrumában elhelyezett szempontrendszer, amely nem lehet alapja alkotmányos korlátozásnak. A Kormányrendelet megalkotására felhatalmazást adó Trvt. 24/A. §-a a közérdeket különösen a munkahelyek megőrzése, az ellátás biztonsága érdekében nevesíti. Ebből az exemplifikatív felsorolásból mintegy következtetni lehet a szabályozás céljára, amely bizonyos munkaerőpiaci, kereskedelmi szempontú társadalompolitikai érdekek érvényesítésére irányul. A demokratikus nyilvánosság összetételét befolyásoló, a médiapiac pluralizmusának potenciális gyengítését eredményező szabályozás, álláspontom szerint olyan súlyú alapjogi korlátozást valósít meg, amelyet a közérdek önmagában nem tesz alkotmányosan igazolhatóvá.

3. Az intézményes oldal korlátozhatóságának sajátosságai

Amint arról fentebb már volt szó: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog [...] nem csupán alapvető alanyi

71 Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178., vö. HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Az emberi jogok korlátozása*. In: HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2003. 126., BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2003. 220.

72 Vö. a köz érdekeit sértő beszéd: HALMAI GÁBOR: *A véleménynyilvánítás szabadsága*. In: HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2003. 471–478.

Tanulmány

jog, hanem e jog objektív, intézményes oldalának elismerése egyben a közvélemény, mint alapvető politikai intézmény garانتálását is jelenti.⁷³ A szabad véleménynyilvánítás joga ezért „a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik”.⁷⁴

Az egyéni önkifejezést biztosító „alanyi jogi oldal és a demokratikus közvéleményt középpontjába állító intézményi oldal nem versengő, még kevésbé egymást gyengítő érvek, hanem egymást kölcsönösen kiegészítő és támogató alkotmányos szempontok. Előfordulhat, hogy hol az egyik, hol a másik oldal kerül előtérbe, de összességében – és egyes alkotmányjogi kérdéseknél egészen konkrétan is – erősítik egymást.”⁷⁵

Az intézményes oldal védelme során ugyanaz a szigorú alkotmányossági mérce érvényesül, mint az alapjog szubjektív oldala kapcsán, különös tekintettel arra, hogy a sajtószabadság vonatkozásában, eszközjellegére figyelemmel, az objektív, intézményes oldal kerül előtérbe, és annak érvényesülését szolgálják az ebből származó szubjektív jogosultságok, elsősorban az újságírói, szerkesztői jogok, de ide sorolható a piacra lépési szabadság is. Ezek a szubjektív jogok éppen az intézményes oldal védelmében válnak korlátozhatókká (pl. tartalomszerkesztés szabadságának korlátozása a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményére tekintettel, vagy éppen a piacra lépési szabadság korlátozása a médiamonopóliumok kialakulásának megakadályozása érdekében). Az objektív oldal tekintetében hangsúlyossá válik az állam intézményvédelmi kötelezettsége, hiszen amíg az alapjogok szubjektív oldalának jogosultjai, „az emberek természetesen egyéni szabadságuk és személyes igényeik szerint gyakorolják alapjogaikat”, addig az államnak az alapjogi garanciák kiépítését szolgáló intézményvédelem körében „az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz nem csupán az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan [kell védenie]”.⁷⁶ Amint arról fentebb már volt szó, a sajtószabadság lényeges tartalmi eleme a demokratikus nyilvánosság létrejöttében és folyamatos, zavarmentes működésében garanciális jellegű (külső és belső) médiapluralizmus követelménye, amelyet az állam szabályozási és hatósági-jogalkalmazási eszközökkel együttesen biztosít. A sajtószabadság objektív oldalához tartozó tájékozódáshoz való jog nem érvényesülhet egy olyan médiastruktúrájú nyilvánosságban, ahol megszűnik a témák, vélemények pluralizmusa. A tulajdonosi koncentrációk kialakulása potenciálisan ellene hat a pluralizmus érvényesülésének. A konkrét tulajdonosi koncentráció kiala-

kulása során annak megítélése, hogy a létrejött fúzió befolyásolja-e a sajtószabadság objektív oldalának érvényesülését, a hatáskörrel rendelkező hatóságok törvényen alapuló szempontokat mérlegelő vizsgálata során lenne megítélhető.

VI.

Általánosan levonható következtetések a Kormányrendeletben megvalósított szabályozási megoldás alkotmányosságát illetően

A demokratikus eljárások, így (különösen) a (közvetlen) demokrácia intézményeinek a szabad működésének elengedhetetlen biztosítója, hogy a polgárok megfelelő mennyiségű, és talán még fontosabb, hogy megfelelő minőségű információ ismeretében alakíthassák ki véleményüket. Ennek elsődleges intézményes biztosítását az állam a plurális sajtó- és médiapiac strukturális szabályozása útján valósítja meg (vö. Mttv. 171. §). A Kormányrendelet a Tptv.-ben biztosított jogalkotási hatáskör alapján olyan normatív rendelkezést tartalmaz, amely megakadályozza a hatósági eljárás lefolytatását a konkrétan megjelölt vállalati összeolvadás vonatkozásában. Az adott esetben azonban a sajtószabadság hatálya alá tartozó médiapluralizmust érintő összeolvadásról van szó, amelynek vizsgálata során a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa az Mttv. alapján szakhatóságként működik közre. Az Mttv. meghatározza a tulajdonosi (piaci) koncentrációnak azt a szintjét, amelynél a Médiatanácsnak meg kell tagadnia az érintett vállalkozások közötti összeolvadást.⁷⁷ A médiapiaci strukturális szabályozásnak az a célja, hogy fenntartsa a sokszínű médiapiacot. E cél elérésére érdekében a törvény bizonyos piaci részesedésekhez kapcsoló-

77 Mttv. 171. § „(1) A Gazdasági Versenyhivatal köteles a Médiatanács állásfoglalását beszerezni az olyan vállalkozások közötti összefonódásnak a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. (a továbbiakban: Tptv.) 24. § szerinti engedélyezéséhez, amely vállalkozások vagy a Tptv. 15. § szerinti érintett legalább két vállalkozáscsoport tagjai szerkesztői felelősséget viselnek, és amelyek elsődleges céljai a médiatartalom nyilvánosságához való eljuttatása valamely elektronikus hírközlő hálózaton vagy nyomtatott sajtóterméken keresztül.

(2) A Médiatanács – a 68. § (2) bekezdés szerinti esetet kivéve – nem tagadhatja meg a szakhatósági hozzájárulás megadását, ha a független véleményforrások összefonódások utáni szintje is biztosítja a sokszínű tájékozódás jogának érvényesülését a médiatartalom szolgáltatás releváns piacán.

(3) A Médiatanács által megállapított szakhatósági előírás vagy feltétel érdemi döntésben való alkalmazására a Tptv. 30. § (3) bekezdés megfelelően alkalmazandó.

(4) A Médiatanács szakhatósági állásfoglalása a Gazdasági Versenyhivaltal köti, de ez nem zárja ki, hogy a Gazdasági Versenyhivatal

a) olyan összefonódást tiltsa meg, amelyhez a Médiatanács szakhatósági hozzájárulást adott, függetlenül az Médiatanács által esetlegesen előírt feltételtől, vagy

b) a Médiatanács által meg nem határozott Tptv. 30. § (3) bekezdés szerinti feltételt vagy kötelezettséget írjon elő.”

73 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

74 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.

75 7/2014. (III. 7.) AB határozat, ABH 2014, 135, 149.

76 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 302.

dóan (megdönthetetlen) vélelmet állít fel, miszerint a kritikus piaci koncentráció megakadályozná a médiapluralizmust, végső soron pedig a demokratikus diskurzusok érvényesülését.⁷⁸ Az Mttv. vonatkozó rendelkezései kögensek, vagyis kötik a médiahatóságot és a versenyhatóságot egyaránt.

Az Mttv. anyagi és eljárási szabályai ugyanakkor nem terjednek ki a Kormányra, amely így elviekben származékos jogalkotási jogkörében normatív szabályt alkothat. Az Mttv. törvényi szintű rendelkezésével ugyanis nincs közvetlenül kollízióban a Kormányrendeletben foglalt normatartalom, hiszen előbbi a hatóságok hatáskörét és a hatósági döntést determináló piaci koncentrációt szabályozza (mindezt a hatáskörrel rendelkező hatóságok oldaláról), míg a Kormányrendelet az összeolvadás Tpvt. szerinti sajátos esetét biztosítja. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Kormányrendelet olyan szabályt tartalmaz, amely áttételesen érinti az Mttv. piacsabályozásra vonatkozó törvényi rendelkezéseit, pontosabban azt a szabályt, amely bizonyos piaci részesedést már a médiapluralizmussal összeegyeztethetetlennek vélelmez.

Hangsúlyozom ugyanakkor, hogy tanulmányomban nem a konkrét fúzió ágazati jogszabályok, különösen az Mttv. szabályai szerinti megengedhetőségét vizsgáltam, kizárólag azt a kormányrendelet által megvalósított jogalkotási módot és annak tartalmát. Annak vizsgálata egy külön tanulmány tárgya lehetne, hogy a megvalósuló fúzió az Mttv. intézményi garanciát nyújtó feltételeinek megfelelt-e, avagy sem. A hatáskörrel rendelkező hatóságoknak ez nem állt módjában, a tudományos diskurzusnak azonban lehetősége lesz annak megvitatására.

Mindezekre tekintettel a Kormányrendelet alkotmányosságát álláspontom szerint vitatható. Alkotmányossági aggályaimat a jogállamisági, a hatalommegosztási és az alapjogi vonatkozások szerint az alábbiakban foglalom össze:

78 Mttv. 67. § „A lineáris médiaszolgáltatást nyújtó médiaszolgáltatók piaci koncentrációja a sokszínű médiapiac fenntartása, valamint a tájékoztatási monopólium létrejöttének megakadályozása céljából e törvény keretei között korlátozható.”

Mttv. 68. § „(1) A legalább harmincöt százalékos éves átlagos közönségaránnyal rendelkező lineáris audiovizuális médiaszolgáltató, a lineáris rádiós médiaszolgáltató, valamint a lineáris audiovizuális és lineáris rádiós piacon együttesen legalább negyven százalékos éves átlagos közönségaránnyal rendelkező médiaszolgáltató, a médiaszolgáltató bármely tulajdonosa, és a médiaszolgáltató bármely tulajdonosában befolyásoló részesedéssel rendelkező személy vagy vállalkozás

a) új médiaszolgáltatást nem indíthat, médiaszolgáltatást végző vállalkozásban részesedést nem szerezhet, és

b) köteles médiaszolgáltatásai műsorstruktúrájának módosításával, a magyar műsorszámok, a független műsorkészítők által előállított műsorszámok arányának növelésével, vagy egyéb módon intézkedéseket tenni a médiapiac sokszínűségének növelése érdekében.

(2) Az (1) bekezdés a) pont esetében, amennyiben a médiapiaci koncentráció korlátozására vonatkozó szabály által érintett médiaszolgáltató médiaszolgáltatást végző vállalkozásban részesedést kíván szerezni, a Médiatanács a 171. § szerinti eljárásában a szakhatósági hozzájárulást köteles megtagadni.”

1. Jogállamisági (jogforrástani) vonatkozások

a) A szabályozás jogforrási szintje tekintettel arra, hogy a médiapluralizmus vonatkozásában olyan alapjog-korlátozást valósít meg, amely a sajtószabadság alapjogával közvetlenül összefügg, alkotmányosan nem elfogadható. Az ilyen alapjog-korlátozásnak – a tartalmi elemzéstől függetlenül – a formális szempontok alapján törvényben kellene megvalósulnia.

b) A Tpvt.-ben adott jogalkotási felhatalmazás nem elégti ki a jogalkotási felhatalmazással szemben érvényesítendő alkotmányos követelményeket, hiszen nem határozta meg a felhatalmazás tárgyát és kereteit (tehát álláspontom szerint a Tpvt. felhatalmazó rendelkezése is alkotmányellenes).

c) A Tpvt.-ben adott jogalkotási (egyébként is rendkívül tág, így álláspontom szerint alkotmányellenes) felhatalmazás keretein a jogkör címzettje túlterjeszkedett, így a jogkört visszaélészerűen gyakorolta (a Kormányrendelet ezért közjogilag érvénytelen).

2. Hatalommegosztási összefüggések

a) Az egyedi döntés normatív aktusba csomagolása sérti a szervek hatásköre épségének, a hatáskörelvonás tilalmának elvét (hatalommegosztás).

b) A Kormányrendeletben foglalt összeolvadás érinti ugyan az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében foglalt médiapluralizmus elvét, ám annak tényleges sérelmét a visszaélészerűen gyakorolt jogalkotási felhatalmazás következtében nem vizsgálhatják a hatáskörrel rendelkező hatóságok, amely ugyancsak a hatáskörelvonás tilalmának megsértése miatt sérti a hatalommegosztás alkotmányos elvét,

3. Alapjogi érintettség

a) A Kormányrendelet által hivatkozott alapjog-korlátozási indok (közérdek) a legkevésbé alkalmas a véleménynyilvánítási szabadság mint anyajog alkotmányosan legitim korlátozására, a sajtószabadság közérdek alapján csak rendkívül szűk körben, a közérdekű cél pontos meghatározásával lehetséges, ám a közérdek, mint alapjog-korlátozási ok indokoltságát, ekkor is a jogalkotónak kell indokolni.

b) A közérdek, különösen a nemzetstratégiai cél mint közérdekű indok önmagában nem lehet legitim alkotmányos korlátja a sajtószabadságnak,

c) A Kormányrendelettel szabályozott tárgykör a sajtószabadság olyan szelvényjogát, érvényesülési mezőjét érinti, amely szorosan összefügg a véleménynyilvánítási szabadsággal, különösen pedig annak az alkotmányosan leginkább védett megnyilvánulási formájával, a közügyek vitásával. Ebből fakadóan az alapjog-korlátozás során különösen is nyomós alkotmányos korlátozási indok le-

Tanulmány

het csak elfogadható. A közérdek nem minősül ilyen korlátozási indoknak,

d) A sajtószabadság objektív oldala legalább azonos szintű, kiemelt alkotmányos védelmet élvez, mint az alapjogból levezethető alanyi jogi jogosultságok, sőt a sajtószabadság sajátos tartamára és eszközjellegére tekintettel az intézményes oldal védelme előtérbe kerül. A sajtószabadság objektív oldalának kiemelt garanciális eszköze a médiapluralizmus érvényesülése, amelyet az államnak intézményvédelmi kötelezettsége körében kell biztosítani. Ennek az intézményvédelemnek fontos eszköze az Mttv. tulajdoni koncentrációkra vonatkozó szabályozása és az abban foglalt feltételek fennállását vizsgáló hatósági eljárásrend.

e) A konkrét szabályozás, amely a hatósági hatáskörök gyakorlását a hatáskör jogosultjától egyedi ügyben elvonta, sérti a sajtószabadság objektív oldalát azáltal, hogy az állam médiapluralizmus fenntartására vonatkozó, garanciális jellegű intézményvédelmi kötelezettsége nem érvényesül.

f) Az egyedi döntés normatív aktusba csomagolása sérti az érintettek jogorvoslathoz való jogát.

Az általam vizsgált kormányrendelet alkotmányossági vizsgálata folyamatban van, hiszen az Alkotmánybíróság előtt van egy utólagos normakontrollt kezdeményező indítvány. Az alkotmánybírósági vizsgálat kimenetele még nem ismert, az azonban bizonyos, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve⁷⁹ által meghozott döntés meghatározó jelentőségű lesz a médiapluralizmus alkotmányos értelmezésének továbbfejlesztésében.⁸⁰

Dixi et salvavi animam meam!

79 Vö. Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdés.

80 Az általam felhasznált AB határozatok egy része bár az Alaptörvény hatálybalépése előtt születtek, álláspontom szerint az azokban felhózt – és általam is idézett – érvek felhasználhatók az újabb ügyekben is, tekintettel arra, hogy „az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges” [vö. 22/2012. (V. 11.) AB határozat, ABH 2012, 10. 15.]. Az Alkotmánybíróság a folyamatban lévő ügyben a korábbi határozatokban foglalt alapjog-értelmezést megerősítheti. Reményeim szerint ez meg fog történni.

SZABADON SZÓLNI, DEMOKRÁCIÁBAN

A SZÓLÁSSZABADSÁG MAGYAR DOKTRÍNÁJA
AZ AMERIKAI JOGIRODALOM TÜKRÉBEN

SZERZŐ: Török Bernát

ÁRA: 5000 Ft

Nagy viták és már-már mindent megkérdőjelező kihívások korát éljük az alkotmányjog világában. A hatalommegosztás biztosításának konkrét követelményeitől a nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok szerepén át alapjogaink védelmi mércéinek rendszeréig nincs kivétel az újragondolás, sőt sok esetben az újraszabályozási kísérletek alól. Ilyen környezetben a legkevésbé sem lepődhetünk meg azon, hogy a szólásszabadság (s vele kéz a kézben a sajtószabadság) nemhogy nem mentes az alapvető erejű kihívásoktól, hanem épp az elsők között szembesült velük. A nyugati civilizáció ugyanis egészen bensőséges kapcsolatban áll a szólásszabadsággal, ami a véleménynyilvánítás fontosságának elismerése mellett jellemzően azzal is jár, hogy a társadalom fejlődésének folyamatai – legyenek azok akár kedvezőek, akár vészjóslóak a jogvédelem számára – az alapjogok dimenziójában nagy eséllyel a szólás- és sajtószabadság terepén jelennek meg leghamarabb.

Jó hír, hogy van számunkra egy kályha, amelyhez még e kihívások közepette is nyugodt szívvel térhetünk vissza akkor, amikor a véleménynyilvánítás szabadságának széleskörű megőrzése mellett szeretnénk érvelni. Heves vitáink ellenére is közös a szándék: demokráciában akarunk élni. Ez az értekezés arra a meggyőződésre épül, hogy ehhez továbbra is a szabad szólás és társadalmi vita robosztus valóságán keresztül vezet csak út.

hvgorac.hu/Szabado_n_szolni

Haraszi Margit Katalin főosztályvezető-helyettes, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (Budapest)

Ami a kínzás fogalmából kimaradt: a törvényes szankció klauzula*

Az ENSZ kínzás elleni egyezménye 1. cikk második mondata szerint a kínzás „nem tartalmazza a törvényes szankciókkal szükségszerűen együtt járó vagy annak következményeképpen véletlenszerűen előadódó fájdalmat vagy szenvedést”. A rendelkezés alapjogvédelmi jelentősége abból fakad, hogy miközben az 1. cikk a hivatalos, illetve hivatalos minőségben eljáró vagy közfeladatot ellátó személyek által „szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából” alkalmazott cselekményeket a kínzás fogalmkörébe sorolja, úgy tűnik, hogy azok – speciális helyzetekben – mégiscsak elfogadhatók. Csekély számú jogtudóst kivéve a jogirodalom és az emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző nemzetközi testületek is egyetértenek abban, hogy valamely szankció jogszerűségének igazolásakor nem elegendő a nemzeti jogra hivatkozni. Még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetések sem ütközhetnek a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmába.

I. Bevezetés

Az emberi jogok védelmére hivatott globális védelmi rendszer felállítása, valamint fejlődése szempontjából a második világháború, illetve a faszizmus élménye katartikus hatással voltak a nemzetközi közösségre. Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kína és a Szovjetunió képviselői által folytatott tárgyalásokat követően, az 1945-ben San Franciscóban tartott konferencián 51 ország, mint alapító tagok delegátusai – kifejezve elkötelezettségüket, hogy véget vessenek a „háború borzalmainak” – megfogalmazták az Egyesült Nemzetek Alapokmányát (a továbbiakban: ENSZ Alapokmány), amelyet 1945. június 26-án írtak alá.¹ Az Alapokmány szerint az ENSZ előmozdítja, az „emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tisztelben tartását”.²

Az ENSZ Közgyűlése által 1966. december 16-án elfogadott, első kötelező erővel rendelkező globális szintű emberi jogi egyezmény, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: PPJNE) 7. cikke értelmében „[s]enkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni”. A PPJNE a tilalom deklarálásán túlmenően nem rendelkezett arról, hogy mit kell *kínzásnak*, il-

letve *kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak* vagy *büntetésnek* tekinteni.

Az ENSZ Közgyűlése 1984. december 10-én fogadta el a kifejezetten a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok felszámolását célzó globális emberi jogi egyezményt (a továbbiakban: UNCAT),³ amelynek egyik legfontosabb vívmánya a kínzás fogalmának meghatározása volt. Az UNCAT 1. cikk 1. pontjában megfogalmazott definíció első mondata szerint „a »kínzás« kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy, vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”

Az UNCAT 1. cikk 1. pontjának második mondata értelmében a definíció „nem tartalmazza a törvényes szankciókkal szükségszerűen együtt járó vagy annak következmé-

* A tanulmány nem tekinthető sem az alapvető jogok biztosa, sem az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala hivatalos álláspontjának.

1 Az ENSZ Alapokmánya magyar nyelven elérhető: <http://www.menszt.hu/hu/tudnivalok/az-egyedul-nemzetek-alapokmánya>.

2 ENSZ Alapokmány 55. cikk c) pont.

3 Az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény.

Tanulmány

nyeképpen véletlenszerűen előadódó fájdalmat vagy szenvedést” (a továbbiakban: törvényes szankció klauzula).⁴ A szóban forgó rendelkezés alapjogvédelmi jelentőségét az adja, hogy miközben az UNCAT 1. cikkének első mondata a kínzás fogalmkörébe sorolja azon cselekményeket, amelyeket hivatalos, illetve hivatalos minőségben eljáró, vagy közfeladatot ellátó személyek „szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben”, úgy tűnik, hogy az ilyen cselekmények – megfelelő kontextusban – a törvényes szankció klauzulára hivatkozva mégiscsak elfogadhatók.

2015. január 1-től az UNCAT fakultatív jegyzőkönyvének (a továbbiakban: OPCAT)⁵ 3. cikke szerinti nemzeti megelőző mechanizmus feladatait az alapvető jogok biztos köteles ellátni.⁶ A nemzeti megelőző mechanizmus feladatkörében eljáró országgyűlési biztos ajánlásokat tehet az érintett szervek számára, hogy „javítsák a szabadságuktól megfosztott személyek körülményeit és a velük való bánásmódot, és hogy megakadályozzák a kínzást és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést, figyelembe véve az Egyesült Nemzetek Szervezetének vonatkozó normáit”.⁷

A nemzeti megelőző mechanizmus feladatellátásának nélkülözhetetlen feltétele a rossz bánásmódok, köztük a kínzás fogalmi elemeinek tisztázása. A kínzásnak az „Egyesült Nemzetek Szervezetének vonatkozó normái” szerinti értelmezését megnehezíti, hogy miközben a törvényes szankció klauzula a dokumentum angol, arab, kínai, spanyol, francia és orosz nyelvű hiteles szövegében is szerepel,⁸ azt az UNCAT 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett hivatalos magyar nyelvű szövege nem tartalmazza.

A tanulmány célja, hogy a törvényes szankció értelmezésének egyrészt a jogirodalomban, másrészt az emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző nemzetközi testületek – különös figyelemmel a Kínzás Elleni Bizottság – gyakorlatában megfigyelhető főbb irányait felvázolja.

II.

A törvényes szankció klauzula története

1. Az 1970-es években a világ számos országában alkalmazott, szisztematikus kínzásokról tanúskodó ügyek ke-

rültek nyilvánosságra, ami arra készítette a nemzetközi közösséget, hogy olyan jogi normákat alkosson, amelyek célja egyrészt az említett gyakorlat betiltása, illetve az annak megelőzésére szolgáló mechanizmus létrehozása, másrészt jogalapot teremtsen arra, hogy az államok a kínzás alkalmazásával okozott jogsértésekről elszámoltathatók legyenek.⁹

1973-ban Svédország az ENSZ Közgyűléséhez fordult, és a kérdés megtárgyalásával egyidejűleg, egy hatékony védelmi rendszer felállítását javasolta. Az ENSZ Közgyűlés 1975. december 9-én – a svéd javaslat alapján – elfogadta a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni védelemről szóló nyilatkozatot (a továbbiakban: 1975. évi nyilatkozat).¹⁰ A mindössze 12 cikk terjedelmű, kötelező erővel nem rendelkező nyilatkozat volt az első, nemzetközi szinten széles körben elfogadott olyan dokumentum, amely a kínzás fogalmán túlmenően,¹¹ meghatározta azt is, hogy az államok annak megszüntetése érdekében milyen intézkedéseket tegyenek.¹² Az 1975. évi nyilatkozatban megfogalmazott definíció a kínzás fogalmköréből kivonta azt a „kizárólag a törvényes szankciókból származó vagy azokkal együtt járó fájdalmat vagy szenvedést, amelynek mértéke a fogvatartottakkal való bánásmód minimumszabályaival¹³ összhangban van.”¹⁴

2. 1978-ban az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának 34. ülésén Svédország és a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság¹⁵

9 Az Amnesty International 1972-ben világméretű kampányt indított a kínzás megszüntetésére. Az Amnesty International történetéről általában: <http://www.amnesty.org/en/history>. 1973-ban Párizsban megjelent Alexander Solzsenyicin *Gulág szigetcsoport* című műve, amelyben a szovjet munkatáborokban átélt tapasztalatairól számolt be. 1973. szeptember 11-én Chilében, Augusto Pinochet a hadsereg főparancsnoka véres puccsal ragadta magához a hatalmat. A junta által koncentrációs táborra változtatott santiagoi stadionban ellenzékiek tízezreit tartották fogva és kínozták meg. A Chilében történekről szóló tudósítások bejárták a világsajtót.

10 *Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. General Assembly Resolution 3452 (XXX) of 9 December 1975.

11 „For the purpose of this Declaration, torture means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted by or at the instigation of a public official on a person for such purposes as obtaining from him or a third person information or confession, punishing him for an act he has committed or is suspected of having committed, or intimidating him or other persons.”

12 JOACHIM HERMANN: *Implementing the Prohibition of Torture on Three Levels: The United Nations, the Council of Europe, and Germany*, 31. *Hastings International and Comparative Law Review* 437 (2008), 441.

13 *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957.*

14 „It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions to the extent consistent with the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.”

15 *Draft Convention for Prevention and Suppression of Torture, Submit-*

4 „It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to lawful sanctions”.

5 A 2011. évi CXLI. törvénnyel kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve.

6 Lásd az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 2. § (6) bekezdését.

7 OPCAT 19. cikk b) pont.

8 Forrás: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx>.

egy-egy szövegjavaslatot terjesztett a testület elé. Az Emberi Jogi Bizottság Munkacsoportja (a továbbiakban: Munkacsoport) végül úgy döntött, hogy a – törvényes szankció klauzulát tartalmazó – svéd szövegjavaslat¹⁶ alapján kezdi a kérdést tárgyalni. Az 1975. évi nyilatkozattal megegyező svéd szövegjavaslat szerint a kínzás definíciója „nem tartalmazza a kizárólag a törvényes szankciókból származó vagy azokkal együtt járó fájdalmat vagy szenvedést, amelynek mértéke a fogvatartottakkal való bánásmód minimumszabályaival összhangban van”.¹⁷

A javaslat, mely szerint a kínzás definíciója a fogvatartottakkal való bánásmód minimumszabályaira hivatkozik, rövidesen heves kritikák kereszttüzébe került. Közben már a kínzás alóli kivételek meghatározásáról is megoszlottak az álláspontok, számos delegátus elvi alapon kifogásolta, hogy a majdan kötelező erővel bíró egyezményben szereplő definíciót egy olyan, jogi kötőerővel nem rendelkező, „soft law”¹⁸ dokumentumra alapozzák, amilyen a fogvatartottakkal való bánásmód minimumszabályai. Egyesek úgy vélték, hogy a törvényes szankciók tekintetében azért kell kivételt tenni, mert a majdani egyezmény célja a különböző jogrendszerek büntetőjogi szankcióinak humánusabbá tétele helyett, a kínzás betiltása, hogy azt egyetlen állam joga se engedélyezze. Mások viszont azt hangsúlyozták, hogy nem lenne kívánatos, ha az egyezmény a kínzás fogalomkörébe eső, kegyetlen szankciók további alkalmazását az államnak megengedné.¹⁹

Az UNCAT szövegezését végző bizottság vezetőinek visszaemlékezései szerint az Egyesült Államok a törvényes szankció klauzulát elvben elfogadta azzal, hogy a kivételt nem szabad alkalmazni a „törvényesen kiszabott, azonban az elfogadott nemzetközi sztenderdeket nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyó szankcióra”.²⁰ Franciaország javaslata szerint különbséget kellene tenni egyrészt

az elkövető személyét és becsületét (*peines afflictives et infamantes*) érintő szankciók között, amelyek büntetésként jogszerűen kiszabhatók; másrészt az olyan, súlyos fizikai fájdalmat vagy extrém mentális szenvedést okozó, az áldozat fizikai képességeit megváltoztató, illetve őt gúny vagy gyűlölet tárgyává tevő bánásmódok között, amelyek megkínózzák azt a személyt, akin azokat alkalmazzák.²¹

3. Az Egyesült Államok által javasolt „elfogadott nemzetközi sztenderdek” hiányában, az ezekre történő hivatkozásnak a kínzás definíciójába történő beépítése kérdésében a delegátusoknak nem sikerült egyezsége jutniuk.²² Végül az UNCAT 1. cikk 1. pont második mondata azt a lényeges kérdést, hogy „törvényes szankción” a nemzeti jog előírásainak, vagy/és a nemzetközi emberi jogi egyezményekből eredő állami kötelezettségeknek megfelelő joghátrányt kell-e érteni, lezáratlanul hagyta. A kanadai delegáció a törvényes szankció klauzula nem eléggé egyértelmű meghatározásával kapcsolatos aggályait már a Munkacsoport ülését jelezte.²³ Hasonló állásponton volt az Egyesült Királyság képviselője is, aki úgy vélte, hogy a definíció pontatlan megfogalmazása hátrányosan érintheti az egyezmény alkalmazását.²⁴

III.

A törvényes szankció klauzula értelmezésének irányai

Miután az UNCAT nem rendelkezik arról, hogy „törvényes szankció” alatt mit is kell érteni, egyes jogirodalmi források szerint az a nemzeti, míg mások szerint a nemzetközi jog által engedélyezett joghátrányokra vonatkozik. Az utóbbi álláspont egyes képviselőinek meglátása szerint a törvényes szankció klauzulát figyelmen kívül kell hagyni.

1. Törvényes szankciók a nemzeti jog szerint

Főképpen a *saría* jogrendszerű államok körében népszerű értelmezés szerint az UNCAT célja a kínzás nemzet-

ted by the International Association of Penal Law on 15 January 1978. E/CN.4/NGO/213.

16 Draft International Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, submitted by Sweden on 18 January 1978. UN Doc E/CN.4/1285.

17 „It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions to the extent consistent with the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.” UN Doc E/CN.4/1285.

18 Bővebben KARDOS GÁBOR: *Mi is az a nemzetközi soft law?* In: NAGY BOLDIZSÁR – JENEI PETRA (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2002. 76–82. KOVÁCS PÉTER: *Soft-responsibility a soft-law megsértéséért?* In: BALOGH ELEMÉR – BLUTMAN LÁSZLÓ (szerk.): *Az államok nemzetközi jogi felelőssége – tíz év után*. In memoriam Nagy Károly (1932–2001). Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2013. 30–44.

19 HERMAN J. BURGERS – HANS DANIELIUS: *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 46.

20 „Sanctions imposed under colour of law but in flagrant disregard of accepted international standards” HERMAN J. BURGERS – HANS DANIELIUS: *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the*

Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 47.

21 HERMAN J. BURGERS – HANS DANIELIUS: *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 46.

22 HERMAN J. BURGERS – HANS DANIELIUS: *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 47.

23 Report of the Working Group on a draft convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, U.N. Doc. E/CN.4/1984/72, 39. pont.

24 Summary Record of the 33rd Meeting of the Commission on Human Rights, U.N. Doc. E/CN/1984/SR.33, 24. pont.

Tanulmány

közi jogban már létező tilalmának megerősítése, nem pedig az volt, hogy az államokat a büntetőjogi szankciórendszerük megreformálására kötelezze. Utóbbi esetben az UNCAT számos részes állam számára elfogadhatatlan lett volna,²⁵ így a törvényes szankció fogalmát a nemzeti jog alapján kell értelmezni.

Ahcene Boulesbaa megítélése szerint valamely, a kínzás körébe tartozó szankció alkalmazásához ragaszkodó állam, ezt oly módon tudja megtenni, hogy először a jogrendszerében legális büntetéssé teszi, majd arra hivatkozik, hogy a „törvényes szankciókból származó vagy azokkal együtt járó fájdalom vagy szenvedés” nem tartozik az UNCAT 1. cikke szerinti definíció körébe. Az említett módon, a jogszerű büntetés klauzula az UNCAT rendelkezéseinek betartása mellett teszi lehetővé az állam számára a kínzás tilalmának megsértését.²⁶

Miután az 1984-ben elfogadott UNCAT elsődleges célja a kínzás kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés már létező tilalmára, továbbá a tilalom tiszteletben tartására vonatkozó állami kötelezettség megerősítése,²⁷ a törvényes szankciók pusztán a nemzeti jogra alapozott értelmezését nem könnyű megvédeni. Az álláspont ellenzóinak legfőbb érve, hogy miközben az az UNCAT 16. cikke értelmében az állam köteles megtiltani az olyan „cselekményt, amely kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetést vagy bánásmódot képez, de nem minősül az 1. cikkben meghatározott kínzási cselekménynek”,²⁸ ez a rendelkezés nem tartalmaz törvényes szankció klauzulát. Amennyiben valamely állam a törvényes szankciók Boulesbaa által képviselt értelmezését hivatalosan is elfogadná, és a jogrendszerében megcsonkítást, korbácsolást, megkövezést vagy hasonló szankciókat törvényesítene, azok valószínűleg az UNCAT 16. cikkében megfogalmazott tilalomba ütköznének. Ronli Sifris szerint az, hogy az állam által alkalmazott szankciónak törvényesnek kell lennie, önmagában is fontos biztosítékot jelent, hiszen megköveteli, hogy az állam kellően bátor legyen hivatalosan deklarálni, hogy egy kínzási cselekményt legalizál.²⁹

Az ENSZ egykori kínzás elleni különmegbízottja, Manfred Nowak, továbbá Elizabeth McArtur a Boulesbaa-féle értelmezést arra hivatkozva kritizálják, hogy ellentétes a nemzetközi emberi (és humanitárius) joggal,

továbbá a PPJNE 7. cikkéhez kapcsolódó esetjogával.³⁰ Véleményük indokaként a nemzetközi szerződésekről szóló bécsi egyezmény 31. cikkére hivatkoznak, amely szerint a „szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.”³¹ Nowak és McArtur szerint a törvényes szankció klauzula olyan értelmezése, amely a nemzeti jogban törvényesnek számító cselekményt kivonja a kínzás fogalomköréből, csökkentené a kínzás tilalmára, továbbá a tilalom tiszteletben tartására irányuló állami kötelezettség más nemzetközi egyezményekből fakadó szintjét, ami nyilvánvalóan ellentétes az UNCAT tárgyával és céljával, így a nemzetközi szerződésekről szóló bécsi egyezmény 31. cikkére figyelemmel nem fenntartható.³²

Chris Ingelse szerint, miután az UNCAT célja a kínzás már létező tilalmának megerősítése és a kínzási cselekmények megelőzése volt, az alkotók szándéka nem irányulhatott arra, hogy az a „törvényes büntetés *ürügyén* utat nyisson a kínzásnak”.³³ Ezen érvelés szerint a kínzás tilalma már az UNCAT megalkotása előtt is a nemzetközi jogrend része volt. A PPJNE 1976-ban hatályba lépett, a kínzás és a rossz bánásmódok és büntetések alkalmazását tiltó 7. cikke nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely a nemzeti jog szerint törvényes cselekményeket kizárná a tilalom köréből, Miután az UNCAT célja nem a már létező tilalom gyengítése, hanem annak megerősítése volt, a törvényes szankció klauzulát bizarr lenne úgy értelmezni, hogy a nemzeti jog alapján törvényes cselekményeket kivonja a kínzás tilalma alól.

Bár a Kínzás Elleni Bizottság a törvényes szankció értelmezéséhez nem adott általános érvényű útmutatást, egy bolgár ügyben kifejtette, hogy a jogszerű szankció klauzulára azon az alapon, hogy a nemzeti jog a kérdéses cselekményt szabályozza, nem lehet hivatkozni. A szóban forgó ügyben, egy szálloda előcsarnokában, az asztalra borulva alvó férfit a személyzet eredménytelenül próbálta felébreszteni és távozásra bírni, így eltávolításához a rendőrség segítségét kérték. A helyszínre érkező rendőrök az igazoltatásnak, illetve az intézkedésnek erőszakosan ellenszegülő áldozatot megrugdosták, gumibottal ütlegelték, majd megbilincselve egy járóautóba ültették. A rendőrök a járóautóban is agresszívan visel-

25 HERMAN J. BURGERS – HANS DANIELIUS: *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 121.

26 AHCENE BOULESBAA: *The UN Convention on Torture and the Prospects for Enforcement*. Kluwer Law International, The Hague, 1999, 29–30.

27 Lásd az UNCAT preambulumban foglaltakat.

28 UNCAT 16. cikk 1. pont.

29 RONLI SIFRIS: *Reproductive Freedom, Torture and International Human Rights: Challenging the Masculinisation of Torture*. Routledge, 2013. 209.

30 MANFRED NOWAK – ELIZABETH MCARTUR: *The United Nations Convention against Torture. A Commentary*. Oxford University Press, Oxford/New York, 2008. 82.

31 Az 1987. évi 12. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. év május 23. napján kelt szerződés 31. cikk 1. pontja.

32 MANFRED NOWAK – ELIZABETH MCARTUR: *The United Nations Convention against Torture. A Commentary*. Oxford University Press, Oxford/New York, 2008. 82–83.

33 CHRIS INGELSE: *The UN Committee against Torture: An Assessment*. Kluwer Law International, The Hague, 2011. 213.

kedő férfit a járműből való kiszállításkor megfenyegették, hogy lelövik.³⁴

A bolgár kormány védekezése szerint egyrészt a rendőrök nem az UNCAT 1. cikk 1. pontjában meghatározott célből okoztak fájdalmat az áldozatnak, másrészt a rendőrök törvényes szankció körébe eső magatartása nem minősül kínzási cselekménynek.³⁵ Utóbbi kapcsán a bolgár kormány arra hivatkozott, hogy a hatóságok az áldozatot a nemzeti jog alapján huliganizmus és rongálás miatt jogerősen elmarasztalták, így nyilvánvaló, hogy a jogserű magatartás befejezése céljából, a rendőröknek jogserű intézkedéseket kellett alkalmazniuk vele szemben.³⁶ A Kínzás Elleni Bizottság elfogadta, hogy az okozott fájdalom és a szenvedés az együttműködésre nem hajlandó és/vagy erőszakos áldozat letartóztatásából eredt, azonban úgy vélte, hogy ilyen körülmények között az erőszak alkalmazását a szükséges és arányos mértékre kellett volna korlátozni.³⁷ A testület az említett érveléssel jelezte, hogy valamely, a nemzeti jog alapján egyébként jogserű magatartás nem tartozik feltétlenül a törvényes szankció fogalomkörébe. A Kínzás Elleni Bizottság végül – a törvényes szankció klauzula mélyebb értelmezését elkerülve – úgy döntött, hogy Bulgária az UNCAT 1. cikke helyett, annak 16. cikkét sértette meg.

2. Törvényes szankciók a nemzetközi jog szerint

Az értelmezés második iránya szerint a kínzás alól kizárólag a nemzetközi jog által elfogadott és engedélyezett büntetések jelenthetnek kivételt, vagyis a törvényes szankció klauzula nyilvánvalóan ezekre vonatkozik. Ezen álláspont képviselői szerint meg kell akadályozni, hogy valamely az állam az UNCAT ratifikálása ellenére, a nemzeti jogra hivatkozva, az egyezmény céljával és szellemével ellentétes gyakorlatot folytasson. Hollandia és Luxemburg formálisan is deklarálták, hogy értelmezésük szerint a „törvényes szankció” a nemzeti és a nemzetközi jog alapján egyaránt jogserűt jelent.³⁸ Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint Olaszország úgy nyilatkozott, hogy a törvényes szankció fogalmát a nemzetközi jog alapján értelmezik.³⁹

Számos kommentátor is úgy véli, hogy kizárólag a nemzetközi jognak megfelelő szankció lehet törvényes. Matthew Lippman szerint valamely szankció törvényességét azért a nemzetközi jog alapulvételével kell megítélni, mert ellenkező esetben az állam, valamely drákói büntetésnek a nemzeti jogba történő bevezetésével megghiúsíthatná az UNCAT megalkotásának célját.⁴⁰ A Sarah Joseph és szerzőtársai szerint miután a nemzetközi joggal nem összeegyeztethető szankciók nem tartoznak a kivételek körébe, azokat az UNCAT 1. cikke szerinti kínzásnak kell tekinteni. Ezzel az értelmezéssel megelőzhető, hogy az államok oly módon kerüljék el a kínzási cselekmények kapcsán fennálló felelősségüket, hogy a nemzeti jogukban törvényesnek minősítik azokat.⁴¹ Chris Ingelse szerint ezt az értelmezést az UNCAT 1. cikk 2. pontja is alátámasztja azzal, hogy „[e] cikk nem érinti azokat a nemzetközi szerződéseket vagy belső jogszabályokat, amelyek szélesebb körű értelmezést lehetővé tevő rendelkezéseket tartalmaznak vagy tartalmazhatnak”. Következésképpen azok a szankciók, amelyek bár a nemzeti jog szerint törvényesek, azonban bármely, az adott állam által ratifikált nemzetközi szerződéssel össze nem egyeztethetők, nem tartoznak a törvényes szankciók körébe.⁴² Az a szankció, amelyik a kínzás UNCAT szerinti definíciójának egyéb elemeit megvalósítja, valószínűleg a PPJNE 7. cikkében megfogalmazott tilalomba ütközik.⁴³

Manfred Nowak és Elizabeth McArthur szerint az UNCAT 1. cikk fogalmi elemeit – az éles fájdalmat vagy szenvedést is beleértve – megvalósító cselekmény szükségképpen kínzás, esetleg kegyetlen, embertelen vagy megalázó, és mint ilyen, ellentétes a nemzetközi joggal. Miután a nemzetközi jog szerint törvényes cselekmény semmiképpen sem valósítja meg a kínzás UNCAT 1. cikkében felsorolt elemeit, szükségtelen azt mérlegelni, hogy a kérdéses szankció törvényesnek számít-e. A „törvényes szankció” nemzetközi jog alapján történő értelmezése esetén sem a kínzás, sem a kegyetlen, embertelen vagy megalázó cselekmény nem lehet jogserű, vagyis a klauzula alkalmazására nincs lehetőség. Nowak és McArthur a törvényes szankció klauzula alkalmazásának gyakorlati

34 Committee against Torture, *Keremedchiev v. Bulgaria*, Communication No 257/2004, UN Doc CAT/C/41/D/257/2004 (11 November 2008) 2.2. pont.

35 Committee against Torture, *Keremedchiev v. Bulgaria*, Communication No 257/2004, UN Doc CAT/C/41/D/257/2004 (11 November 2008) 4.2. pont.

36 Committee against Torture, *Keremedchiev v. Bulgaria*, Communication No 257/2004, UN Doc CAT/C/41/D/257/2004 (11 November 2008) 4.3. pont.

37 Committee against Torture, *Keremedchiev v. Bulgaria*, Communication No 257/2004, UN Doc CAT/C/41/D/257/2004 (11 November 2008) 9.3. pont.

38 Forrás: Status of Ratification Interactive Dashboard <https://indicators.ohchr.org>.

39 Uo.

40 MATTHEW LIPPMAN: *The Development and Drafting of the United Nations Convention Against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. 17 Boston College International Law Review 275 (1994), 314–315. <https://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol17/iss2/3>.

41 JOSEPH, SARAH – KATIE MITCHELL – GYÖRKY LINDA – CARIN BENNINGER-BUDEL: *Seeking Remedies for Torture Victims: A Handbook on the Individual Complaints Procedure of the UN Treaty Bodies*. 2nd edition, World Organisation against Torture (OMCT), Geneva, 2014, 226. https://www.omct.org/files/2014/11/22956/v4_web_onusien_en_omc14.pdf.

42 CHRIS INGELSE: *The UN Committee against Torture: An Assessment*. Kluwer Law International, The Hague, 2001. 214.

43 CHRIS INGELSE: *The UN Committee against Torture: An Assessment*. Kluwer Law International, The Hague, 2001. 214.

Tanulmány

lehetőségét kizáró logika mentén arra a következtetésre jutottak, hogy azt figyelmen kívül kell hagyni.⁴⁴

Ezzel szemben mások úgy vélik, hogy igenis léteznek olyan éles fájdalmat vagy szenvedést okozó, az UNCAT 1. cikkében meghatározott célból, hivatalos személyek által elkövetett szándékos cselekmények, amelyek nem tartoznak a kínzás fogalmkörébe. Miközben a szabadságvesztés széles körben elfogadott törvényes szankció, a hivatalos személy által szándékosan, büntetés céljából elrendelt, illetve foganatosított életfogytig tartó szabadságvesztés magában hordozza éles lelki fájdalom vagy szenvedés lehetőségét.⁴⁵ Az ENSZ egy másik, kínzás elleni egykori különmegbízottja, Nigel S. Rodley szerint törvényes szankción szükségképpen olyan, a nemzetközi közösség által széles körben jogszerűnek tekintett és a gyakorlatban alkalmazott, szinte valamennyi büntetési rendszerben jelen lévő joghátrányokat kell érteni, mint például a szabadságvesztés.⁴⁶ Sarah Joseph és Melissa Castane is egyetértenek abban, hogy „törvényes” alatt a releváns nemzetközi jog által engedélyezett szankciókat kell érteni. Szerintük a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kiszabott szabadságvesztés még akkor is a „törvényes” szankció körébe tartozik, ha ezáltal egy különlegesen klausztrófóbiás elkövetőnek okozott fájdalom vagy szenvedés folytán kivételt jelentene a definíció alól.⁴⁷ Manfred Nowak meglátása szerint viszont nehezen érthető, hogy a törvényes börtönbüntetés miként valósítana meg olyan, az UNCAT 1. cikkében meghatározott kínzást, amely a törvényes szankció klauzula alapján kivételt jelentene.⁴⁸

44 „The systematic interpretation of Article 1 in accordance with the general rules of interpretation laid down in the VCLT, therefore, leads to the conclusion, that the lawful sanctions clause has no scope of application and must simply be ignored.” MANFRED NOWAK – ELIZABETH MCARTUR: *The United Nations Convention against Torture. A Commentary*. Oxford University Press, Oxford/New York, 2008. 84.

45 Report of the Special Rapporteur, NIGEL S. RODLEY: *Question of the Human Rights of all Persons Subjected to any Form of Detention or Imprisonment, in Particular: Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, UN Doc E/CN.4/1997/7 (10 January 1997) 8. pont. Elérhető: <https://www.refworld.org/docid/3b00f4158.html>.

46 Report of the Special Rapporteur, NIGEL S. RODLEY: *Question of the Human Rights of all Persons Subjected to any Form of Detention or Imprisonment, in Particular: Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, UN Doc E/CN.4/1997/7 (10 January 1997) 8. pont. Elérhető: <https://www.refworld.org/docid/3b00f4158.html>.

47 SARAH JOSEPH – MELISSA CASTAN: *The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary*, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford 2013. 227. [9.22].

48 MANFRED NOWAK: *Challenges to the Absolute Nature of the Prohibition of Torture and Ill-Treatment*. Speech delivered at the 24th anniversary of the Netherlands Institute of Human Rights (SIM), 29 September 2005. Netherlands Quarterly of Human Rights, 23(4) December 2005, 674–682.

IV.

A törvényes szankció értelmezése az ENSZ emberi jogi testületeinek gyakorlatában

1. Kínzás Elleni Bizottság

Az államok UNCAT-ból fakadó kötelezettségeik teljesítése céljából foganatosított intézkedéseikről négyévente beszámolnak a Kínzás Elleni Bizottságnak.⁴⁹ Miközben a testület a részes államokkal folytatott „konstruktív párbeszéd” során az UNCAT dinamikus értelmezésére törekszik,⁵⁰ a törvényes szankciókat érintő, nemegyszer implicit módon megfogalmazott kérdései gyakran megválaszolatlanok maradnak. A törvényes szankciók értelmezése először 1989-ben a Svédország által előterjesztett országjelentés kapcsán került szóba, amikor a Kínzás Elleni Bizottságnak a börtönlakók izolációjára vonatkozó kérdésre a delegáció nem reagált.⁵¹ A testület tudomásul vette, amikor a Mexikó által benyújtott jelentés azon állítása kapcsán feltett szóbeli kérdésre, mely szerint a nemzeti jog a „törvényes szankciót” a kínzás fogalmköréből kizárta, a delegáció nem reagált.⁵² A testület akkor sem tett semmit, amikor a veszélyes börtönlakók magánélezését érintő kérdéseire a francia delegáció hallgatással válaszolt.⁵³

A Kínzás Elleni Bizottság még a svájci delegáció azon provokatív kijelentésére sem reagált, miszerint kormánya „törvényes szankció” alatt azokat, a mind a nemzeti, mind a nemzetközi jog által általánosan elfogadott joghátrányokat érti, mint például a büntetőeljárás azon rendelkezései, amelyek alapján, a nyomozás érdekeire hivatkozva, a fogvatartott harmadik személlyel történő kommunikációhoz való jogát korlátozzák.⁵⁴ Ezzel szemben a testület, arra hivatkozva, hogy olyan általános problémáról van szó, amit nem csak a holland kormánynak kell kezelnie, Hollandiának a törvényes szankció klauzulához fűzött nyilatkozata kapcsán megkérdezte, hogy az UNCAT és a nemzeti jog összeférhetetlenségét miként sikerült feloldani.⁵⁵ A válasz szerint a holland kormány nyilatkozata, miszerint a „törvényes szankciók” alatt nemcsak a nemzeti, hanem a nemzetközi jog alapján is törvényes szankciókat kell érteni, nem minősül fenntar-

49 UNCAT 19. cikk 1. pont.

50 CHRIS INGELSE: *The UN Committee against Torture: An Assessment*. Kluwer Law International, The Hague, 2001. 140–150.

51 UN General Assembly Official Records: 44th Session, Supplement No. 46 (A/44/46) 46–75. pont.

52 UN General Assembly Official Records: 44th Session, Supplement No. 46 (A/44/46) 179–201. pont.

53 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 63–86. pont.

54 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 90–114. pont.

55 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 441. pont.

tásnak. A nyilatkozat célja Hollandiát az univerzális joghatóság⁵⁶ alapján terhelő kötelezettség megerősítése volt, különösen az UNCAT előírásainak a testi fenytés formáira vonatkozó bizonytalansága szempontjából. A delegáció meglátása szerint előfordulhat, hogy az UNCAT és a nemzeti jogok összeegyeztethetőségének kérdése megoldhatatlan, mivel azoknak az egyes államok általi értelmezése, minden jóhiszeműség mellett, eltérő eredményekhez vezethet.⁵⁷

A Kínzás Elleni Bizottságnak a törvényes szankciókkal kapcsolatos hallgatása különösen szembeötlő volt, amikor a Tunézia⁵⁸ és a Kína⁵⁹ által benyújtott országjelentések kapcsán a testi fenytés tényleges alkalmazásáról érdeklődött. A testület ezúttal is szó nélkül tudomásul vette, hogy a kérdésre Tunézia semmit, Kína pedig mindössze annyit válaszolt, hogy testi fenytést kisszámú esetben, a „társadalmi szükséglet” igényétől függően alkalmaz.⁶⁰

A Kínzás Elleni Bizottság első ízben Jordánia esetében jelezte, hogy a halálbüntetés, valamint a testi fenytések folyamatos alkalmazása sértik az UNCAT előírásait.⁶¹ Bár a testület a klauzulát nem említette, azon ajánlása, mely szerint Jordánia a testi fenytésekkel kapcsolatos gyakorlatát vizsgálja felül,⁶² egyértelmű jelzés, hogy az ilyen büntetést nem tekinti törvényes szankciónak. Hasonló módon járt el a Kínzás Elleni Bizottság a dán országjelentés ügyében is, amikor „a rendőri erők által használt lábzárra, valamint a néhány fogvatartási helyen alkalmazott magánelzárásra vonatkozó állításokkal” kapcsolatos aggodalmait megfogalmazta.⁶³

A Kínzás Elleni Bizottságnak a testi fenytések eltörlését ösztönző, a nemzeti jog rendelkezéseitől független álláspontja 1997-ben, a Namíbia nemzeti jogában akkor még törvényes testi fenytések azonnali eltörlésének kezdeményezésekor már egyértelmű volt.⁶⁴

2002-ben a „törvényes szankciók”, valamint a testi fenytés ügyében hosszú és lényegében mindmáig lezáratlan vita kezdődött Szaúd-Arábia és a Kínzás Elleni Bizottság között. A szaúdi delegáció szerint egy iszlám állam-

ban a Korán és a Szunna jelentik az alkotmányt, amelyek megváltoztatására irányuló kísérletek sértének az isteni törvényeket, ezért jó muszlim ilyen módosítást nem kezdeményez.⁶⁵ A Korán bizonyos bűncselekményekre speciális szankciókat ír elő, amilyen a megbsonkítás, a korbácsolás és a megkövezés. Ezeket az Istentől eredő büntetéseket sem eltörlni, sem megváltoztatni nem lehet. Egy iszlám államban a Korán szigorú alkalmazása a kormányzat megkülönböztetett feladata, amelynek során tartózkodnia kell attól, hogy a Korán előírásaival ellentétes döntést hozzon.⁶⁶ A szaúdi kormány szerint nincs ellentmondás az UNCAT és a saría között. A „saría a kínzást úgy definiálja, mint testi vagy mentális károsodás okozása vagy kegyetlenkedés egy állattal, és az ilyen bűncselekményekre megfelelő büntetést írt elő.”⁶⁷ A törvényes szankció klauzulára figyelemmel a Koránban előírt szankciók nem minősülnek az UNCAT 1. cikk értelmében vett kínzási cselekménynek.⁶⁸ A szaúdi delegáció szerint a Kínzás Elleni Bizottság mandátuma egyébként sem terjedt ki arra, hogy az olyan testi fenytések, mint a megkorbácsolás és a végtagok amputálása, a szaúdi igazságszolgáltatási és igazgatási szervek általi alkalmazását megkérdőjelezze.⁶⁹

A Kínzás Elleni Bizottság 2003-ban a jemeni országjelentés tárgyalásakor ismételt szóvá tette a Jemen nemzeti jogának részét képező saría-büntetések, beleértve a megkorbácsolás, a végtagcsbonkítás, a megkövezés, valamint a halálbüntetés kivégzőosztag általi nyilvános végrehajtása gyakorlatát.⁷⁰ A testület a korbácsolás alkalmazása kapcsán jelezte, hogy az céljától függően az UNCAT 1. vagy 16. cikkébe ütközik. Ha a korbácsolás célja a fájdalomkötés, akkor a büntetés az UNCAT 1. cikk szerinti kínzás, amennyiben annak célja az áldozat megfélemlí-

56 Lásd az UNCAT 5. cikkét.

57 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 456. pont.

58 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 412. pont.

59 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 473. pont.

60 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/45/44) 488. pont.

61 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/50/44) 169. pont.

62 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/50/44) 177. pont.

63 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/50/44) 38. pont.

64 UN General Assembly Official Records: 45th Session, Supplement No. 44 (A/52/44) 250. pont.

65 Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Saudi Arabia*, 28th session, UN. Doc CAT/C/SR.519 (17 May 2002), 6. pont.

66 Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Saudi Arabia*, 28th session, UN. Doc CAT/C/SR.519 (17 May 2002), 29. pont.

67 „The Sariah defined torture as the infliction of bodily or mental harm or cruelty to animals, and prescribed appropriate punishment for such crimes.” Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Saudi Arabia*, 28th session, UN. Doc CAT/C/SR.519 (17 May 2002), 29. pont.

68 „The sanctions referred to in the Koran were not forms of torture within the meaning of article 1 of the Convention – which excluded pain or suffering arising from, inherent in or incidental to lawful sanctions – precisely because they were the law of the land. The Saudi Arabian Code of Criminal Procedure prohibited the infliction of any punishment other than that prescribed by the Sariah or the law.” Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Saudi Arabia*, 28th session, UN. Doc CAT/C/SR.519 (17 May 2002), 30. pont.

69 Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Saudi Arabia*, 28th session, UN. Doc CAT/C/SR.519 (17 May 2002) 41. pont.

70 Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Yemen*, 31st session, UN DOC CAT/C/SR.583 (27 November 2003), 9. pont.

Tanulmány

tése, akkor a 16. cikkben szereplő kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmába ütközik.⁷¹ A szóban forgó állásfoglalás jelentőségét az adja, hogy a testület első ízben deklarálta, hogy amennyiben valamely büntetés célja a fájdalomokozás, függetlenül attól, hogy az a nemzeti jog szerint törvényes-e vagy sem, sérti az UNCAT 1. cikkét. Mindez annak bizonyítéka, hogy a testület a törvényes szankció klauzula értelmezésekor nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy az adott szankció az érintett állam nemzeti jogában törvényes-e vagy sem.

2. Emberi Jogi Bizottság

Miközben a PPJNE 7. cikke a kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma alól semmiféle kivételt sem enged, az Emberi Jogi Bizottság⁷² egyértelművé tette, hogy bizonyos fajta szankciók engedélyezhetők.⁷³

A PPJNE 6. cikke szigorúan korlátozott feltételek esetén engedélyezi a halálbüntetést, így annak egy fair eljárásban történő kiszabása, a PPJNE második kiegészítő jegyzőkönyvét⁷⁴ nem ratifikáló államok esetében, törvényes szankció. Mindezek ellenére, az Emberi Jogi Bizottság értelmezésében a PPJNE egyik célja a halálbüntetés alkalmazásának visszaszorítása.⁷⁵ A testület leszögezte, hogy a halálbüntetést a lehető legkisebb testi és lelki szenvedést okozva kell végrehajtani,⁷⁶ amelynek kapcsán figyelembe kell venni az elítélt fontosabb személyes, valamint a siralomházbeli fogvatartásának körülményeit, továbbá azt is, hogy a kivégzés javasolt módszere ne legyen különösen visszataszító.⁷⁷ Az Emberi Jogi Bizottság szerint a fojtógázzal történő kivégzés a PPJNE 7. cikkébe ütköző kegyetlen és embertelen bánásmódot⁷⁸ okoz, miközben a méreginjekcióval történő kivégzés valószínűleg nem.⁷⁹

71 Committee against Torture, *Consideration of Initial Report Submitted by Yemen*, 31st session, UN Doc CAT/C/SR.583 (27 November 2003), 10. pont.

72 PPJNE 28. cikk.

73 *Vuolanne v. Finland*, HRC Communication No. 265/1987, 9.4. pont.

74 Az 1995. évi II. törvénnyel kihirdetett, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a halálbüntetés eltörlésére irányuló második fakultatív jegyzőkönyve.

75 *Errol Johnson v. Jamaica*, HRC Communication No. 588/1994, 22 March 1996, 8.2. pont b) pontja.

76 *HRC CCPR General Comment No. 20: Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)*, 10 March 1992, 6. pont.

77 *Kindler v. Canada*, HRC Communication No. 470/1991, 30 July 1993, 15.3. pont.

78 *Ng v. Canada*, HRC Communication No. 469/1991, 05 November 1993, 16.4. pont

79 *Kindler v. Canada*, HRC Communication No. 470/1991, 30 July 1993, 15.3. pont; *Cox v. Canada*, HRC Communication No. 539/1993, 31 October 1994, 17.3. pont.

Az Emberi Jogi Bizottság általános érvénnyel, a sárja-büntetésekre kiterjedően,⁸⁰ foglalt állást a testi fenytés büntetés, beleértve a bűncselekmények elkövetőire kiszabott eltúlzott mértékű fenytést továbbá az oktatási intézményekben alkalmazott fegyelmi intézkedések tilalma mellett.⁸¹

Álláspontja szerint a szankciók törvényessége tekintében a nemzetközi és a nemzeti jog előírásai egyaránt irányadók azzal, hogy valamely büntetés jogszerűségének igazolásaként nem elegendő annak pusztán nemzeti jog szerinti megengedhetősége hivatkozni.⁸²

V.

Törvényes szankciók a regionális emberi jogi testületek gyakorlatában

1. Emberi Jogok Európai Bírósága

Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezmény (a továbbiakban: ECHR)⁸³ szűkszavú 3. cikke értelmében „[s]enkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”. Az ECHR 8. vagy 11. cikkétől eltérően a 3. cikknek nincs olyan rendelkezése, amely szabályozná azokat a körülményeket, amelyek esetén a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma korlátozható lenne.⁸⁴

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) szerint az ECHR 3. cikkében megfogalmazott abszolút tilalom a demokratikus társadalmak, valamint a civilizáció egyik legalapvetőbb értéke, amely szorosan kapcsolódik az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményéhez.⁸⁵ A tilalomból eredően különbséget kell tenni a törvényes, valamint a 3. cikk fogalomkörébe tartozó büntetések között. A lehetőség, miszerint az állam szabadon dönthet arról, hogy jogrendszerében milyen büntetéseket alkalmaz, nem vezethet oda, hogy kínzást, illetve embertelen vagy megalázó bánásmódot megvalósító cselekményeket törvényesítsen. Az igazságszolgáltatás által még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetések sem ütközhetnek az ECHR 3. cikkében megfogalmazott tilalomba.

80 HRC, *Concluding Observations on Yemen*, UN Doc. CCPR/CO/84/Yem, 09 August 2005, 16. pont.

81 UN Human Rights Committee (a továbbiakban: HRC), *CCPR General Comment No. 20: Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)*, 10 March 1992, 5. pont.

82 *Osbourne v. Jamaica*, HRC Communication No. 759/1997, 9.1. pont.

83 Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában, 1950. december 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban: ECHR).

84 Lásd még az ECHR 15. cikk 2. pontját.

85 *Khlaifia and Others v. Italy*, judgement of the ECtHR [Grand Chamber], 15 December 2016, 158. pont.

Az EJEB, illetve egykori Emberi Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: Emberi Jogi Bizottság) a jogszerű szankciók kérdését a halálbüntetéssel, az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, valamint a testi fenytés büntetéssel összefüggésben vizsgálták.

Az ECHR 1983-ban elfogadott 6. kiegészítő jegyzőkönyve⁸⁶ a halálbüntetés alkalmazását háború vagy háború közvetlen veszélyének idején nem tiltotta, ezért azt az EJEB indirekt módon, a 3. cikk körében vizsgálta. Nem vitatva, hogy a halálbüntetés azokban az országokban, amelyek az ECHR 6. és 13.⁸⁷ kiegészítő jegyzőkönyvét még nem ratifikálták, törvényes szankció, a bírói testület rámutatott arra, hogy kiszabásának és végrehajtásának módja, az elítélt személyes körülményei, továbbá az elkövetett bűncselekmény súlyához mért aránytalansága, valamint a kivégzésre történő várakozás alatti fogvatartás körülményei a 3. cikk megsértését eredményezhetik.⁸⁸ Az EJEB egy másik, még a 2002-ben elfogadott 13. kiegészítő jegyzőkönyv⁸⁹ hatálybalépése előtt hozott ítéletében leszögezte, hogy a halálbüntetésnek egy „unfair” tárgyalást követően, olyan bíróság által történő kiszabása, amelynek függetlensége és pártatlansága kétséges, az ECHR 3. cikk szerinti embertelen bánásmód tilalmába ütközik.⁹⁰

A törvényes szankciónak minősülő szabadságvesztés-büntetés alkalmazásakor az államok szabadon mérlegelhetik, hogy a bűncselekmények elkövetőivel szemben milyen időtartamú szabadságelvonást – ideértve a felnőtt korú elkövetőkkel szemben a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kiszabható életfogytig tartó szabadságvesztést is – indokolt kiszabni. Mindazonáltal a kizárólag felnőtt korú elkövetőkkel szemben kiszabható, életfogytig tartó szabadságvesztés az ECHR 3. cikkébe ütköző lehet. Az EJEB ítélkezési gyakorlata szerint az említett kérdés eldöntésekor két szempontot kell vizsgálni. Egyrészt az életfogytig tartó szabadságvesztés azáltal, hogy az elítéltnak talán élete teljes hátralévő részét fogvatartottként a büntetés-végrehajtásban kell töltenie, nem válhat eleve csökkenthetetlenné. Nem merül fel a 3. cikk sérelme, ha az életfogytig tartó szabadságvesztés *de jure* és *de facto* csökkenthető.⁹¹ Másrészt a konkrét ügyben kiszabott

életfogytig tartó szabadságvesztés csökkenthetősége tekintetében azt kell vizsgálni, hogy az elítéltnak van-e reménye a szabadulásra.⁹² Sérti az ECHR 3. cikkét, ha a nemzeti jog az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatának, megváltoztatásának, megszüntetésének vagy az elítélt feltételes szabadlábra helyezésének reális lehetőségét nem biztosítja.⁹³ Az EJEB megítélése szerint az a nemzeti szabályozás, amelynek alapján az elítéltnak csak negyven év elteltével lehet reménye arra, hogy a szabadságvesztés során elért fejlődését megvizsgálják, illetve a büntetése megváltoztatásáról, megszüntetéséről, esetleg feltételes szabadlábra helyezéséről döntsenek, az életfogytig tartó szabadságvesztés *de facto* csökkenthetősége követelményének nem tesz eleget.⁹⁴

Az EJEB 1978-ban úgy ítélte, hogy a testi fenytéseknek az Egyesült Királyságban a fiatalkorúakkal szemben törvényesen alkalmazható rendszere sérti az ECHR 3. cikkét. A testület szerint a testi fenytés büntetés lényege, hogy az egyik emberi lény fizikai erőszakot alkalmaz egy másik emberi lényel szemben, ami lényegét tekintve a jog által engedélyezett, az állami igazságszolgáltatás által elrendelt és a rendőrhatalóság által foganatosított intézményes erőszak. Miközben a testi fenytés az áldozatra nézve semmiféle súlyos, vagy elhúzódó fizikai hatással sem volt, a testület megítélése szerint a büntetés, amelynek során őt az állami hatóságok a hatalom tárgyaként kezelték, sértette az emberi méltóságát és a testi integritását.⁹⁵

Hasonló állásponton volt az Emberi Jogi Bizottság is 1991-ben, amikor az iskola által alkalmazott testi fenytést megalázónak minősített. A testület szerint a büntetéssel az áldozatnak okozott jelentős fizikai sérülés és megaláztatás elérte az ECHR 3. cikke szerinti megalázó bánásmód és büntetés szintjét. Az Emberi Jogi Bizottság szerint az állam felelősséggel tartozott a bánásmóddért, mivel azt a brit jogrendszer engedélyezte, és nem biztosított ellene hatékony jogorvoslatot.⁹⁶

2. Az Amerika-közi regionális emberi jogvédelmi rendszer

A kínzás megakadályozásáról és büntetéséről szóló Amerika-közi egyezmény (*Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*, a továbbiakban: IACPTT) 2. cikkének értelmében „nem tartozik a kínzás fogalmába az a fizikai vagy mentális fájdalom vagy szenvedés, ami a tör-

86 Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, hatodik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményhez a halálbüntetés eltörléséről.

87 A 2004. évi III. törvénnyel kihirdetett, tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményhez a halálbüntetés minden körülmények között történő eltörléséről.

88 *Soering v. the United Kingdom*, judgement of the ECtHR, 07 July 1989, 104. pont.

89 A 2004. évi III. törvénnyel kihirdetett, tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményhez a halálbüntetés minden körülmények között történő eltörléséről.

90 *Öcalan v. Turkey*, judgement of the ECtHR, 12 March 2013, 175. pont.

91 *Vinter and Others v. the United Kingdom*, judgement of the ECtHR, 09 July 2003, 108. pont.

92 *Vinter and Others v. the United Kingdom*, judgement of the ECtHR, 09 July 2003, 109. pont.

93 *Vinter and Others v. the United Kingdom*, judgement of the ECtHR, 09 July 2003, 119–121. pont.

94 *T.P. and A.T. v. Hungary*, judgement of the ECtHR, 04 October 2016, 48. pont.

95 *Tyler v. the United Kingdom*, judgement of the ECtHR, 25 April, 1978, 33. pont.

96 *Y v. the United Kingdom*, Report of the Commission [Application No. 14229/88] 08 October 1991., 45. pont.

Tanulmány

vényes intézkedések szükségképpen vagy kizárólagos következménye, feltéve, hogy azok nem tartalmazzák az ebben a cikkben megjelölt cselekmények elkövetését vagy módszerek alkalmazását”.⁹⁷

A törvényes szankció IACPPT-ben szereplő megfogalmazásából egyértelműen megállapítható, hogy bizonyos cselekmények és módszerek továbbra is kínzásnak minősülnek, kivéve, ha törvényes intézkedéssel összefüggésben követik el azokat.

Az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének az élethez való jogról szóló 4. cikke a halálbüntetést nem tilalmazza, azonban annak alkalmazását szigorúan korlátozza. Az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága leszögezte, hogy a halálbüntetés kiszabásának feltételeit megszorítóan kell értelmezni.⁹⁸ A testület – az EJEB *Soering kontra Egyesült Királyság* ügyben hozott ítéletére hivatkozva – úgy vélte, hogy az előzetes értesítés nélküli kivégzés végrehajtására várakozó elítélt által elszenvedett lelki gyötrelme kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódot valósít meg.⁹⁹

Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága a bűnelkövetőkre kiszabható testi fenyítés büntetést – az EJEB és a Bizottság ítélezési gyakorlatára hivatkozva – olyan, a jog által engedélyezett, az állam bírái által elrendelt és az állami büntetésintézmények által foganatosított intézményes erőszakkal minősítette, amely az Emberi Jogok Amerikai Egyezményével összeegyeztethetetlen szankció. A korbácsolás formáját öltő testi fenyítés mint olyan, a kínzás egyik formáját valósítja meg.¹⁰⁰ Döntésekor a testület a megkorbácsolás okozta súlyos megszegés, gyötrelme mellett olyan súlyosító körülményeket vett figyelembe, mint a börtönbüntetését töltő elítéltnak a megkorbácsolás végrehajtásáig eltelt közel két év várakozás okozta stressz és félelem, beleértve a többi megkorbácsolt elítélt szenvedésének a látványát is.¹⁰¹

3. Az afrikai regionális emberi jogvédelmi rendszer

Az Ember és Népek Jogai Afrikai Kartájának (*African Charter on Human and Peoples' Rights*, a továbbiakban: Afrikai Karta) 5. cikke értelmében „[m]inden egyének joga van az emberben rejlő méltóság tiszteletben tartásához. Tilos az ember kizsákmányolásának és megalázásának minden formája, különösen a rabszolgaság, rabszol-

ga-kereskedelem, kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód.”¹⁰²

Az Emberi Jogok Afrikai Bizottsága (*African Commission on Human and Peoples' Rights*, a továbbiakban: Afrikai Bizottság) a halálbüntetés Afrikai Karta 5. cikk szerinti törvényességét egy beadvány kapcsán vizsgálta, amely szerint az akasztással okozott kegyetlen halál szükségtelen fájdalmat és megaláztatást és lealacsonyítást eredményez.¹⁰³ Miközben a testület az említett felvetésre elmulasztott reagálni, azt leszögezte, hogy a nemzetközi jognak nincs szabálya arra, hogy a halálbüntetést milyen körülmények esetén lehet kiszabni, továbbá azt az érvelést is elutasította, mely szerint a halálbüntetés a bűncselekmény súlyához képest aránytalan, következetesen az 5. cikkbe ütköző lett volna.¹⁰⁴ Arra a felvetésre, hogy az állam a kivégzés dátumát és időpontját tartalmazó értesítés elmulasztásával megsértette a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód tilalmát, az Afrikai Bizottság mindössze annyit reagált, hogy a beadványban megjelölt állam a megfelelő válaszadáshoz szükséges információkat nem biztosította számára.¹⁰⁵ Ezzel szemben a testület nem vitatta azt az igényt, hogy az igazságszolgáltatásnak a halálbüntetés kiszabásának körülményeihez képest „emberi arca legyen a halálos ítéletek végrehajtása ügyében”.¹⁰⁶

Az Afrikai Bizottság egyértelmű álláspontja szerint az „egyéneknek, különösképpen egy ország kormányának nincs joguk ahhoz, hogy az egyénekkel szemben testi fenyítést alkalmazzanak. Az ilyen jog elengedhetetlen lenne a szankcionáló állam támogatott kínzásokhoz az Afrikai Karta alapján, és ellentétes ennek az emberi jogi egyezménynek a lényegi természetével.”¹⁰⁷

97 IACPPT 2. cikkének idézett rendelkezése: „The concept of torture shall not include physical or mental pain or suffering that is inherent in or solely the consequence of lawful measures, provided that they do not include the performance of the acts or use of the methods referred to in this article.”

98 *Hilaire, Constantine and Benjamin and Others v Trinidad and Tobago*, judgement of IACHR, 21 June 2002, 100. pont.

99 *Hilaire, Constantine and Benjamin and Others v Trinidad and Tobago*, judgement of IACHR, 21 June 2002, 167–169. pont.

100 *Caesar v. Trinidad and Tobago*, judgement of IACHR, 11 March 2005, 73. pont.

101 *Caesar v. Trinidad and Tobago*, judgement of IACHR, 11 March 2005, 88. pont.

102 Afrikai Karta 5. cikke „Every individual shall have the right to the respect of the dignity inherent in a human being and to the recognition of his legal status. All forms of exploitation and degradation of man particularly slavery, slave trade, torture, cruel, inhuman or degrading punishment and treatment shall be prohibited.”

103 *Interights and Others (on behalf of Bosch) v. Botswana*, AfrCommHPR, Communication No. 240/2011, 34th session, 6-20 November 2003, 5. pont.

104 *Interights and Others (on behalf of Bosch) v. Botswana*, AfrCommHPR, Communication No. 240/2011, 34th session, 6-20 November 2003, 31. pont.

105 *Interights and Others (on behalf of Bosch) v. Botswana*, AfrCommHPR, Communication No. 240/2011, 34th session, 6-20 November 2003, 38. pont.

106 *Interights and Others (on behalf of Bosch) v. Botswana*, AfrCommHPR, Communication No. 240/2011, 34th session, 6-20 November 2003, 41. pont.

107 *Doebbler v. Sudan*, AfrCommHPR, Communication No. 236/2000, 42nd session, 15–29 May 2003, 42. pont. „There is no right for individuals, and particularly the government of a country to apply physical violence to individuals for offences. Such a right would be tantamount to sanctioning State sponsored torture under the Charter and contrary to the very nature of this human rights treaty.”

VI. Összefoglalás

Az UNCAT 1. cikk második mondata a törvényes szankciókkal szükségszerűen együtt járó vagy annak következményeképpen véletlenszerűen előadódó fájdalom vagy szenvedés nem tartozik a kínzás körébe. Miután az UNCAT elmulasztott rendelkezni arról, hogy törvényes szankciót a nemzeti vagy nemzetközi jog, esetleg mindkettő előírásai alapján kell értelmezni, a klauzula fogalma és alkalmazási köre mindmáig tisztázatlan.

Csekély számú jogtudóst kivéve mind a jogirodalom, mind az emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző nemzetközi testületek, beleértve a Kínzás Elleni Bizottságot is, egyetértenek abban, hogy valamely cselekmény jogszerűségének igazolásakor nem elegendő pusztán a nemzeti jogra hivatkozni. Előfordulhat, hogy valamely, a nemzeti jog szerint törvényes cselekmény a nemzetközi jog előírásaiba ütközik. Jó példa a saria jog, amely bizo-

nyos bűncselekmények elkövetőit testi fenyítéssel bünteti. A Korán által előírt, így a nemzeti jogban törvényes, azonban a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlen szankció védelmében nem lehet a törvényes szankció klauzulára hivatkozni.

Az ECHR által megfogalmazott jogok érvényesülését felügyelő EJEB az egykori Emberi Jogi Bizottsághoz hasonlóan, az ECHR 3. cikkében foglalt tilalmat szem előtt tartva a törvényes szankciókkal együtt járó, illetve az említett körbe nem tartozó cselekmények megkülönböztetésére törekszik. Hasonló álláspontot képvisel az Emberi Jogok Amerikai-közi Bírósága is. E törekvések célja a büntetőjogi rendszer észszerű és elkerülhetetlen elemeit jelentő bánásmódok és büntetések, valamint az egyén testi-lelki integritását indokolatlanul sértő cselekmények elhatárolása volt. A testületek következetes joggyakorlatának lényege, hogy még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetések sem ütközhetnek a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmába.

EMBERI JOGI ENCIKLOPÉDIA

SZERKESZTŐ: Lamm Vanda

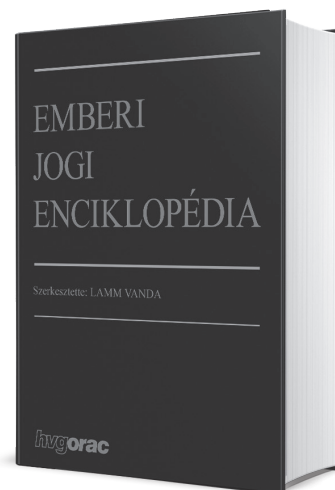
ÁRA: 10 000 Ft

„Az emberi jogok államon belüli és nemzetközi védelme a második világháború után indult soha nem látott fejlődésnek; nem utolsósorban annak következtében, hogy az ENSZ célul tűzte ki „az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteltben tartásának” előmozdítását és támogatását.

Az elmúlt több mint hét évtized alatt nemcsak az emberi jogokra vonatkozó belső jogi, alkotmányos és törvényi szabályok, valamint a nemzetközi jogi normaanyag nőtt meg rendkívüli mértékben, de létrejöttek a jogok védelmének és betartásának nemzetközi és államon belüli eszközei és intézményei. A fejlődés egyik legnagyobb eredménye, hogy az emberi jogok ügye többé nem tekinthető az államok belső szuverenitásába tartozó kérdésnek, és a nemzetközi közösség felé az államok felelősséggel tartoznak az emberi jogoknak állampolgáraik és a területükön tartózkodó külföldiek számára történő biztosításáért.

Kötetünk az emberi jogok témaköréből írott százket tanulmányt tartalmaz, amelyek felölelik nemcsak az első, második és harmadik generációs emberi jogokat, hanem az emberi jogok kialakulásának történetét, az eszmetörténeti előzményeket, a jogok védelmének szervezeti és intézményi kereteit, egyes kiemelkedő jelentőségű szerződéseket, dokumentumokat, továbbá az emberi jogok témaköréhez kapcsolódó jogi fogalmakat; de megtalálhatók a kötetben egyes tradicionálisnak nem minősülő jogok, illetve vitatott alapjogok, sőt olyan kérdéstről is szó van, mint az állati jogok problematikája.

Az emberi jogokkal kapcsolatban gyakran alkalmazott különféle csoportosítási szempontok helyett – az enciklopédikus feldolgozásból adódóan – a kötetben a tanulmányok ábécérendben találhatóak. Az egyes jogok kapcsán az íráskor a nemzetközi normákból indulnak ki, s foglalkoznak a hazai szabályozással, a nemzetközi bírói fórumok és különféle bizottságok, továbbá az Alkotmánybíróság gyakorlatával.”

Részlet Lamm Vanda szerkesztő előszavából

Tanulmány

Molnár Erzsébet adjunktus, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Magánjogi jogellenességet kizáró okok hatása a büntetőjogi felelősségre az üzleti titok megsértése bűncselekmény körében*

A jogrend egységének elve a jogrendszer ellentmondásmentességének követelményét rejti magában. Az elv kihat a jogellenesség jogágakon átívelő tanára, amely magában rejti az egységes jogellenesség-fogalom léte vizsgálatainak követelményét. A többségi tudományos álláspont szerint a magánjogi jogellenességet kizáró okok a büntetőjogi jogellenességet is kizárják. Kérdés azonban, vajon ezek az okok dogmatikailag valóban a jogellenesség síkján hatnak-e a büntetőjogi felelősségre. A kérdés megválaszolását, valamint az azzal kapcsolatos jogágakon átívelő dogmatikai problémák feltárását az üzleti titok megsértésének magánjogi, valamint büntetőjogi diszpozíciójának jogellenesség-központú elemzésével végzem el.

I. Bevezetés

Claus Roxin német jogtudós általános részi tankönyvében felteszi a következő kérdést: *A polgári jogi vagy közjogi jellegű beavatkozási jogosultságok, engedélyek a büntetőjogban minden körülmény között kizárják a tényállásszerű magatartás jogellenességét?*¹

Habár ma már valamely más jogterületen hatályosuló jogellenességet kizáró okok büntetőjogba történő átvételének posztulátumát a többségi szakirodalom elfogadja,² a kérdés különösen német jogterületen ma is megosztó válaszokra talál, ezért annak vizsgálata kívánatos. A magánjogi jogellenességet kizáró okok büntetőjogban való alkalmazhatósága terjedelmének elemzését nagyban megnehezíti az a tény, hogy e kérdéskör vizsgálatához a magánjog síkján jelentősen kisebb érdek fűződik, mint a

büntetőjog területén,³ éppen ezért a rendelkezésre álló magánjogi szakirodalom a büntetőjoginál is csekélyebb.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a 24. §-ban szabályozza a jogszabály engedélyét mint jogellenességet kizáró okot, amellyel a jogalkotó expressis verbis állást foglal amellett, hogy a más jogági megengedő normák, jogellenességet kizáró okok a tényállásszerű magatartás kifejtéséért fennálló büntetőjogi felelősséget a jogellenesség síkján kizárják. E jogellenességet kizáró ok elvi-dogmatikai alapját a jogrendszer egységének elve képezi. Tanulmányom első felében az említett elmélet felvázolására, valamint a jogágakon átívelő jogellenességet kizáró okok vonatkozásában történő értelmezésére vállalkozom. Az *in abstracto* elemzés célja annak a hipotézisemnek az alátámasztása, miszerint a magánjogi jogellenességet kizáró okok felelősségelimináló hatással bírnak a büntetőjogban is, ott azonban dogmatikailag nem feltétlenül jogellenességet kizáró okként hatályosulnak. A tanulmány második felében célozom az üzleti titok magánjogi és büntetőjogi védelme körében érvényesülő magánjogi jogellenességet kizáró okok büntetőjogi fogalmi keretrendszerben való értelmezésével annak kimutatása, hogy a jogszabály engedélye mint jogellenességet kizáró ok mintegy hídként vezet át más jogágakban megfogalmazott jogellenességet kizáró okokhoz, és hívja át azokat a büntetőjog területére, ahol azok a büntetőjogi felelősséget fogalmilag nem a jogellenesség szintjén zárják ki, így ezeket büntetőjog-dogmatikailag kétséges jogellenességet kizáró okoknak nevezni.

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

1 ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre. 4. Auflage.* München, Verlag C. H. Beck, 2006. 613.

2 SPICKHOFF, ANDREAS: *Die Einheit des Rechtswidrigkeitsurteils im Zusammenspiel von Internationalem Privat- und Strafrecht.* In: *Medizin und Haftung. Festschrift für Erwin Deutsch zum 80. Geburtstag.* (szerk. Ahrens, Hans-Jürgen et. al.). Springer, Berlin, 2009. 908.

3 VÖ. HELLMANN, UWE: *Die Anwendbarkeit der zivilrechtlichen Rechtsfertigungsgründe im Strafrecht.* Köln, Carl Heymanns Verlag, 1987. 3.

II.

A jogrendszer egységének elve

1. Általános elméleti alapvetés

Ahogy Karl Engisch a jogrend egységéről szóló monográfiájában megfogalmazza, a jogrendszer egysége ontológiai jelenség, amelyre a normatív jognak adekvát módon reagálni kell.⁴ Eszerint a jogrendszer akkor működik az elvnek és az ontológiai kívánalomnak megfelelően, ha a jog arra ellentmondásmentes szabályrendszerrel reagál. Az elmélet tehát egy regulatív eszme, a jogrendszer egységessége maga a dogmatika.⁵ Tény és való azonban, hogy ezt az elvet voltaképpen a jogi munka konstruálja, teszi láthatóvá, ennyiben pedig az az „alkotó jogtudomány teremtménye”.⁶ Mindezek alapján a jogrend egysége egy kívánalom a jogalkotás és a jogtudomány felé, ellentmondásmentes, logikus és következetes jogrendszer megalkotására és fenntartására.⁷

Álláspontom szerint az elv több azonban ennél: a jogrendszer ellentmondásmentes működésének kívánalma mint értelmezési vezérelv is felfogható. Ez azt jelenti, hogy a jogrendben található normák vertikális kollíziója esetén a rendszertani értelmezési mód alkalmazása azáltal vezet adekvát eredményre, ha az egyes jogágak szabályrendszerének együttes értelmezése, egymáshoz való viszonyrendszerének megállapítása a jogrendszer ellentmondásmentességének elsődleges szem előtt tartásával történik.

2. A jogrendszer egysége és a jogellenesség

A jogrendszer egységességének gondolata az egységes jogellenesség problematikáját is magában hordozza. A problematika legszűkebb értelemben abban a kérdésben ölt testet, hogy ha egy és ugyanazon emberi magatartás a jogrendszer valamely területén megengedett, akkor egy másik területen lehet-e tiltott. Azaz a jogellenességet jogterületenként eltérően kell tartalmilag értelmezni, vagy a jogrend egységének elvét szorosan követve általános érvénnyel ki kell mondani, hogy amely magatartás valamely jogterületen tilos, az valamennyi jogágban az lesz. A kérdést megfordítva éppígy állást kell foglalni abban a kérdésben is, hogy valamely jogterületen érvényes megengedő norma valamennyi más jogterületen is felelősségmentesítő hatással bír-e.⁸ Claus Roxin szerint még napjaink

ban sem végérvényesen megválaszolt kérdés, vajon valamely cselekmény jogszerűsége, illetve jogellenessége az egész jogrendszer számára, tehát minden jogterület tekintetében egységesen kezelendő,⁹ vagy az egyes jogi materiák közötti különbségek figyelembevételével a jogellenesség kérdése is eltérő megítélést érdemel.¹⁰ Különös jelentőséggel bír a jogellenesség tanában a kérdés, vajon egy cselekmény jogellenességét az egész jogrendszerre, valamennyi jogterületre meg kell állapítani, vagy az egyes jogterületeken a jogellenesség speciális feltételek mentén történő megállapítása lehetséges, illetve szükséges.

A többségi tudományos álláspont szerint a jogellenesség fogalma az egész jogrendszerben egységesen kezelendő,¹¹ az nem a büntetőjog sajátja.¹² Az egyes jogterületek közötti különbség e tekintetben egyedül a jogellenes cselekményre adott válaszreakcióban áll, nem pedig a válaszreakció kiváltása szempontjából releváns jogellenességi feltétel mikénti felállításában, megfogalmazásában. Ezért a jogellenességet kizáró okokat is a jogrendszer egészéből kell levezetni. Alapvetően egységes a tudományos álláspont a tekintetben, hogy azok a magatartások, amelyek a magánjog, valamint a közjog jogszerűnek ítélt meg, büntetőjogilag is jogszerűek. Ezzel eltérő álláspont tarthatatlan értékellentmondáshoz vezetne ugyanis.¹³ Ahogy már Szladits is megfogalmazza: „a jogrend kivételesen megengedi, hogy valaki másnak a jogvéde érdekét sértse. Az ilyen sértés nem jogellenes, hanem jogszerű”, éspedig ezt a jogszerűséget az egész jogrendszer szempontjából megengedő normaként kell értelmezni.¹⁴ Fayer szerint „ha a közjog tiltja valakinek a megbüntetését [...] ez a büntetőjogra irányadó”.¹⁵ Kelemen idézi Ede-mannt, miszerint „elképzelhetetlen, hogy a jogrend az egyik oldalon valamely jogot korlátlanul megadjon, a másikon pedig ugyanakkor megengedhetetlennek jelentse ki annak gyakorlását”.¹⁶ Mindez azt jelenti, hogy egy magánjogi vagy közigazgatási jogi jogellenességet kizáró ok

juristischen Formel in Rechtslehre, Zivil- und Staatsrechtswissenschaft des 19. und 20. Jahrhunderts. Berlin, Duncker & Humblot, 1995. 12.

9 Vö. GÁL ANDOR: *A jogos védelmi helyzetet kiváltó támadás jogtalanságáról.* Jogtudományi Közlöny. 2017/1. sz. 39–41.

10 ROXIN: i. m. 613.

11 GÜNTHER, HANS-LUDWIG: *Strafrechtswidrigkeit und Strafunrechtsausschluss. Studien zur Rechtswidrigkeit als Straftatmerkmal und zur Funktion der Rechtsfertigungsgründe im Strafrecht.* Köln, Carl Heymanns Verlag KG, 1983. 83; HELLMANN i. m. 1.; MAURACH-ZIPF i. m. 364; ROXIN i. m. 613.

12 WEDLER, SIMONE: *Rechtswidrigkeit.* In: *Leitgedanken des Rechts: Paul Kirchhof zum 70. Geburtstag.* Band I. Staat und Verfassung. (szerk. KUBE, HANNO). Heidelberg, C. F. Müller, 2013. 1373.

13 ROXIN: i. m. 613.

14 SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlatja. Negyedik, átdolgozott kiadás. I. rész.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 172.

15 FAYER LÁSZLÓ: *Idegen fogalom meghatározások a büntetőjogban.* Jogtudományi Közlöny. 1899/51. sz. 375.

16 KELEMEN LÁSZLÓ: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban.* Szeged, Ablaka György Könyvnyomdája, 1937. 2.

4 ENGISCH, KARL: *Die Einheit der Rechtsordnung.* Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935. 2.

5 Uo. 1.

6 Uo. 2.

7 MAURACH, REINHART – ZIPF, HEINZ: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Teilband I. Grundlehren des Strafrechts und Aufbau der Straftat.* Heidelberg, C. F. Müller, 1977. 364.

8 BALDUS, MANFRED: *Die Einheit der Rechtsordnung. Bedeutungen einer*

Tanulmány

közvetlenül alkalmazandó a büntetőjogban is.¹⁷ Egy cselekmény, amely a jogrendszer valamely részében a jogszerűség ítéletét bírja, a büntetőjogban nem lehet jogellenes, ellenben sérül az ultima ratio, valamint a jogbiztonság elve.¹⁸ Reinhart–Maurach és Heinz–Zipf szerzőpáros álláspontja szerint a jogellenesség egységessége miatt nem szerencsés úgy fogalmazni, hogy valamely magatartás magánjogilag jogellenes, büntetőjogilag azonban nem, hanem az adott, jogellenes magatartás nem von maga után büntetőjogi jogkövetkezmenyt.¹⁹ Ez az oka annak, hogy a bűncselekmény-definíció fogalmi eleme nem a jogellenesség, hanem a büntető-jogellenesség.

A részben fragmentális jogellenesség-felfogás szerint az egységes jogrend elismerhet eltérő jogellenességeket, hiszen minden jogterület különböző érdekkonfliktusokat foglal magában.²⁰ A jogrend egyes részterületeinek, az egyes jogágaknak eltérő feladataik, céljaik, címzettjeik, valamint jogkövetkezmenyeik vannak, ez pedig nyilvánvalóan eltérő jogi értékeléshez, megítéléshez vezet.²¹ Valamennyi jogterület jogdogmatikáját kötelező feladat azon feltételek felállítása, amelyek az adott jogterület specifikus joghatásait kiváltják. E feltételek közé tartozik a jogellenesség is. Valamennyi jogág ellentmondásmentes és dogmatikailag konzekvens feltételrendszerének kidolgozása teszi kívánalommal a jogdogmatikai fogalomképzést az egyes jogterületek célszerűségének megfelelően, így a jogellenesség jogterület-specifikus jelentésének és ismérveinek megfogalmazását is. A feltételek eltérő megfogalmazása, jogtárgy-specifikus lefektetése a különböző jogterületek feladatainak, céljainak, rendeltetéseinak, jogkövetkezmeny-rendszerének különbözőségeiből erednek tehát. A jogrend egyes jogterületekre történő szétadarabolása természetesen a differenciálás kötelezettségéhez vezet. Minden jogterület természetesen azon szabályok teljesülésére, vagy tilalmak megsértésére koncentrálnak, amelyek az ott uralkodó, jogkövetkezmenyeket kiváltó feltételek megvalósulásához szükségesek. Günther szerint ezért a jogterület-specifikus jogellenesség szűkebb fogalom, mint az általános jogellenesség.²²

A magánjogi jogellenességet kizáró okok büntetőjogban való érvényesülésének kérdése tekintetében Gáspárdy a sértett beleegyezésének polgári jogi megengedett szabályának a – ma már teljes mértékben elfogadott módon – büntetőjogban való felelősségkizáró érvényesülése mellett foglal állást. E jogellenességet kizáró ok vonatkozásában megfogalmazott elméleti állásfoglalása vala-

menyi magánjogi jogellenességet kizáró ok büntetőjogban való érvényesülése kérdésében generalizálható. Véleménye szerint jogértelmezés útján el lehet jutni oda, hogy a személyhez fűződő jogok elvi alapja, a jogtárgyvédelem tartalmi indoka a polgári jogban és a büntetőjogban is azonos. Így amennyiben a felelősséget a polgári jog síkján kizárjuk – jogellenesség hiányában –, úgy annak a büntetőjogban is felelősségkizáró körülményként kell érvényesülni, tekintettel az azonos védendő érdekkörre.²³ Günther a magánjogi és büntetőjogi jogellenesség egymáshoz való viszonya tekintetében úgy foglal állást, hogy a büntetőjogi értelemben vett jogellenesség-fogalom voltaképpen az általános magánjogi, illetőleg közjogi jogellenesség *fokozása*, ezáltal pedig magától értendő a más jogági jogellenességet kizáró okok büntetőjogban való alkalmazandósága.²⁴ Mindezek alapján nem jogellenes tehát az a tényállászerű magatartás, amelyet a jogrendszer valamely normája kifejezetten megenged vagy büntetlennek nyilvánít.²⁵ Ennek az elvnek a hatályos büntetőjog rendszerében való elfogadását és érvényesülését juttatja maradéktalanul kifejezésre a Btk. 24. §-ában szabályozott jogellenességet kizáró ok, a jogszabály engedélye.²⁶

Álláspontom szerint a jogrend egységének elvéből eredő egységes jogellenesség-felfogás, valamint az ismertett fragmentális jogellenességi feltételek, quasi jogellenesség-fogalmak között csak látszólag áll fenn ellentmondás, a két elv voltaképpen kiegészíti egymást. Ezek együttértelmezése vezet éppen arra a megállapításra, hogy a jogellenesség egységes felfogása nem azt jelenti, hogy minden jogág azonos jogellenességi feltételeket deklarálnak, hanem azt, hogy jogágak összességéből felépülő jogrendszer a jogellenességi feltételek érték-ellentmondásmentesség-

23 GÁSPÁRDY LÁSZLÓ: *A büntetőjog és a polgári jog kölcsönös összefüggésének néhány kérdése*. Magyar Jog. 1976/1. sz. 8–15. 10.

24 HELLMANN: i. m. 5.

25 A jogellenesség kizárása jogszerűséghez vezet. Entweder-oder: egy magatartás vagy jogi tilalomba ütközik, vagy nem, ezáltal az jogszerű. A Binding és Beling által képviselt álláspont alapján különbség tehető materiálisan a jogellenes és jogszerű emberi magatartások között elhelyezkedő, voltaképpen neutrális, mondhatni „megtúrt” cselekmények között nem jogszerű, hanem „nem jogellenes” (LENCKNER, THEODOR: *Notwehr und Notstand. Vorbemerkungen zu den §§ 32 ff.* In: *Strafgesetzbuch Kommentar*. [szerk. SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST] München, Verlag C. H. Beck, 2006. 581.), amelyek esetében a jogellenesség nem áll fenn, viszont materiálisan nem is igazolható olyan indok, amely a cselekményt kívánatosá teszi. Ezeket tényállás-szerű és jogilag neutrális magatartásoknak nevezi. Ezeket nem is jogellenességet kizáró oknak, hanem *Unrechtsausschließungsgrund*nak (amellyel ezen okoknak csak a neutralizáló hatását ismeri el) hívja. (MAURACH–ZIPF: i. m. 358–359.) Gyakorlatilag ez a tartalmi megközelítés súlyozottan értékeli az emberi magatartásoknak a védendő jogi tárgyakra gyakorolt hatását. Marton Géza is egyértelműen amellett foglal állást, hogy a jogos és jogtalan magatartás között nincsen középút: ami nem jogos, az jogtalan, és fordítva. (MARTON GÉZA: *Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból*. In: *Kötelmi jog különös része*. [szerk. SZLADITS KÁROLY]. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. 1942. 859.) Tényállásitanilag nincsen azonban jelentősége (Vö. JESCHECK: i. m. 263.), mindkét esetben a (büntető) jogellenesség formális és materiális kizárásáról beszélünk.

26 Vö. AMBRUS: i. m. 20. bek.

17 JESCHECK, HANS-HEINRICH: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Dritte Auflage*. Berlin, Duncker & Humblot. 1978. 263.

18 Vö. AMBRUS ISTVÁN: *Polgári jogi elemek a büntető anyagi jogban*. Polgári Jog. 2017/3. sz. 20. bek.

19 MAURACH–ZIPF: i. m. 364–365; ROXIN: i. m. 614.

20 WEDLER: i. m. 1379.

21 WEDLER: i. m. 1378–1379.

22 GÜNTHER: i. m. 83.

gét követeli meg.²⁷ Ahogyan Hellmann monográfiájában kifejti, a más jogági jogellenesség büntetőjogban való alkalmazhatóságának indoka a jogrend ellentmondásmentességének követelménye. Ezért nem is egy egységes jogellenesség-fogalom mellett érvel, hiszen a jogellenesség-fogalom jogági eltérése nem sérti az ellentmondásmentesség követelményét.²⁸ Az egységes jogrendszer tehát elismerhet eltérő jogellenességi feltételeket.

3. A jogrend egységének elve, és a fokozatos jogtárgysértés kapcsolata

Valamely emberi magatartás kifejtése miatt büntetőjogi felelősség megállapítását jogtárgyvédelem legitimálja,²⁹ ezért abban az esetben, ha az adott jogi tárgy sérelme más jogág szerint nem áll fenn, úgy az a büntetőjogi fenyegettség eliminálását is jelenti.³⁰ Abban az esetben tehát, ha egy magatartás, amely a magán- vagy közjogban tilalmazott, és egyidejűleg büntetőjogi tényállást is kimerít, nem minden esetben kell, hogy büntetőjogi felelősségre vonást eredményezzen.³¹ Fontos leszögezni, hogy vannak olyan védendő érdekek, jogi tárgyak, amelyek bármilyen szintű sérelme kizárólag büntetőjogi beavatkozást von maga után,³² ilyen individuális jogi tárgy pl. az élet. Ezen kizárólagos büntetőjogi oltalomban részesülő védendő érdekek jogrend egységének elvén keresztül történő vizsgálata a jogellenesség szempontjából fogalmilag kizárt, nincsen ugyanis a büntetőjogon kívül álló más jogág, amely tekintetében a jogellenességi kritériumok összemérhetők. A legtöbb jogi tárgy esetében igazolható azonban egy fokozatos oltalmi rendszer, amely azt jelenti, hogy jogtárgysérelem intenzitásától függően az adott védendő érdeket több különböző jogág is védelemben részesíti. Az ún. fokozatos jogtárgysértési láncolat³³ csúcán az ultima ratio elvének megfelelően a büntetőjog áll. A jogi tárgynak az adott büntetőjogi diszpozícióban megfogalmazott felelősség alapító feltételeknél enyhébb sérelme e fokozatosan védhető jogi tárgyak esetén tipikusan más jogági normát sért, így olyan jogkövetkezményt von maga után, amely valamely más jogág sajátja. Ezáltal a büntetőjog többletvé-

delmet nyújt az adott jogi tárgy számára.³⁴ A jogrend egysége elvének a jogellenességet kizáró okok vonatkozásában való érvényesülése mindezek alapján kizárólag olyan bűncselekményeknél értelmezhető, amelyek által védendő érdek különböző intenzitású támadása más és más jogági reakciókat vált ki, azaz amely deliktumok jogi tárgyát a büntetőjogon kívül más jogág is védi.

Teleologikus jogellenesség-felfogás mellett foglal állást Hellmann is, hiszen értelmezése szerint a más jogági jogellenességet kizáró okok büntetőjogban való érvényesülése a büntetőjog kizárólagos jogtárgyvédelmi funkciójából is levezethető. Álláspontja szerint, amennyiben egy tényállás szerű magatartás olyan jogi tárgy ellen irányul, amelyet más jogág is véd, úgy abban az esetben, ha a másik jogág megengedő szabálya miatt a norma által védendő érdek nem sérül, a büntetőjogi norma által védett jogi tárgy sérelme is kizárt.³⁵ Kérdésként merülhet fel, vajon változhat-e ennek a kérdésnek a megítélése akkor, ha a védendő jogi tárgy materiálisan továbbra is sérül, azonban a más jogág jogágspecifikus szabályaira tekintettel dönt úgy a jogalkotó, hogy a formális jogtárgysértést felelősséget kizáró okkal eliminálja.

A büntetőjogban számos polgári jogi jogviszony többletvédelmet kap,³⁶ a büntetőjog szankcióinak nagy része a létező magánjogi intézményeket célozza súlyosabb szankciók felállításával.³⁷ Ilyen, a fokozatos jogtárgyvédelmi láncolat szempontjából releváns az üzleti titok megsértése tényállás is.³⁸

III.

Felelősségelimináló magánjogi normák hatása az üzleti titok megsértéséért fennálló büntetőjogi felelősségre

A magánjogi jogellenességet kizáró okok büntetőjogi felelősségre gyakorolt hatásának a titokszféra *jogágakon átívelő* védelmi rendszerén keresztül történő vizsgálata azért szolgált adekvát elemzési bázisként a fenti elméleti-dogmatikai kérdések *in concreto* vizsgálatához, mert – mint ahogyan azt a Maurach–Zipf szerzőpáros is megfogalmazza – különösen széles körű azon törvényi meghatározások köre, amelyek titokszférába való tényállás szerű beavatkozást engedélyezik,³⁹ ezáltal a magánjogi, illetve közjogi felelősségkizáró szabályokkal a büntetőjogi felelősséget is eliminálják.

27 Vö. WEDLER: i. m. 1378.

28 HELLMANN: i. m. 2.

29 CEFFINATO, TOBIAS: *Akzessorietät des Strafrechts zwischen Rechtspolitik und Strafrechtsdogmatik*. Zeitschrift Neue Kriminalpolitik. 2017/1. sz. 75–90.

30 Vö. GÁSPÁRDY: i. m. 10.

31 WEDLER: i. m. 1376.

32 GÁSPÁRDY: i. m. 8.

33 Az *ultima ratio* elvének ún. fokozható jogtárgysértések vonatkozásában történő elemzését lásd. KARSAI KRISZTINA: *Az ultima ratio elvről – másképpen*. In: Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. (szerk. FANTOLY ZSANETT – JUHÁSZ ZSUZSANNA – NAGY FERENC) Szeged, Acta Jur. et Pol. Tom. LXXIV. 2012. 259–260.

34 GÁSPÁRDY: i. m. 8.

35 HELLMANN: i. m. 5.

36 GÁSPÁRDY: i. m. 9.

37 KISS ALBERT: *Büntetőjogi magánjog (?)*. Jogtudományi Közlöny. 1900/12. sz. 90.

38 KARSAI: i. m. (34. jegyzet) 260.

39 MAURACH–ZIPF: i. m. 366.

Tanulmány

1. Az üzleti titok megsértéséért fennálló magánjogi és büntetőjogi felelősséget megalapozó feltételek

Az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény (a továbbiakban: *Üttv.*) az üzleti titok fogalmának meghatározásával deklarálja azokat a feltételeket, amelyek megvalósulása esetén valamely adat, tény, információ, ismeret üzleti titoknak minősül. Az *Üttv.* 1. §-a szerint „üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos – egészben, vagy elemeinek összességéként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető –, ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja”. Üzleti titokként minősül a norma *expressis verbis* rendelkezése alapján, és ekként védendő a védett ismeret is, azaz az *azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása*. Az üzleti titok megsértésének esetköreit a magánjogi felelősség megállapítása szempontjából az *Üttv.* 6. §-a határozza meg és értelmezi. Eszerint üzleti titok megsértésének minősül az üzleti titkot jogosulatlan megszerzése, hasznosítása vagy felfedése. A jogsértés estén alkalmazható jogkövetkezményeket, szankciókat pedig az *Üttv.* 7. §-a rögzíti.

Az üzleti titok megsértésének büntetőjogi felelősségre vonást megalapozó feltételeit a jogalkotó a Btk. 418. §-ában rögzíti. Eszerint az üzleti titok megsértése bűncselekményt követi el, „aki jogtalan előnyserzés végett, vagy másnak vagyoni hátrányt okozva üzleti titkot jogosulatlanul megszerez, felhasznál, más személy részére hozzáférhetővé tesz vagy nyilvánosságra hoz”. A tényállás keretdiszpozíció, azt az *Üttv.* egyes rendelkezései töltik meg tartalommal, a diszpozíciót az *Üttv.* rendelkezéseivel együtt, a büntetőjogi alapelvek által meghatározott keretrendszerben kell értelmezni. Így a büntetőjogi tényállás szempontjából üzleti titok az, amelyet az *Üttv.* üzleti titoknak minősít. Valamely büntetőnorma akkor felel meg az *ultima ratio*, valamint az arányosság elvének, ha a magánjogi felelősséget megalapozó normához képest jogtárgysérelmet fokozó többlettényállási elemet tartalmaz. E tényállási többletelem a büntetőjogi tényállásban alternatív megvalósulási követelményként egyrészt eredményként, másrészt célzatként jelenik meg.⁴⁰ Azaz a magánjogi felelősséghez képest fokozottan sérül az üzleti titok védelméhez fűződő érdek akkor, ha a meghatározott magatartások va-

lamelyikével okozati összefüggésben a sértettnek vagyoni hátránya keletkezik. Avagy eredmény hiányában is fokozottan jogtárgysértő az elkövetési magatartás realizálása, ha az elkövető azt jogtalan előnyserzés céljából fejti ki.

2. Egyes magánjogi felelősséget elimináló okok értelmezése a büntetőjogi dogmatika fogalmi keretrendszerében

Az üzleti titok megsértésének büntetőjogi tényállása vonatkozásában a jogalkotó nem deklarál *sui generis* jogellenességet kizáró okot. A jogrend egységes szemléletére tekintettel azonban az *Üttv.* 5. §-ában „Kivételek az üzleti titok védelme alól” cím alatt deklarált magánjogi felelősséget, illetve jogellenességet kizáró okok helyes értelmezés szerint a büntetőjogi felelősségre vonás akadályául is szolgálnak. Az értelmezési elvek közül a vertikális rendszertani értelmezési mód, a jogtárgyharmonikus értelmezés, valamint az alkotmánykonform értelmezés alapján e jogellenességet kizáró okok büntetőjogi felelősségre gyakorolt hatását annak a szem előtt tartásával kell értékelni, hogy a büntetőjog szubszidiárius jellege okán kétség esetén azt az értelmezési eredményt kell helyesnek elfogadni, amely magánjogi felelősség hiánya esetén a büntetőjogi felelősség eliminálása mellett foglal helyet. Hellmann szerint minden, más jogági felelősséget kizáró ok kumulatív érvényes a büntetőjogban is, tekintet nélkül arra, hogy a felelősségelimináló feltételek definiálhatók-e a büntetőjog síkján.⁴¹ E fejezetben két olyan, az üzleti titok magánjogi diszpozíciója vonatkozásában megfogalmazott magánjogi jogellenességet kizáró ok elemzésére vállalkozom, amely a büntetőjogi felelősséget már a *tényállásszerűség* síkján kizárja,⁴² azaz amely magánjogi jogellenességet kizáró okoknak büntetőjog-dogmatikai szempontból nem szoros értelemben vett jogellenességet, hanem tágabb értelemben vett büntetőjogi felelősséget elimináló hatás tulajdonítható. Ezáltal igazolni kívánom azt a hipotézisemet, hogy a Btk. 24. §-a szerinti jogszabály engedélye mint *expressis verbis* más jogági jogellenességet, illetve felelősséget kizáró rendelkezéshez átvetető jogellenességet kizáró ok hatásában nem feltétlen a cselekmény jogellenességét zárja ki.

2.1. Közérdekű bejelentés

Az *Üttv.* 5. § (3) bekezdés c) pontja szerint nem minősül az üzleti titokhoz fűződő jog megsértésének, „ha az üzleti titok megszerzése, illetve az ügyben eljárni jogosult szerv számára történő felfedése jogszabálysértés, vagy az üzleti tisztesség általános követelményeibe ütköző magatartás megelőzése, elkerülése, következményeinek elhárítása vagy csökkentése céljából, a közérdek védelmében, a cél

40 KARSAI KRISZTINA: *A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények*. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. (szerk. KARSAI KRISZTINA). Budapest, Complex Kiadó, 2013. 885.; MOLNÁR GÁBOR: *A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények*. In: *Büntetőjog II. A 2012. évi C. törvény alapján*. (szerk. BUSCH BÉLA). Budapest, HVG-ORAC, 2012. 828.

41 HELLMANN: i. m. 6.

42 Vö. WEDLER: i. m. 1378

által indokolt terjedelemben történik”. Az itt deklarált jogellenességet kizáró ok széles körű védelemben részesíti tehát azt, aki üzleti titkot közérdek védelme céljából, valamilyen normasértés, illetve visszaélés feltárása érdekében hoz nyilvánosságra. Látható, hogy a rendelkezés speciális célzatot követel meg a titoksértő magatartást objektíve realizáló személytől ahhoz, hogy a jogellenességet kizáró ok hatályosuljon, nevezetesen a közérdek védelme céljából kell az elkövetési magatartást kifejtenie, tehát az idézett magánjogi jogellenességet kizáró ok közérdekvédelmi célzatot fogalmaz meg. A magánjogi felelősségkizáró rendelkezés büntetőjogi felelősségre való kihatása szempontjából az a kérdés, hogy ez a közérdekvédelmi célzat a büntetőnorma jogellenességét zárja ki, vagy a törvényi tényállásban deklarált valamely fogalmi elemet érinti, azaz a tényállásszerűség síkján bír felelőségelimináló hatással. Wedler tanulmányában foglalkozik az e helyen kérdésként feltett jelenséggel, nevezetesen azzal, ha az adott magánjogi jogellenességet kizáró ok már a cselekmény tényállásszerűségét is kizárja,⁴³ ezért büntetőjog-dogmatikailag kétséges a releváns okot jogellenességet kizáró okként definiálni.

Ha megnézzük az üzleti titok megsértése hatályos Btk.-beli konstrukcióját, látható, hogy amennyiben az üzleti titok megsértése nem jár vagyoni hátrány okozásával, úgy a közérdekvédelmi célzat fennállása már a tényállásszerűség síkján kizárja a büntetőjogi felelősséget, hiszen a büntetendőséghez szükséges jogtalan előnszerzési célzat és a közérdek védelme mint célzat egymás mellett történő megvalósulása fogalmilag kizárt. Ez esetben tehát a magánjogi jogellenességet kizáró közérdekvédelmi célzat a szubjektív tényállási elemek síkján hat felelősségkizáró körülményként. Abban az esetben, ha a vizsgált magánjogi jogellenességet kizáró ok az üzleti titok megsértése deliktum materiális megvalósulási formája mellett áll fenn, azaz realizálódik az eredmény, vagy az elkövetési magatartást legalább az eredményre kiterjedő eshetőleges szándékkal realizálja az elkövető,⁴⁴ úgy a köz-

érdekvédelmi célzat mint jogellenességet kizáró ok hatályosul, hiszen a tényállás síkján nem érint felelősségi elemet. Amennyiben az eredmény mint tényállási elem hiányzik, úgy a cselekmény tényállásszerűségének kizárásához a büntetőjogi felelősség vizsgálata tekintetében elegendő a jogtalan előnszerzési célzat bizonyítottságának hiánya, nem további feltétel a közérdekvédelmi célzat fennállása. Ez pedig azt jelenti, hogy ennek a magánjogi felelősséget kizáró oknak a büntetőjogi felelősség vizsgálata vonatkozásában ténylegesen a tényállásszerű eredmény realizálódása esetén, a büntető-jogellenesség vizsgálati szintjén van relevanciája.

Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert láthatjuk, hogy a magánjog terén a közérdekvédelmi célzat fennállása esetén kizárható a titoksértésért fennálló felelősség, úgy a büntetőjogi felelősség terén a közérdekvédelmi célzat fennállásának mintegy a bűncselekményi tényállás által a felelősség megállapításához szükséges célzatot elimináló hatásáról van szó, azonban az eredmény realizálódása esetén a büntetethez szükséges szubjektív tényállási elem fennállása hiányában is tényállásszerű lesz a cselekmény. Tehát abban az esetben, ha a bűncselekményi tényállás tisztán immateriális lenne, úgy a magánjogi jogellenességet kizáró ok a büntetethez szükséges célzat explicit eliminálása okán a tényállásszerűség szintjén vezetne a büntetethez szükséges kizárásához. Ennek okán a magánjogi jogellenességet kizáró ok rendszertanilag, illetve dogmatikailag az immateriális fordulat tekintetében tényállásszerűséget, a materiális fordulat vonatkozásában pedig jogellenességet kizáró okként jelenik meg.⁴⁵

A célzat szubjektív tényállási elem, így egyértelmű lehet, hogy a közérdekvédelmi célzat eliminálja az alternatív tényállási elemként megfogalmazott jogtalan előnszerzési célzatot. A hipotézis tehát az, hogy a két célzat kölcsönösen kizárja egymást. Amennyiben a közérdekvédelmi célzattal egyidejűleg eshetőlegesen az előnszerzés lehetősége is felmerül szubjektív oldalon, úgy a célzat egyenes szándékot kívánó volta miatt a felelősség megállapítása a célzatos tényállási fordulatért kizárt. Kérdés azonban, hogy a jogtalan előnszerzés célzata mellett eshetőlegesen közérdekvédelmi szándékra is lehet-e következtetni. Amennyiben igen, úgy az üzleti titok törvényi

43 Vö. WEDLER: i. m. 1378.; GÁL ANDOR: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019. 149.

44 A materiális fordulat vonatkozásában kísérlet megvalósulása elképzelhető. (BÉKÉS ÁDÁM: *A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények*. In: Új Btk. Kommentár 8. kötet. [szerk. POLT PÉTER]. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 187.) A büntetőjogi felelősség ultima ratio jellege miatt fontos hangsúlyozni, hogyha az elkövetési magatartás kifejtésére sor kerül, úgy az eredmény bekövetkezésére irányuló szándék fennállása esetén – az eredmény elmaradása ellenére is – a polgári jogi objektív felelősség mellett büntetőjogi felelősség is fennállhat. Utóbbi megállapíthatóságához szükséges többlettényállási elem a magatartás szándékos kifejtése, amely e deliktum kontextusában sértő szándékot jelent. Kísérleti stádium esetén e szándék teljes körű fennállta a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságához nélkülözhetetlen követelmény (a szubjektív tényállásszerűség teljes egyezősége a kísérleti szakban rekedt és befejezett bűncselekmény esetén). Kiemelendő, hogy a vagyoni hátrány bekövetkezésére vonatkozó szándék lehet akár egyenes is, ugyanis ezen eredmény okozására irányuló szándék akarati-érzelmi oldalon nem feltétlenül jelenti a jogtalan előnszerzés kívánalmát. (Vö.

SZOMORA ZSOLT: *Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése*. In: *A magyar büntetőjog különös része*. [szerk. NAGY FERENC]: Budapest, HVG-ORAC, 2009. 645.) A jogsértésre adott büntetőjogi választ tehát – célzat és realizálódó eredmény hiányában – alapvetően az objektív tényállási elemeket átfogó szándékosság alapozza meg. Mivelhogy az üzleti titok megsértése olyan bűncselekmény, ahol az érintett jogi tárgy több felelősségi rendszer által is oltalmazott, úgy vitatható, hogy pusztán az eredményt átfogó szándék alapján, az ultima ratio elvére is figyelemmel, indokolt-e a büntetőjog eszköztárszerével történő fellépés.

45 A témáról lásd továbbá MOLNÁR ERZSÉBET: *Az üzleti titok és a know-how büntetőjogi védelméről*. In: *Ad valorem: Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*. (szerk. GÁL ANDOR – KARSAI KRISZTIANA). Szeged, Iurisperitus Bt., 2016. 293–303, 299–300.

Tanulmány

tényállásának megvalósulása mellett kell állást foglalni abban a kérdésben, vajon a jogellenesség síkján kizárható-e az elkövető felelőssége abban az esetben, ha a közérdekvédelem büntetőjogi terminológia szerint nem célzatként jelenik meg, hanem az eshetőleges szándékhoz szükséges tudati, valamint akarati-érzelmi szinten realizálódik. E kérdés megválaszolásához a felelősséget alapító normák, valamint a vizsgált kizáró ok együtt értelmezése szükséges. A magánjogi felelősséget kizáró rendelkezés nyelvtani értelmezése a büntetőjog fogalmi keretrendszerében arra az eredményre vezet, hogy a tényállás-szerű magatartást kifejtő elkövető felelőssége csak akkor kizárt, ha a közérdekvédelmet kívánta, azaz a szubjektív oldalon célzatként jelenik meg, így a felelőségmentesítő norma büntetőjogi tényállás szempontjából történő hatályosulásához nem elegendő az eshetőleges szándék, illetve a közérdekvédelem lehetőségének bármilyen szinten történő megjelenése az elkövető tudatában. Álláspontom szerint jogtárgyharmonikus értelmezés a célra vezető, amely szerint a magánjogi jogellenességet kizáró célzat hiánya ellenére a büntetőjogi felelősség szempontjából lehet amellett érvelni, hogy a közérdekvédelem objektív jogtárgyvédelmet szolgál, azaz annak objektív fennállása a szubjektív elem hiánya ellenére is kizárja a tényállás-szerű magatartás materiális jogellenességét.

2.2. Jóhiszeműség és tisztesség felelőségkizáró hatása a büntetőjogban

Az Üttv. 5. § (1) bekezdés d) pontja értelmében nem minősül az üzleti titokhoz fűződő jog megsértésének az üzleti titok megszerzése, amennyiben ez a magatartás „egyéb, a jóhiszeműség és tisztesség követelményével összeegyeztethető, az adott helyzetben általában elvárható magatartás útján valósul meg”. Álláspontom szerint e rendelkezés az üzleti titok magánjogi jogellenességét kizáró generálklauzulaként értelmezhető. A jogalkotó az idézett rendelkezés (2) bekezdésében mintegy exemplifikatív jelleggel, a tipikus megvalósulási módra tekintettel fogalmazza meg, hogy ilyen módon történő megszerzésnek minősül az üzleti titoknak „harmadik személytől kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen és ellenérték fejében történő megszerzése”. Fontos kiemelni, hogy ez a kizáró ok kifejezetten az üzleti titok megszerzésének jogellenességét zárja ki, így a büntetőjogi felelősségre vonás alóli mentesülés szempontjából sem érinti a többi elkövetési magatartást. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy az elkövetési magatartás vonatkozásában a felelőségmentesítő rendelkezés mind a magánjogi, mind a büntetőjogi norma jogellenességét érinti, illetve azt zárja ki. Tekintettel azonban arra, hogy a büntetőnorma a magánjoghoz képest többlettényállási elemet, illetve elemeket tartalmaz, állást kell foglalni abban a kérdésben, hogy az e cím alatt elemzett magánjogi jogellenességet kizáró ok hogyan hat a célzat, valamint az eredmény vonatkozásában.

FÖLDI megfogalmazása találó és adekvát a vizsgált magánjogi felelősséget kizáró oknak a büntetőjogi felelősségre gyakorolt hatása szempontjából: „a jóhiszeműség és tisztesség elvének hatóköre túlmegy a magánjog határain.”⁴⁶ Hipotézisem szerint a megszerzés jóhiszeműsége mint magánjogi jogellenességet kizáró ok a büntetőjogi felelősség szempontjából a szubjektív tényállási elemek síkján hat,⁴⁷ azaz a szándék hiánya zárja ki a jogtalan előnszerzési célzat, valamint a vagyoni hátrányokozási szándék fennállását.

A jóhiszeműség büntetőjogi felelősségi rendszerben történő elhelyezése korántsem lehet mechanikus, nem jelenthető ki a magánjogi fogalomkészlet vizsgálata nélkül a jóhiszeműség-rosszhiszeműség fogalom-pár bűnösség fogalmi elemek alá szubszumálhatósága.

A jóhiszeműség büntetőjogi értelmezése szempontjából az interpretációs nehézséget jóhiszeműség és tisztesség követelményének polgári jogi dualisztikus felfogása jelenti elsősorban. A kötelmi jogviszonyok terén az elv objektív olvasata uralkodik, a dologi jogi jogviszonyok terén pedig a szubjektív értelmezés az irányadó.⁴⁸ Álláspontom szerint analóg módon a dologi jogi abszolút jellegű jogviszonyokban érvényesülő szubjektív értelemben vett jóhiszeműség-fogalmat kell figyelembe venni az üzleti titok védelme körében történő értelmezés szempontjából, tekintettel arra, hogy a személyiségi jogi védelem tárgyát képező titokvédelem a dologi joghoz hasonlóan abszolút jellegű jogviszony.

A jóhiszeműség magánjogi fogalmának szubjektív értelmezését szem előtt tartva, álláspontom szerint kétségtelen, hogy a jóhiszeműség kizárja a büntetőjogi szándékosság mindkét nemét,⁴⁹ azaz jóhiszeműen az cselekszik, aki magatartásának lehetséges következményeit nem kívánja, illetve azokba nem nyugszik bele. Kelemen fejtegetései szerint a gondatlanságnak a szándékossághoz közel eső fajtája (luxuria) kétségtelenül kizárja a magatartás jóhiszeműségét, hiszen értelmezése szerint „ez a nemtörődomség, amely ha feltétlenül nem akarja mások sérelmét, de számol vele és nem bánja bekövetkezését, lélektanilag is egész közel esik a szándékosság fogalmához [...] a joggyakorlás ilyen módja a jóhiszeműség és tisztesség követelményeibe ütközik”.⁵⁰ Kelemen szerint a kisebb gondatlanságot (büntetőjogi értelemben negligencia) illetőleg a kérdés vitás. E kérdés megítélése szempontjából a fentebb említett dualisztikus felfogás alapján kétféle értelmezési eredményre jut. Interpretációja szerint az alanyi, azaz szubjektív felfogás szerint egyértelmű, hogy nem lehet a

46 FÖLDI ANDRÁS: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*. Budapest, Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, 2001. 5

47 Vö. WEDLER: i. m. 1378.

48 FÖLDI: i. m. 94.

49 Vö. KELEMEN: i. m. 17.

50 KELEMEN: i. m. 36.

szándékossággal, valamint a tudatos gondatlansággal párhuzamot vonni, tárgyi, azaz objektív szempontból viszont az is egyértelmű, hogy jogvéde érdek sérelme miatt a gondatlanság enyhébb formája mégis alkotóeleme lehet a jóhiszeműség és tisztesség követelménye megsértésének, tekintettel arra, hogy a polgári jog alapvetően objektív kategóriának tekinti a jóhiszeműséget.⁵¹

A jóhiszeműség fogalmának szubjektív értelmezését szem előtt tartva *a contrario* megállapítható, hogy a szándékosság fogalmát egyértelműen lefedi a rosszhiszeműség fogalma, azaz a jóhiszemű magatartás a szándékosságot kizárja. E helyen nem célom a gondatlanság fogalmával kapcsolatos értelmezési problematika feltárása, tekintettel arra, hogy az üzleti titok megsértése szándékos bűncselekmény, így a büntetőjogi felelősség kizárása szempontjából elegendő annak megállapítása, hogy a jóhiszeműség kizárja a szándékosságot. Ennek megfelelően, álláspontom szerint a büntetőjogi tényállás immateriális fordulata tekintetében az előnyszerzési célzat jogtalanságának tudatát zárja ki a jóhiszeműség. Tekintettel arra, hogy a jogtalanság fogalmi elemként szerepel a törvényi tényállásban, a jogtalanság tudatának hiánya, úgy vélem nem társadalomra veszélyességben való tévedésként, hanem ténybeli tévedésként értelmezendő. A deliktum materiális fordulata vonatkozásában a jóhiszeműség kizárja az elkövetőnek a vagyoni hátrány okozására kiterjedő szándékát. Így aki a törvényi példa szerint az üzleti titok harmadik személytől, kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen, ellenérték fejében szerzi meg, ott a vagyoni hátrány okozására még az eshetőleg szándéka sem terjed ki.

Továbbgondolásra érdemes a kérdés, hogy abban az esetben, ha a fenti generálklauzula alapján az üzleti titok megsértéséért a büntetőjogi felelősség kizárható, ám a magatartás egyúttal más bűncselekményi tényállást is megvalósít, vajon utóbbi esetén is hatással bírhat-e az üz-

leti titok jogszerű megsértésére tekintettel felhívott felelősségelimináló körülmény. Így például ha az üzleti titok megszerzése és tiltott adatszerzés tényállásának kimerítése útján valósul meg, vajon a jogszerű megszerzés mint *expressis verbis* üzleti titok megsértését kizáró körülmény kizárja-e a más tényállás megvalósulásáért fennálló felelősséget is. Tartalmi korlátokra tekintettel, mélyebb elemzés nélkülözése mellett, álláspontom szerint az üzleti titok megsértésének jogszerűségére tekintettel a másik cselekmény társadalomra veszélyessége is hiányzik abban az esetben, ha a két magatartás közötti szoros tartalmi kapcsolat, cél-eszköz viszony áll fenn.

IV. Összegzés

A jogrendszer egységének elve a *jogágakon átívelő* jogellenesség-fogalom tekintetében érték-ellentmondásmentességet követel meg. Ez az ellentmondásmentesség iránti kíváncsalom teszi szilárd elvi-dogmatikai tétellé azt a megállapítást, miszerint a más jogági jogellenességet kizáró okok a büntetőjogi felelősség síkján is felelősségelimináló hatással bírnak.

A tanulmány elején felállított hipotézisem szerint a más jogági jogellenességet kizáró okok fogalmilag nem minden esetben hatnak a büntető-jogellenesség síkján, így a jogrendszer egységének elvét közvetítő jogszabály engedélye mint jogellenességet kizáró okon keresztül a büntetőjogba beemelt okok már a tényállásszerűség szintjén kizárhatják a büntetőjogi felelősséget. Az üzleti titok megsértésének büntetőjogi tényállása szintjén ható magánjogi jogellenességet kizáró okok büntetőjogi keretrendszerben történő értelmezése útján jól szemléltethető, hogy ennek a jelenségnek az oka a büntetőjog ultima ratio elvének megfelelő többlételemes tényállási elemek léte, amelyek vonatkozásában a hatályosuló más jogági felelősségelimináló norma minden esetben értelmezést igényel.

51 KELEMEN: i. m. 36.

ijoten

Internetes Jogtudományi Enciklopédia

ijoten.hu

Szabó Zsolt egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

A közigazgatás reformja a Nyugat-Balkán országaiban – eljárás, személyügy, stratégiaalkotás

A megkésett jogállami és strukturális reformok ellenére számos biztató jel látható a nyugat-balkáni államok közigazgatásában: a modern közigazgatási eljárás kodifikációja és az e-közigazgatás alapjainak bevezetése az utóbbi években végbement, a közigazgatási személyzet fokozatosan – bár lassan – professzionalizálódik, jogállásának kodifikációja európai sztenderdek mentén halad. A hat ország közigazgatásának szabályozási reformjával azonban a hatékonyságnövelés és stratégiaalkotás nem tart lépést. Ennek további fejlődése az európai integráció egyik záloga. Jelen tanulmány a hat nyugat-balkáni állam közigazgatásának három legaktuálisabb reformterületét tárgyalja: az elmúlt évek folyamán kodifikált közigazgatási eljárásjogot, a közigazgatási személyügyet és változásait, valamint az európai integráció és digitalizáció hatásait, kitérve az intézményes közigazgatási reform eszközeire. A tanulmány módszere leíró, elsősorban a hatályos jogszabályokra koncentrált, és teret ad a további tudományos kutatásnak.

I. Albánia

1. A közigazgatási eljárás

Az első albán közigazgatási eljárási törvényt 1999-ben fogadták el. Bár megfelelt az európai sztenderdeknek, a gyakorlatban alig érvényesült, mert számos szektorban speciális eljárásokat alkalmaztak. A valóban egységes, átlátható működés érdekében 2016-ban új eljárási törvény lépett hatályba, amelynek tárgyi hatálya a közigazgatási szerződésre is kiterjedt. A közel 200 szakaszból álló új kódex¹ megfogalmazza a törvényesség, átláthatóság, közérdekű adatokhoz való jog, adatvédelem, arányosság, fair eljárás, hatékonyság, pártatlanság alapelveit. A törvény tiltja a diszkriminációt, és előírja, hogy a diszkrecionális jogköröket törvény alapján, korlátok között szabad gyakorolni. A közigazgatási eljárások főszabály szerint ingyenesek. A törvény meghatározza a kérelemre és hivatalból induló eljárások szabályait, határidőit, a felek jogait és kötelezettségeit, a tárgyalás, bizonyítás, végrehajtás módjait. Újdon-

ságként szerepel a törvényben a közigazgatási szerv hallgatásának következménye, a közigazgatási aktus kritériumrendszere és az eljárás során igénybe vehető jogorvoslatokkal kapcsolatos kioktatási kötelezettség.²

A törvény fő újdonsága emellett az egyablakos ügyintézés megteremtése és a közigazgatási szerződések szabályozásának kiszélesítése volt, az ügyfelek elégedettségének és a szolgáltató közigazgatás megteremtése érdekében. Az első tapasztalatok pozitívak, de a jövő fogja megmutatni, hogy sikerül-e a törvényt a gyakorlatba is átültetni.

Az ügyfélbarát közigazgatás jegyében Albániában is elindult az egyablakos ügyintézés, szétválasztva a háttér- és ügyfélszolgálati műveleteket, mintegy 500 szolgáltatót elérhetővé téve a lakosság számára egy ügyfélszolgálaton (kvázi kormányablak). A fokozatosan országossá kiépülő, 2017-ben négy városban jelen lévő hálózatot a 2015-ben grúz mintára létrehozott ügynökség, az ADISA³ (*Albanian Agency for Integrated Service Delivery*) működteti. Ugyanekkor indult el a kormányzati portál is,⁴ amelyen

1 Ligj nr. 44/2015 kodi i procedurave administrative i republikës së shqipërisë.

2 Legal Remedies in Administrative Procedures in Western Balkans, ReSPA, 2016, 17.

3 www.adisa.gov.al (2020.02.19.).

4 www.e-albania.al (2020.02.19.).

az ügyfélszolgálatokon személyesen elérhető szolgáltatások intézhetőek online. A portál első három éve alatt 300 000-re nőtt a regisztrált felhasználói köre.⁵

2. A közigazgatási személyügy jogi keretei és a humánpolitika

Az albán közigazgatás egyik fő válságterülete a humánpolitika. A legnagyobb probléma a megfelelő közigazgatási kultúra hiánya: a tisztviselői munka mint folyamatos, önálló, felelősségen alapuló, hierarchikus struktúrában végzett tevékenység, Albániában nem gyökeresedett meg. A szocialista rendszerben a döntéshozatal – akár a törvények felülírásával – a politikusok „feladata” volt, a hivatalnokok elszoktak az önálló, a polgárok felé felelős, törvényen alapuló döntésektől. A kiválasztási és életpályarendszer sem működik: bár az alkotmány minden tisztviselői státusz betöltéséhez pályázatot ír elő,⁶ ezt számos módon megkerülik.

1994-ben a reformok koordinációja érdekében a miniszterelnök hivatalsszervezetében alakították ki a Közszolgálati Központot (*Departamenti i Administratës Publike*, DAP), amelynek legfontosabb feladata a kormányzati személyügyi és illetménypolitika kidolgozása és végrehajtása. A DAP 2005 óta a belügyminisztériumhoz tartozik, azóta szinte súlytalanná vált a többi tárccával szemben. A DAP évente jelentést készít a kormánynak a közszolgálatról, iránymutatásokat dolgoz ki, vezeti a közszolgálati nyilvántartást. Míg a pályázat és kiválasztás a DAP feladata, a tisztviselők nem az államnak, hanem annak a szervnek az alkalmazottai lesznek, ahol dolgoznak. A formálisan alkalmasságon alapuló rendszer azonban a gyakorlatban nem szakmai szempontok alapján működik.

Az első albán köztisztviselői jogállási törvényt 1996-ban fogadták el, ezt röviddel megelőzően köztisztviselői etikai kódex is született. A törvény szövege az európai sztenderdek és elveket tükrözte: szakmaiság, függetlenség, pártatlanság, átláthatóság, életpálya, elszámoltathóság és törvényesség.⁷ A törvény előírta az egyetemi végzettséget a tisztviselői karban. Az elvek és törvényi rendelkezések gyakorlatba történő átültetése azonban – politikai akarat híján, azóta is – rendre elmarad. Az egyes kormányváltások során a zsákmányelv alapján megszokottá vált a tisztviselői helyek politikai bizalom alapján történő, akár törvénytörő módon, pályázat nélküli feltöltése a győztesek által, amely még a 2017-es választások után is

megfigyelhető volt. Ezzel összefüggésben sok esetben határozatlan idejű tisztviselői kinevezés helyett sürgősséggel indokolt határozott idejű munkaszerződéseket alkalmaznak, a pályázat kikerülése érdekében (tisztviselői státuszban nem lehetséges a határozott időre történő foglalkoztatás).⁸ Az ilyen leplezett státuszok aránya meghaladja a 20%-ot. Gyakori, hogy hat hónap után az időszakosan foglalkoztatottak végleges kinevezést kapnak, vagy pályázatnál előnyben részesítik őket. Ezek a módszerek is a politikai kinevezettek könnyebb bekerülését szolgálják. A tisztviselők motivációja alacsony, a szakmai teljesítményösztönzők gyengék, a szakmai előmeneteli lehetőségek bizonytalanok. A fluktuáció igen magas: évente a tisztviselők kb. 20%-a elhagyja a szolgálatot.⁹

Az 1999-es új tisztviselői törvény¹⁰ szabályozta ugyan a pályázat, az előmenetel és a köztisztviselői jogok kérdését, de továbbra sem volt egyértelmű a törvény személyi hatálya, például az, hogy a parlamenti, elnöki hivatalok és az önkormányzati hivatalok beletartoznak-e. A DAP értelmezésén alapuló gyakorlatban¹¹ a szabályozás – eltérően az előző törvény szélesebb célcsoportjától – mindössze 6%-át fedi le az összes közszférában foglalkoztatottnak (kb. 90 000 alkalmazott). Ebből 2600-an dolgoznak központi szinten, közülük 1500-an a minisztériumokban. A tisztviselői státusból adódó biztonság és előnyök csak egy szűk kör számára voltak biztosítottak. Bár a törvény szövege az EU szerint is megfelelő volt, személyi hatálya csak egy igen szűk csoportra terjedt ki.

2002-ben felállt az öttagú Köztisztviselői Döntőbizottság (KD), amely a bíróság előtti utolsó ellenőrzési fórumként a tisztviselők által a személyügyi döntések ellen benyújtott panaszok elbírálásával foglalkozik, és tevékenységéről a parlamentnek számol be. A KD működése a gyakorlatban nem volt sikeres: döntéseit egyetlen esetben sem fogadták el a munkáltató intézmények, hanem bírósághoz fordultak ezek ellen. Említést érdemel továbbá, hogy 2003-ban új etikai kódexet fogadtak el.

2014-ben hatályba lépett az új, hatályos köztisztviselői jogállási törvény,¹² valamint a hozzá kapcsolódó tíz végrehajtási rendelet. Az immár harmadik kodifikáció fő célja elvben az átpolitizáltság, korrupció megszüntetése volt. A törvény számos újítást hozott: teljesítményértékelési rendszer vezettek be, pontosították a munkaköri leírások rendszerét, ezt követően pedig elindult az összes tisztviselő státuszának és feladatkörének felülvizsgálata. A személyi hatály egyértelműsítése és kiterjesztése azonban megtörtént: a törvény kevés kivétellel már minden

5 CHERIE HART – RUDINA MULLAHI: *Delivering customer care and cutting corruption in public services – a case study on citizen-centric service delivery reform in Albania*. Harvard University, 2017.

6 Albán alkotmány 107. cikk.

7 MIBOVIL ŠKARICA: *Public Administration Reforms in a Fragile Institutional Framework: The Case of Albania*, In: *Croatian and Comparative Public Administration*, 361 (2012) 14.

8 European Commission Albania progress report 2018.

9 ŠKARICA: i. m. 27.

10 Ligj Nr. 8549 Statusi i Nëpunësit Civil.

11 GLORI HUSI: *Public Administration in Albania and the Process of European Integration*. In: *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol 4. No. 2, August 2015, 305.

12 Ligj nr. 152/2013 (2013. 9. 30) për nëpunësin civil.

Szemle

állami és önkormányzati tisztviselőre kiterjed. Az új köztisztviselő próbaideje általánosan egy év. A KD az új törvénnyel megszünt, a köztisztviselői jogállási vitákat a frissen létrehozott közigazgatási bíróságok bírálják el. A szabályozás megfelelő szövegezése és elvei nem ellensúlyozták a gyakorlat helytelen indulását: a hatálybalépést többször, közel egy évvel elhalasztották, hogy a kormányzó politikai erő még végrehajthassa személycseréit a tisztviselői karban, annak mintegy 13%-át menesztve.¹³

A szabályozás mellett az intézményi környezet is valamelyest fejlődésnek indult: 2000-ben a DAP felügyelete alatt létrejött a köztisztviselők képzésével foglalkozó szerv, amely főleg európai uniós és pénzügyi tárgyú képzéseket tartott külső szakértők bevonásával. Ennek nyomán 2013-ban létrejött a főként uniós forrásokra támaszkodó Albán Közigazgatási Akadémia (*Shkolla Shqiptare e Administratës Publike*).¹⁴

Egy másik jelentős kihívást nagyjából sikerült rendezni: a tisztviselők alacsony illetményét, amely a megélhetési küszöbön vagy az alatt volt, komoly bérfejlesztésekkel sikerült megfelelő szintre hozni.¹⁵ Az alulfizettség korábban korrupcióhoz, kontraszelekciónak, alacsony hatékonysághoz vezetett. Az illetményeket törvény rögzíti, attól eltérni nem lehet, ami ugyan a korrupcióval átszőtt albán viszonyok között garanciális jelentőségű, ám a motiváció ellen hat.¹⁶

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

Az albán közigazgatás központi feladata az európai integráció megvalósítása, különösen az EU-társulási megállapodás 2009-es hatálybalépése óta. A kormány politikájának fő törekvése az európai integráció, emiatt fő stratégiai dokumentuma a Nemzeti Fejlesztési és Integrációs Stratégia 2015–2020 (korábbi időszaka 2007–2013 volt). Az európai integráció részletes menetrendjét a közel ezer oldal terjedelmű, a csatlakozási tárgyalások fejezeteinek helyzetét részletesen elemző Nemzeti Európai Integrációs Terv tartalmazza, amelyet a miniszterelnök 108/2014-es számú határozatában adott ki a 2014–2020-as időszakra. A részletes, költségvetéssel is rendelkező stratégia megvalósításáért az Európai Integrációért felelős Minisztérium felel. 2014-ben újjászervezték a tárgyalási fejezetenként létrehozott tárcaközi bizottságok rendszerét. A gyakorlatban a tervezett intézkedések végrehajtási szintje alacsony, számos lépést a következő évre halasztanak, annak ellenére, hogy a minisztérium létszámát fo-

lyamatosan növelik. A stratégia és a kormányprogram összhangja sem megfelelő.

A csatlakozás egyik fontos feltételét jelentő szektorokon átnyúló közigazgatási reformstratégia végrehajtásáért egy tárcaközi bizottság felel az innovációért és közigazgatásért felelős minisztérium vezetésével, amely azonban erre a feladatra saját költségvetéssel nem rendelkezik. 2017 óta nincs ilyen, a közigazgatásért dedikáltan felelős tárca. Bár a széles körű reform szükségességét minden kormányzati dokumentum elismeri, a koordináció ezek között nem megfelelő, egyedül a személyügyi reform gyakorlati megvalósítása terén van kormányzati konszenzus. A rövid távú politikai érdekek és a korrupció több mint két évtizede nem engedik megerősödni az albán közigazgatást, amelyben rendszerszintű változások helyett csupán elszigetelt, bár olykor sikeres beavatkozások figyelhetők meg. A közigazgatás fejlesztése helyett Albániában tehát egyelőre a megbízható, jogállami működés feltételeinek kialakítása a cél.

II. Bosznia-Hercegovina

1. A közigazgatási eljárás

Bosznia-Hercegovinában mind állami szinten, mind a két entitásban (Bosznia-Hercegovina Föderációja, Republika Srpska vagy Szerbek Köztársasága) van hatályban általános közigazgatási eljárási törvény.¹⁷ Kezdetben mindhárom szinten a jugoszláv szövetségi eljárási kódexet alkalmazták, majd elsőként a Föderáció fogadott el saját törvényt¹⁸ 1998-ban, majd 2002-ben az állami szint¹⁹ és a Republika Srpska.²⁰ A Föderáció eljárási törvényét a kantonok közigazgatási eljárására is alkalmazni kell. A szakirodalomban többen fölvetik a három eljárási törvény szükségtelenségét és egy egységes kódex megalkotását.²¹

A három törvény struktúrája és tartalma nagyfokú hasonlóságot mutat, terjedelmük a jugoszláv törvényhez hasonlóan nagy, a szakaszok száma 300 körül van, a szabályozás igen részletező és aprólékos jellegű, indokolatlan jogi komplexitást tartalmaz, emellett a törvények nem ügyfélközpontúak. A törvények általános jellegű kódexek (bár az általános jelző csak a Szerbek Köztársasága törvényének címében van benne), alkalmazásuk alól szá-

13 HUSI: i. m. 306.

14 www.aspa.gov.al (2020.02.19.).

15 2007 és 2012 között minden közsférában dolgozó átlagosan 37,2%-os béremelést kapott, a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők körében ez még magasabb, 46,9%, az egészségügyi szektorban pedig 51% volt.

16 Škarica: i. m. 15.

17 Emellett a Brčkói Körzet is elfogadott saját kódexet 2000-ben. *Zakon o upravnom postupku Brčko Distrikta BiH* (3/00).

18 *Zakon o Upravnom Postupku* (2/98).

19 *Zakon o Upravnom Postupku* (29/02).

20 *Zakon o Opštem Upravnom Postupku* (13/02).

21 ZARIJE SEIZOVIC: *A Need for a Comprehensive Administrative Reform in Bosnia and Herzegovina with an Emphasis on the Modernisation of Administrative Procedure*. In: *Croatian and Comparative Public Administration*, 2012/2, 428.

mos speciális eljárás kivételt jelent, ami aláássa a kiszámíthatóságot és egységességet. A gyakorlatban – ami az elmúlt évtizedben alig változott – a hatóságok a határidőket sokszor nem tartják be, a döntések centralizáltak és nem átláthatók, az elektronikus kommunikáció nem lehetséges.²²

A három törvény szubszidiárius jellegű a speciális közigazgatási eljárásokhoz képest, tárgyi hatályuk a közigazgatási szerződésekre nem terjed ki. Tartalmazzák az alapvető alapelveket: törvényesség, állampolgárok és a közérdek védelme, hatékonyság, materiális igazság, szabad bizonyítás, jogorvoslat, gazdaságosság, nyelvhasználat. Az állami szintű törvény ezeken felül az információhoz való jogot és adatvédelmet, valamint a nyilvánosság elvét is tartalmazza. A jogorvoslatok rendszere majdnem teljesen azonos a három törvényben. Az egyetlen rendes jogorvoslat a fellebbezés, amelynek igénybevétele a bírósági jogorvoslat feltétele. Emellett hat rendkívüli jogorvoslatlaltípus létezik.

2. A közigazgatási személyügy jogi keretei és a humánpolitika

A közszolgálati jog az ország berendezkedéséhez hasonlóan fragmentált. Az állami intézmények tisztviselőiről²³ és a két entitás tisztviselőiről²⁴ külön törvények rendelkeznek.

A Föderációban a 2003-ban elfogadott köztisztviselőkről szóló törvény hatálya kiterjedt a Föderáció, a kantonok, a városok és községek köztisztviselőire egyaránt. A törvény e szintek mindegyikén a három alapító nemzet, valamint „más” nemzetiségek arányos képviselőjét írta elő a köztisztviselők között a háború előtti, 1991-es népszámlálás adatai szerint. A Föderáció alkotmánybírósága egyik 2010-es döntése alapján azonban a kantonok váltak a közszolgálati jog fő letéteményeseivé. Ez alapján három kanton saját közszolgálati törvényt fogadott el, három a korábbi föderációs törvényt vette át, négy pedig még nem alkotott ilyen törvényt (2015-ös állapot).²⁵ E szabályozásokról általában elmondható, hogy nem tesznek különbséget az érdemi és technikai ügyintézők között, és a munkaköröket nem a funkció, hanem az intézmény szerint határozzák meg. A vezetői kinevezések általában határozatlan időre szólnak. A Szerbek Köztársaságában ugyanakkor a vezetői kinevezések (az állami intézményekhez hasonlóan) határozott, ötéves időszakra szólnak.

22 Legal remedies in Administrative Procedures in Western Balkans, ReSPA, 2016, 26.

23 Zakon o Državnoj Službi u Institucijama Bosne i Hercegovine (19/02).

24 Föderáció: Zakon o Državnoj Službi u Federaciji Bosne i Hercegovine (29/03), Szerbek Köztársasága: Zakon o Državnim Službenicima (118/2008).

25 The principles of public administration – SIGMA baseline report, 2015, 46.

A közszolgálattal kapcsolatos általános probléma, hogy a fizetések alacsonyok, a fizetési fokozatok között alig van különbség, ami nehezíti a teljesítményalapú értékelést és a motivációt, valamint a köztisztviselői képzési rendszer gyerekcipőben jár.

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

Bosznia-Hercegovina legnagyobb közigazgatási kihívása az etnikai alapú országrészek (entitások) szélsőséges decentralizációja. A központi állami intézmények politikaalakító szerepe alacsony, a többszintű államban fokozottan szükséges koordinációs mechanizmusok alig működnek. Az átfogó reform szükségességét minden politikai szereplő elismeri, és a közigazgatás minden szintjén készülnek tervek az átstrukturálásra, ugyanakkor a reformkísérletek elszigeteltek, a koordináció és bizalom az egyes szintek között gyenge.²⁶ Mindez hátráltatja az országot alkotó különböző szintek közös célját, az európai integrációt.

2004-ben az állami kormány döntése nyomán létrejött a Közigazgatási Reformot Koordináló Iroda (*Ured koordinatora za reformu javne uprave*), amely a közigazgatási reformfolyamat motorja mind állami, mind entitási szinten. 2006-ban az állami és entitásbeli kormányok elfogadták az iroda által kidolgozott közigazgatási reformstratégiát (*Strategija reforme javne uprave*) és a hozzá kapcsolódó négyéves akciótervet. 2010-ben újabb négyéves időszakra határoztak meg célokat, ezúttal indikátorokkal kiegészítve, mivel az első négy év céljait csak részben sikerült elérni. A következő stratégiát 2016-ig kellett volna megalkotni, ám ez mindeddig várat magára. A közigazgatás reformja a 2000-es évek derekán lendületet kapott, ám a folyamat megrekedt, az alapvetően szükséges strukturális változások elmaradtak. A 2015-ben hatályba lépett, az EU-val kötött társulási egyezményben foglaltak végrehajtása nehézkesen halad.

III. Észak-Macedónia

1. A közigazgatási eljárás

Az 1946-ban elfogadott, igen részletes, 303 szakaszból álló jugoszláv általános közigazgatási eljárási törvény, többször módosított formájában, az ország 1991-ben nyert függetlensége után hatályban maradt, és csak 2005-ben született új kódex, amely azonban szorosan követte a korábbi szerkezetét. Ennek nem jelentős módosításai 2008-ban és 2011-ben a közigazgatási szerv

26 SEIZOVIC: i. m. 421.

Szemle

hallgatására, a felek közötti kommunikációra és az alapelvekre terjedtek ki.²⁷

A 2005-ös törvényt – a minősített többséghez kötött elfogadás miatt elhúzódó parlamenti eljárás miatt – csak 2015-ben váltotta fel korszerű, hatályos közigazgatási eljárási törvény,²⁸ amely 141 szakaszával rugalmasabb, kevésbé részletező szabályozást jelent a közigazgatási eljárások egyszerűsítése, az átláthatóság, a minőség és az elszámoltathatóság jegyében, és kiterjed a közigazgatási szerződésekre is.

A törvény, amely mind az államigazgatásra, mind az önkormányzati igazgatásra kiterjed, amennyiben az eljárás állami feladatot érint, biztosítja a törvényesség, anyanyelvhasználat, arányosság, közérdek, gazdaságosság, pártatlanság, meghallgatáshoz való jog, szabad bizonyítás, jogorvoslathoz és kitanításhoz való jog alapelveit. A törvény általános jellegű, ám a különös eljárásokat szabályozó törvények az alapelvektől nem térhetnek el, a közszolgáltató szervek eljárása során pedig kifejezetten nem lehet eltérni a törvénytől.

A törvény utat nyitott az egyablakos ügyintézés felé, és továbbfejlesztette az elektronikus ügyintézés lehetőségeit. Pozitív vívmánya, hogy nemcsak a formális, hanem a reálaktusokra is alkalmazni kell. Hiányosságként említhető meg ugyanakkor, hogy a törvény szerint a közigazgatási szerv hallgatása esetén a kérelem elutasítását kell vélelmezni, valamint a törvénybe nem került be a nemzetközi szakértők által is ajánlott alapelv a felek legitim elvárásáról.²⁹

2. A közigazgatási személyügy jogi keretei és a humánpolitika

A macedón közigazgatási személyügy hatályos szabályozása a 2000-es évre nyúlik vissza: ekkor fogadták el a köztisztviselőkről szóló törvényt,³⁰ és ekkor állt fel a független státuszú kormányzati személyügyi ügynökség is, melyet a parlament által hat évre kinevezett igazgató vezet (később az Ohridi Megállapodás szellemében módosították a kisebbségek arányos képviselete érdekében). Az ügynökség vezeti a személyügyi regisztert, kialakítja a kormányzati humánpolitikát és etikai kódexet fogad el, másodfokon elbírálja a személyügyi panaszokat; az igazgató évente beszámol a törvényhozásnak. A köztisztviselői törvény mindhárom hatalmi ág keretében foglalkoztatottakra, valamint az önkormányzati tisztviselőkre is kiterjed. Tárgyi hatálya a jogállási kérdések mellett az illet-

ményre, a fegyelmi felelősségre és a teljesítményértékelésre is vonatkozik. Az alacsonyabb szintű végrehajtási szabályok többek között a pályáztatási eljárás, valamint a továbbképzés kérdéseit szabályozzák.

A közigazgatás személyi állománya a térség több országához hasonlóan Észak-Macedóniában sem stabilizálódott, gyakori a pozíciók időszakos szerződésekkel történő betöltése, valamint nem szilárdult meg a karriermodell sem.

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

A közigazgatási reform Észak-Macedóniában is megkésve indult, és fő húzóerejét az euroatlanti integráció adja. 1999-ben a kormány elfogadta az első közigazgatási reformstratégiát, amely a jogállamiság, átláthatóság, stabilitás, felelősség, egyenlő elbánás, a hatékonyság és az etika elvei mentén született. 2002-ben a kormány a közigazgatási reformért felelős titkárságot hozott létre, amely 2011 óta a Közigazgatási és Információs Társadalomért Felelős Minisztérium keretében működik. A legutóbbi közigazgatási reformstratégiát a 2010–2015 közötti időszakra fogadták el.

Az elektronikus közigazgatás terén Észak-Macedónia a regionális átlag alatt teljesít. Az első nemzeti e-kormányzati stratégiát a 2010–2012 közötti időszakra fogadták el. Az elektronikus közbeszerzési portál 2010-ben indult el. 2014-ben pedig létrehozták a jogalkotási portált, ahol a konzultációk folynak és a hatályos jog is elérhető, és ebben az évben indult el a kormányzati IT-hálózat is.

IV. Koszovó

1. A közigazgatási eljárás

2016-ban Koszovóban új, 162 szakaszból álló közigazgatási eljárási kódexet³¹ fogadtak el, amely minden állami és önkormányzati szervre alkalmazandó. A gyakorlatban sok a speciális eljárás, folyamatban van az ezeket a szektorális törvényekből törölő dereguláció. Ez az első valóban általános közigazgatási eljárási kódex, a korábbiak nem tudták betölteni ezt a szerepet, a számos speciális eljárás adta kivételi lehetőség miatt. A törvény szabályozási körébe vonja az egyoldalú közigazgatási aktusok mellett a korábban nem szabályozott közigazgatási szerződéseket is. Szintén újdonsága a jogszabálynak, hogy alapelvként rögzíti a jogorvoslathoz való jogot, amely alapelvként korábban nem szerepelt (bár a jogorvoslatok rendszere hasonló a korábbiakhoz: a fő jogorvoslati forma a fellebbezés).

27 ANA PAVLOVSKA-DANEVA – ELENA DAVITKOVSKA: *The Macedonian General Administrative Procedure Act: Between Tradition and Modernisation*. In: *Croatian and Comparative Public Administration*, 17(2), 263–289.

28 Закон за општата управна постапка, 145/2015.

29 PAVLOVSKA-DANEVA–DAVITKOVSKA: i. m. 286.

30 Закон за државните службеници, 59/2000.

31 Ligji Nr. 05/L -031 për procedurën e përgjithshme administrative.

2. A közigazgatási személyügyi jogi keretei és humánpolitika

A hatályos köztisztviselőkről szóló törvényt³² 2010-ben fogadták el, személyi hatálya kiterjed a kormányzati és független (például parlament) szervek tisztviselői mellett az önkormányzatiakra is. Fő célja a pártatlan, professzionális és felelős közszolgálat kialakítása volt, szabályai átfojják a tisztviselők foglalkoztatási és elbocsátási feltételeit, jogait, kötelezettségeit, fegyelmi felelősségét és az ország multietnikus jellegét. A gyakorlatban továbbra is politikai befolyás érvényesül néhány (vezetői) kinevezésnél. A törvény számos végrehajtási jogszabály megalkotását a kormányra bízta (például a köztisztviselők képzése, áthelyezés, az előmenetel szabályai, értékelési rendszer). A törvénnyel egy időben született meg egy másik, amely a közszolgálat független ellenőrző rendszerét hozta létre,³³ egy 2001-es UNMIK-rendeletet kiváltva. A létrehozott testület illetékes a közszolgálati jogvitákban, a vezetői kinevezések jogszerűségének megítélésében és a többi jogszabály betartásának ellenőrzésében. A közszolgálat legfőbb szerve a közigazgatási minisztérium, amely azonban nem rendelkezik kellő súllyal a kormányzati humánpolitika meghatározására.

A köztisztviselői törvény szerint minden közösség jogosult a számarányának megfelelő tisztességes képviselőre központi és helyi szinten egyaránt. A gyakorlatban a 8%-os arány elmarad a nem albán lakosság 10%-os arányától. Ezzel szemben azonban az önkormányzatokban, ahol jelentős szerb vagy bosnyák kisebbség él, ők túlreprezentáltak a helyi hivatali testületekben.³⁴ A törvény két éves mandátumú, magas rangú tisztviselőkből álló, az ország etnikai sokszínűségét reprezentáló felvételi bizottság létrehozását írja elő a köztisztviselők felvételére. Szintén fel kell állítani fegyelmi bizottságokat a tisztviselőket foglalkoztató összes szervnél. Fő szabály a foglalkoztatásnál a végleges kinevezés, a gyakorlatban ez nem mindig érvényesül.

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

1999-ben Koszovó még fegyveres konfliktustól szenvedett, ebből a hátrányos helyzetből kellett felépíteni a közigazgatást, így érthető, hogy még számos elmaradás tapasztalható. A modernizáció egyes területeken (például e-közigazgatás) jóval a térség többi országánál később kezdődött el. A szükséges jogszabályok hiányoznak vagy

megkésve léptek hatályba, és hiányzik a modern közszolgálathoz elengedhetetlen szakértői állomány is. Az EU-val kötött stabilizációs és társulási megállapodás 2016-ban hatályba lépett, ezzel egy időben a kormány az Európai Bizottsággal együtt elfogadta az európai reformtervet. A közigazgatás következő nagy kihívása a stabilizáció és intézményépítés mellett az EU-integráció lesz.

Említést érdemel a Koszovói Közigazgatási Intézet (*Instituti i Kosovës për Administratë Publike*), a köztisztviselők képzésére létrehozott kormányzati intézmény a közigazgatásért felelős minisztérium felügyelete alatt. Feladatai között szerepel az országos közigazgatás által nyújtott közszolgáltatások minőségének fejlesztése, képzési igények felmérése a közszolgálatban, képzési programok kidolgozása és fejlesztése, valamint tudományos kutatás.

Koszovó először 2007–2012-re kiterjedő közigazgatási reformstratégiát fogadott el a következő célkitűzésekkel: hatékony és politikamentes, minőségi, átlátható közigazgatás, hatékony e-közigazgatás és tervezés, harmonizált hatáskörök és jogalkotás. Az e-közigazgatás Koszovóban még gyerekcipőben jár. Az első lépés az e-közigazgatási stratégia elfogadása volt a 2009–2015-ös időszakra, amely többek között e-oktatást, e-közbeszerzést, e-igazságszolgáltatást irányozott elő. A kibontakozást hátráltatja a lakossági internet-hozzáférés alacsony aránya is. Kormányzati portálon keresztül szolgáltatások még nem elérhetők.

V. Montenegró

1. A közigazgatási eljárás

A többi jugoszláv utódállamhoz hasonlóan Montenegró is átvette a korábbi szövetségi szintű, az 1930-as törvényen alapuló, 1956-ban elfogadott, igen részletes, 303 szakaszból álló általános közigazgatási eljárási törvényt. Majd 2003-ban az ország új, saját törvényt fogadott el, ezt váltotta fel a ma is hatályos korszerű, 160 szakaszból álló közigazgatási eljárási kódex.³⁵

Az új, 2017-ben hatályba lépett törvény, amely az állami és önkormányzati szervekre egyaránt vonatkozik, számos új jogintézményt vezetett be, amelyek részben az európai irányelveket ültetik át, részben a modern technológiák használatát teszik lehetővé, részben felgyorsítják és egyszerűsítik az eljárásokat. A törvény főszabály szerint minden közigazgatási eljárásban alkalmazandó, kivételt csak törvény állapíthat meg, de az alapelvek a speciális eljárásokra is vonatkoznak. Az új, korábban nem szabályozott jogintézmények kapcsán a jogalkotó óvatossá

32 Ligji nr. 03/L-149 për shërbimin civil të republikës së Kosovës.

33 Ligji nr. 03/L-192 për këshillin e pavarur mbikëqyrës për shërbimin civil të Kosovës.

34 The Implementation of Civil Service Legislation in Kosovo, OSCE, 2013.

35 Zakon o upravnom postupku, 56/2014.

Szemle

megoldást választott: a törvény lehetővé teszi a közigazgatási szerződések kötését, de csak külön törvény által szabályozott esetben. Hasonló tartózkodás érhető tetten a közigazgatási szerv hallgatását érintő szabályon: csak akkor tekinthető elfogadottnak a kérelem hallgatás esetén, ha külön törvény ezt lehetővé teszi.

2. A közigazgatási személyügy jogi keretei és a humánpolitika

A köztisztviselői jogot szabályozó törvények is egymást váltják a közigazgatási reformfolyamat előrehaladtával Montenegróban. A terület konszolidációja nem ért véget, számos kérdés továbbra is megoldatlan: a mintegy 10 000 állami és ugyanennyi önkormányzati köztisztviselő – térségbeli relatíve jó pozíciója ellenére – alulfizetett (a köztisztviselői átlagbér nem éri el az 500 eurót³⁶), a vezetői pozíciók köre erősen zárt, és gyakori a politikai aktivitás a kormánypártok oldalán. A 2008-ban elfogadott első közszolgálati törvényt 2011-ben követte a második, amely 2013-ban lépett hatályba. A hatályos törvényt³⁷ 2018-ban fogadták el, és az év július 1-jén lépett hatályba, személyi hatálya kiterjed az állami és alkotmányos szerveknél foglalkoztatottakra egyaránt. A szabályozást a tisztviselőkre és állami alkalmazottakra vonatkozó, a kormány által elfogadott etikai kódex³⁸ egészíti ki. Az illetményrendszerről 2016-ban elfogadott külön törvény rendelkezik.

Az új szabályozás fő célja, hogy megerősítse a pártatlan, politikamentes, szakmai teljesítmény alapú közszolgálati rendszert, ennek érdekében átlátható illetmény-, előmeneteli és pályázati rendszert vezet be. A jogszabály különbséget tesz köztisztviselők (*državni službenici*) és állami alkalmazottak (*namještenici*) között, előbbiek a szerv alkotmányban vagy törvényben foglalt feladataival közvetlenül összefüggő, utóbbiak technikai, kiegészítő jellegű munkát végeznek, arányuk az első csoporthoz képest mindössze az összes tisztviselő 4%-a. A központi humánpolitikát végrehajtó és a köztisztviselők képzését végző szerv is folyamatos fejlesztésen megy át, és egyre több képzést kínál.

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

Montenegró közigazgatásának legfontosabb kihívása az EU-integráció, az ennek való megfelelés, valamint a hatékony, a polgárok bizalmát élvező közigazgatás kialakítása áll az egymást követő közigazgatási reformstratégiák fő-

kuszában.³⁹ 2016-ban a szakpolitikai koordinációt az Európa-ügyi minisztériumba koncentrálták, és létrejött egy új, a közigazgatásért felelős minisztérium. A szakpolitikai koordináció a térségben a legmagasabb szintű, fejlett monitoringrendszer követi nyomon a stratégiák gyakorlati megvalósítását.

Fontos célkitűzés Montenegróban is az e-közigazgatás fejlesztése, amely – bár a térségben az ország teljesítménye a legjobb – elmarad az európai átlagtól. Az egyablakos ügyintézését kínáló kormányzati portál⁴⁰ 2011-ben indult el, 12 szolgáltatással, mára azonban közel 150 szolgáltatás elérhető rajta. Az elektronikus közigazgatásról szóló törvényt 2014-ben fogadták el. A terület egyik hiányossága a transzparenciában van: a közérdekű adatok hozzáférhetősége még gyerekcipőben jár.

VI. Szerbia

1. A közigazgatási eljárás (garanciális elemek, e-közigazgatás)

2017 január 1-jétől új általános közigazgatási eljárási törvény⁴¹ van hatályban Szerbiában, amely már nemcsak a közigazgatási aktusok, hanem a közigazgatási szolgáltatások és (új jogintézményként) a közigazgatási szerződések körét is szabályozza. Míg a korábbi törvény alkalmazása alól kivételt engedő eljárások száma nagy volt, az új törvény valóban általános jelleggel szabályoz, és csak szűk körben enged kivételt alkalmazása alól.

A törvény újdonságai között szerepel a kiszámíthatóság erősítése is, amely szerint a hatóságnak a korábbi hasonló helyzetben hozott döntéseket figyelembe kell vennie (indokolt jogi várakozás védelme), valamint a jogorvoslati lehetőségek kiszélesítése (közigazgatási szerződés és szolgáltatás esetén panaszt lehet benyújtani, ha más jogorvoslat nem áll rendelkezésre). A törvényesség, arányosság, szabad bizonyítás, anyanyelvhasználat és az eljárás gazdaságossága továbbra is alapelve a közigazgatási eljárásnak. Az együttműködés megújult elve szerint a hatóságnak az eljárás során beálló jogszabályváltozásokról tájékoztatnia kell az ügyfelet, és nem kérhet tőle olyan adatot, amely hivatalos nyilvántartásban megtalálható, valamint fel kell hívnia az ügyfél figyelmét arra, ha valamilyen jogát gyakorolhatja. A törvény szintén megnyitja az utat az egybla-

39 Közigazgatási reformstratégia 2002–2009, Közigazgatási reformstratégia 2011–2016 (AURUM), Közigazgatási reformstratégia 2016–2020.

40 www.euprava.me (2020.02.19.).

41 Zakon o Opštem Upravnom Postupku (18/2016), a korábbi törvényt 1997-ben, az azt megelőzőt 1956-ban fogadták el. Az első jugoszláv közigazgatási eljárási törvényt egyébként osztrák mintára, 1930-ban fogadták el.

36 Montenegro Statistical Office, Statistical Yearbook 2013.

37 Zakon o državnim službenicima i namještenicima, 2/2018.

38 Etički kodeks državnih službenika i namještenika, 10/2012.

kos és az elektronikus⁴² ügyintézés és kapcsolattartás előtt.

2. A közigazgatási személyügy jogi keretei és humánpolitika

A hatályos, igen részletes (közel 200 szakaszból álló) és több végrehajtási rendelettel kiegészített szerb köztisztviselői törvényt⁴³ 2005-ben fogadták el, amikor az 1991-ből származó korábbi törvényt, amely még az állami alkalmazottak speciális munkaviszonyaként szabályozta a közszolgálatot, hatályon kívül helyezték. A törvény világosan elválasztja a köztisztviselőket a politikai tisztviselőktől és a nem hivatali, hanem technikai munkakörben foglalkoztatottaktól. Tárgyi hatálya a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban dolgozóakra terjed ki, az önkormányzati és az autonóm tartományi tisztviselőkre nem. A tisztviselők illetményéről külön törvény⁴⁴ rendelkezik.

A törvény megkülönbözteti a határozott, ötéves időtartamra a kormány által kinevezett, legalább 9 éves tapasztalattal rendelkező, többnyire vezetői pozíciókat, és a határozatlan időre foglalkoztatott, kizárólag nyilvános pályázat útján felvehető tisztviselőket (nyílt és zárt közszolgálati rendszer vegyesen). A pályázati kötelezettség ellenére az alkalmazás tárgyában a vezetőnek komoly döntési lehetősége van: a három legjobb alkalmas jelölt közül ő választhatja ki, hogy ki tölti be a pozíciót. Nem vezetői munkakörökbe belső pályázat meghirdetése nem kötelező, azaz a kívülről bekerülés útjai nyitottak. Erre, valamint arra tekintettel, a kormánynak komoly ráhatására van a vezetői kinevezésekre, kijelenthető, hogy Szerbiában a közszolgálatban érezhető a politikai befolyás.

A közszolgálati előmenetel a teljesítmény függvénye, amelyet évente megvizsgálják, ötfokozatú értékelési rendszerben. A gyakorlatban ez formalitásnak tűnik: a tisztviselők 70%-a rendre a két legjobb fokozatot éri el. A foglalkoztató szervezeteknek évente humánerőforrás-tervet kell készíteniük, amelyet a költségvetési tervezésnél figyelembe vesznek; ezt leszámítva központi stratégiai humánpolitika a közszolgálatban nincs. 2007-ben komoly illetményemelés történt a tisztviselői karban, átlagosan 41%-os mértékben, bár ezt a röviddel ezután bekövetkező pénzügyi válság miatt részben megvonások követték. Hivatalos szám a köztisztviselőkről és közalkalmazottakról nem ismert, főként a bonyolult ügynökségi struktúra miatt. Speciális, köztisztviselők képzésére szakosodott szervezet nincs, bár a csatlakozásra való fel-

készülés jegyében számos EU-tárgyú képzés indult. Megemlítjük, hogy a közszférában foglalkoztatottak a munka törvénykönyve hatálya alatt állnak, a közalkalmazotti jogállást szabályozó törvény nincs.

3. A közigazgatás reformja és az európai integráció hatásai

A rendszerváltozást követően, jelentős késéssel, 2004-ben elindult a hat prioritást⁴⁵ átfogó közigazgatási reform, amelynek négy évre tervezett időszakát 2008-ban újabb négy évre meghosszabbították, a gyakorlati eredmények szerény mértékére tekintettel. A sikertelenség okai részben a mérhető indikátorok hiányában, részben a végrehajtásra szánt költségvetés hiányában, részben a politikai elkötelezettség és belső szervezeti motiváció hiányában keresendők. 2008-ban Szerbia aláírta a Stabilitási és Társulási Megállapodást, és a kormány elfogadta a közel 800 oldal terjedelmű Nemzeti Integrációs Programot. 2017-ben létrejött az európai integrációs minisztérium, amely a csatlakozási folyamatot koordinálja a kormányon belül.

Az uniós csatlakozás Szerbiában is a közigazgatás legfontosabb, alternatíva nélküli törekvése. Ennek egyik legfontosabb feltétele a jogállamiság erősítése, a bírósági rendszer reformja, a politikai rendszer stabilizálása, valamint a közigazgatás szervezetének, függetlenségének és hatékonyságának fejlesztése. Az irány jó, de a közigazgatási reformfolyamat egyenlőtlen és lassú. Eredmények a formális struktúrák és szabályok megalkotásában mutatkoznak, a közigazgatási kultúra azonban nehezen lép túl a szocialista és mилошевиći nehéz örökségen.

VII.

Zárszó

A megkésett jogállami és strukturális reformok ellenére számos biztató jel látható a nyugat-balkáni államok közigazgatásában: a modern közigazgatási eljárás kodifikációja (Albánia és Koszovó: 2016, Észak-Macedónia: 2015, Montenegró és Szerbia: 2017) és az e-közigazgatás alapjainak bevezetése az utóbbi években végbement. A közigazgatási személyzet fokozatosan – bár lassan – professzionálizálódik, jogállásának kodifikációja európai sztenderdek mentén halad (Albánia: 2014, Montenegró: 2018, a többi állam: a 2000-es évek folyamán).

Bár az Európai Unió bővítési jelentései rendre valamegyes előrehaladásról számolnak be a jogállam és a közigazgatás terén, ennek mértéke nem kielégítő. Az uniós csatlakozás az egyetlen igazi motiváló tényező a refor-

42 Az elektronikus kormányzati portál, amely szerb mellett a nemzetiségek nyelvein (magyarul is) elérhető: www.euprava.gov.rs (2020.02.18.).

43 Zakon o Državnim Službenicima (79/2005).

44 Zakon o Platama Državnih Službenika I Nameštenika (62/2006).

45 Decentralizáció, Fiskális decentralizáció, Professzionális közszolgálat, Új szervezési és vezetési keret, Információs technológiák bevezetése, Közigazgatás ellenőrzése.

Szemle

mok terén (ennek jele, hogy a közigazgatás-fejlesztést például Szerbiában az Európa-ügyi minisztérium koordinálja), az integráció egyre távolodó perspektívája tehát a reformok gyorsítására is negatív hatással van. A csatlakozási folyamat felgyorsítása a térségben nyilvánvalóan kedvező hatást gyakorolna a közigazgatás fejlettségére és a folyamatban lévő közigazgatási reformokra is.

A közigazgatási reformfolyamat megkésettiségből adódó nehézségek eltérő mértékben, de mind a hat orszá-

got terhelik. Leggyorsabban a jogalkotás, az egyes nagy szabályozási komplexumok (személyügy, eljárás) kodifikációja halad, ezt követi a személyi állomány fejlesztése, valamint a digitalizáció. A politika befolyása és a korrupció állandó velejárája a nyugat-balkáni közigazgatásoknak, ez jelenti az egyik legnagyobb kockázatot a térségben. A szakpolitikai koordináció és központi kormányzati stratégiaalkotás (Montenegró kivételével) általánosan gyengének mondható.

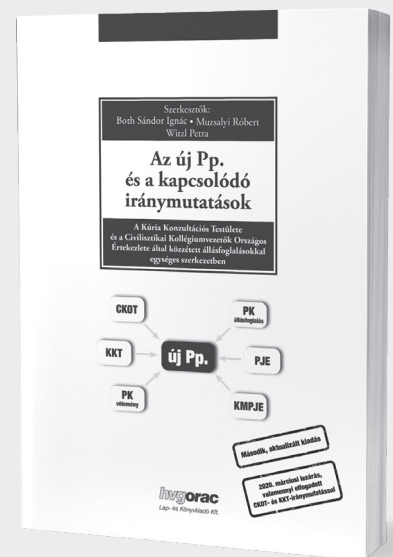
AZ ÚJ Pp. ÉS A KAPCSOLÓDÓ IRÁNYMUTATÁSOK

Második, aktualizált kiadás

Az új Pp. a Kúria Konzultációs Testülete és a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete által közzétett állásfoglalásokkal egységes szerkezetben (255 CKOT- és 81 KKT-állásfoglalással)

SZERKESZTŐK: Both Sándor Ignác, Muzsalyi Róbert, Witzl Petra

ÁRA: 7000 Ft

„A Pp. jogértelmezési kérdéseit illetően 2017 és 2020 között összesen 255 CKOT- és 81 KKT- (a jövőben is irányadó) állásfoglalást tettek közzé. Olyan könyvet tart a kezében az olvasó, amely áttekinthető módon, szakaszokra bontva tartalmazza az összes elfogadott, továbbra is használható állásfoglalást, ezzel megkönnyítve a mindennapos jogértelmezési kérdések gyors megoldását.

A CKOT- és a KKT-állásfoglalások mellett vannak olyan, még az 1952-es Pp.-hez köthető eljárás-jogi rendelkezést tartalmazó iránymutatások, amelyek az új Pp. alkalmazásában is megfelelően irányadók. A továbbra is irányadó jogegységi határozatokat, kollégiumi véleményeket és állásfoglalásokat a Kúria két jogegységi határozatában (1/2017 PJE, 2/2017 KMPJE) meghatározta. Ezek az elvi iránymutatások azért különösen fontosak, mert a Kúria úgy ítélte: az új Pp. egyes rendelkezéseinek tartalma a régivel azonos, és az iránymutatás továbbra is szükséges, mert az nem épült be az új normaszövegbe.”

Részlet a Szerkesztők előszavából

www.hvgorac.hu → Polgári eljárásjog

SÓLYOM LÁSZLÓ

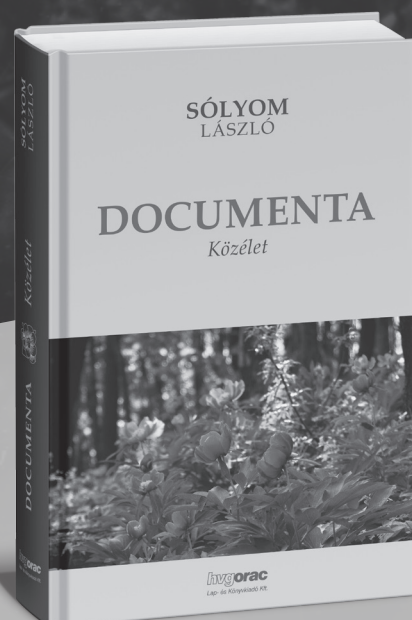
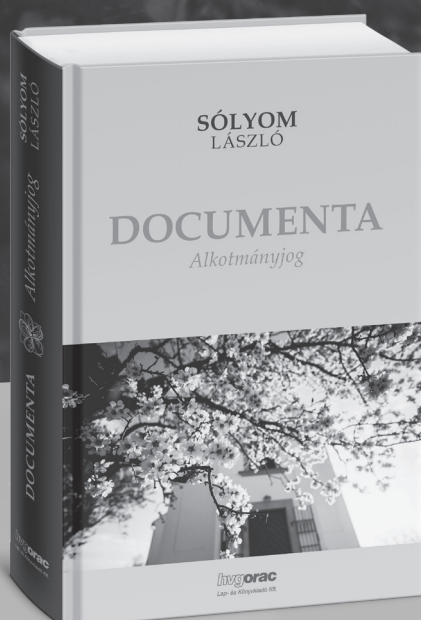
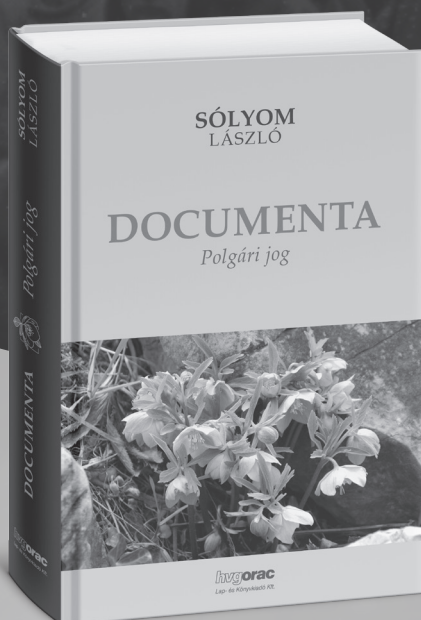
DOCUMENTA

Ez a könyv a független, demokratikus és alkotmányos Magyarország megszületése harmincadik évfordulója előtt tiszteleg.

POLGÁRI JOG

ALKOTMÁNYJOG

KÖZÉLET

E könyvtáblák között végérvényesen lezárt jogászai-közéleti pályám dokumentumai vannak, eredeti formájukban, változtatások és magyarázatok nélkül – tőlem immár független létben. Ám a könyvborítókon örömmel jelzem, hogyan tekintek vissza munkásságomnak erre a hosszú szakaszára, s illesztem be az élet teljességébe.

A polgári jogi kötetre az illatos hunyor, a *helleborus odoratus* került. Ez a csakis a Mecsekben honos virág bújik ki a földből leghamarább, már a tél végén virágozik. Jól illik a korai művekhez, amelyek a fiatalság jegyeit viselik.

Az alkotmányjogi könyvön a pécsi havihegyi kápolna előtti százharminc éves mandulafa van, amely 2019-ben az év fája lett Európában. Szimbóluma annak, hogy az európai alkotmányosság túléli a zord időköt, évszázad múltán is virágba borul és bő termést hoz.

A közéleti kötetet a bánáti bazsarózsa, a *paeonia banatica* díszíti. Méltán: a környezetvédelem vitt közéleti pályára, a bánáti bazsarózsa egyetlen élőhelye, a Zengő megvédése volt a legszebb, és sikeres mozgalom, a Védegylet javasolt köztársasági elnöknek, s elnökként is tevékeny maradtam e téren.

Ára: 30 000 Ft

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.,
1037 Budapest, Montevideo utca 14. FAX: (36-1) 349-7600
TELEFON: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu • www.hvgorac.hu

hvgorac
Lap- és Könyvkiadó Kft.

Földi András egyetemi tanár, az MTA doktora, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Hatályosított és kibővített monográfia a joggal való visszaélésről*

A 2014-ben hatályba lépett új Polgári Törvénykönyv tanulmányozását és gyakorlati alkalmazását ma már nemcsak kommentárok és szakcikkek segítik, hanem öröndetes módon egyre több friss monográfia is. Ezek sorában különös figyelmet érdemel Tercsák Tamás 2018 novemberében a HVG-ORAC Kiadó gondozásában megjelent impozáns könyve, amely a hazai jogirodalomban a *joggal való visszaélés* kérdéskörének legteljesebb, sőt úgyszólván teljes körű feldolgozását adja.

Tercsák Tamás új könyvének fontos *előzményét* képezi a szerző 2003-ban megjelent azonos című monográfiája, amely az ELTE ÁJK tudományos kiadványaként látott napvilágot, nevezetesen a Kisfaludi András, a Polgári Jogi Tanszék akkori vezetője szerkesztésével 2000-ben (újra)indított „A Szladits Szeminárium Kiadványai” című sorozat második köteteként.¹ A most recenzeált kötetet a Vékás Lajos akadémikus témavezetésével, többéves, jelentős részben külföldi tanulmányutak keretében elké-

sztett, 2002-ben PhD-értekezés könyv alakban történt első megjelenéséhez képest második kiadásnak nevezhető. A szerző az eredeti szöveget ugyan nem dolgozta át, de az új kiadásban a 2003-as könyv szövegéhez két terjedelmes „postillát” csatolt.

Az első *postilla* egy kismonográfia terjedelmét igénybe véve „A joggal való visszaélés újabb bírói gyakorlatához” címmel az ezredforduló óta a joggal való visszaélés tárgyában keletkezett hazai bírósági határozatokat ismerteti, elemzi és értékeli (377–484. old.). Erre a második részre tekintettel a 2003-as monográfia „hatályosított” második kiadásáról beszélhetünk, jóllehet a hatályosítás *corpus separatum* formájában jelentkezik, minthogy a szerző a fentiekből is kitűnően az additamentumok szerves beépítésére nem vállalkozott.

A második *postilla* az első két, egymással szorosabban összefüggő részhez képest már egyfajta függelék képez, amennyiben terjedelmes és alapos elemzést ad „Joggal való visszaélés a munkajogban” címmel az újabb hazai judikatúra ezen szegmenetéről (485–549. old.).

A könyv tehát *három, formailag teljesen önálló részből* áll. A három rész szekvenciája kétségtelenül tükrözi az általánostól a különös felé, másfelől a régebbitől az újabb felé haladás logikáját, ugyanakkor ebben a szekvenciában egyfajta „dekadencia” is megmutatkozik. Az első rész nemcsak terjedelmileg kiemelkedő, hanem tudományos szempontból is a munka legértékesebb része. Ebben az önmagában véve is teljes értékű monográfiát tartalmazó részben a külföldi, elsősorban német nyelvű (a német mellett főleg svájci) szakirodalom² és bírói gyakorlat ismertetése révén az összehasonlító jogi módszer színvonalas al-

* TERCÁK TAMÁS: *A joggal való visszaélés*. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 549.

¹ TERCÁK TAMÁS: *A joggal való visszaélés*. (A Szladits Szeminárium Kiadványai. 2.) Budapest, ELTE ÁJK, 2003. 435. Az új sorozat első köteteként Menyhárd Attila *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége* című munkája jelent meg 2000-ben. A Szladits Károly mint a magánjogi szeminárium igazgatója által szerkesztett régi sorozat „A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szemináriumának Kiadványai” címet viselte. Ennek az 1928-ban indított sorozatnak a keretében jelentek meg Fürst (Villányi) Lászlónak az utaló magatartásokról (1929), valamint a magánjog szerkezetéről (1934) írott monográfiái, ifj. Szladits Károlynak az angol jog kútfőiről írt tanulmánya (1937), de még Eörsi Gyula első monográfiája is a tulajdonjog átszállásáról (1947). 1970-ben Világhy Miklós akkori tanszékvezető szerkesztésében indult el a Polgári Jogi Tanszéknek a régi szemináriumi kiadványsorozat hagyományait folytató sorozata „Polgári Jogi Tanulmányok” címmel, amelynek keretében pl. Asztalos László, Boytha György és Weiss Emilia tanulmányai jelentek meg. Ez a sorozat az 1990-es évek elején Harmathy Attila szerkesztésével újjáéledt, és az új sorozat köteteiben Tercsák Tamásnak jelentek meg tanulmányai (1993-ban). Említendőek még ebben a körben az ELTE ÁJK Polgári Jogi TDK-jának évkönyvei, amelyek 1999 és 2005 között jelentek meg. Tercsák Tamás e kötetekben is publikált (2003-ban).

² Növeli a könyv értékét, hogy a szerző a nagy gazdagságban idézett német nyelvű irodalom mellett több angol és francia nyelvű szakmunkát (pl. Campion, Gambaro, Ghestin, Hartkamp, Josserand, Ripert, Villey műveit) is felhasznált.

kalmazása éppen úgy erősségként jelentkezik, mint ahogy a pandektisztikáig visszanyúló, sőt olykor az antik római jogi és középkori előzményekre is utaló dogmatörténeti ív is örvendetesen erőteljes.³ Az újabb hazai bírói gyakorlatot feldolgozó második részben viszont már csak elvétve találhatók szakirodalmi hivatkozások, elsősorban Sárándi Imre 1965-ös monográfiájára, valamint a szerző saját monográfiájára. A legkisebb terjedelmű harmadik rész lábjegyzet-apparátusában szintén csak elvétve található szakirodalmi hivatkozás (a néhai szegedi munkajogász professzor, Nagy László 1978-as kommentárjára).

A recenziens köteletségének érzi előrebocsátani, hogy a recenzeált mű olyan gazdag, sokrétű és értékes szakmai tartalommal bír, hogy a jelen ismertetés keretében ennek a gazdagságnak még a jelzésszerű érzékeltetése sem tűnik lehetségesnek. A jelen recenzió már terjedelmi okokból is inkább csak a recenziens néhány benyomását rögzítheti, mégpedig leginkább azzal az igénnyel, hogy felkeltse az érdeklődést a kiváló opus iránt.

Tercsák Tamás könyvét a Bevezetésben *in medias res* jelleggel három parádés jogeset ismertetésével kezdi. Először egy 1910-ben közzétett német *Reichsgericht*-ítélettel foglalkozik, majd a Lordok Házának egy 1895-ös határozatára tér át, hogy aztán egy 1916-ban közzétett németországi (kieli) ítélet ismertetésével adja meg a monográfia alaphangját.⁴

A könyv első, monografikus része – amely tulajdonképpen a 2003-as monográfia változatlan utánnyomásának tekinthető – maga is három részre oszlik. A szerző először elméleti alapozásként az alanyi jog fogalmának tudományos kifejtését adja (34–124. old.), a második részben a joggal való visszaélés dogmatikáját fejti ki rendkívüli alaposággal és gazdagsággal (125–292. old.), végül a joggal való visszaélés hazai bírói gyakorlatát ismerteti és értékeli nagyjából az ezredfordulóig (293–357. old.).⁵

Mint Vékás Lajos akadémikus ajánlása megállapítja, a szerző az elméleti alapozás körében az alanyi jog fogalmából és annak határaiból indul ki, hogy erre a szilárd alapra építhesse a joggal való visszaélés dogmatikáját.⁶ Az alanyi

jog elméletétörténetével foglalkozó rész egy kismonográfia terjedelmével és igényességével elemzi ezt a fontos kérdéskört. Vékás Lajos ezt a megoldást arra utalva üdvözli, hogy a magyar Ptk.-ban – mind az 1959-es, mind az új kódexben – a joggal való visszaélés tilalma az alapvető rendelkezések között kapott helyet, és ezzel összefüggésben a tilalom az egész polgári jogra, elvileg az összes alanyi jog gyakorlására kiterjed. Ez a megoldás, mint erre Vékás Lajos is utal, a jelentős nyugati kódexek közül a svájci polgári törvénykönyv megoldását, nevezetesen a ZGB 2. cikkelyének 2. bekezdését követi, amely szerint a törvény nem védi a joggal való nyilvánvaló visszaélést.⁷

Megjegyzendő, hogy a svájci ZGB 2. cikkelyének 1. bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség (*Treu und Glauben*) elvét szögezi le, amely cikkelynek nincs is több bekezdése.⁸ A 3. cikkely a szubjektív jóhiszeműség (*guter Glaube*) vélelmét mondja ki. Az alapvető rendelkezéseknek ezt a triászát majdnem szó szerint átvette az 1928-as Magánjogi törvénykönyvjavaslat,⁹ amely éppen a joggal való visszaélés tekintetében befolyásolta leginkább az 1959-es Ptk. bevezető rendelkezéseit, amennyiben utóbbiak közé az objektív *bona fides*nek csak a szocialista parafrázisa kerülhetett be, a szubjektív *bona fides* vélelmét pedig a Ptk. megalkotói kimondottan elvetették.¹⁰

A szerző horizontja azonban e helyütt is sokkal szélesebb, mintsem hogy csak az Mtj.-re gyakorolt svájci hatást konstataálna. A külföldi irodalomból részletesen ismerteti a pandektisták (főként Windscheid és Jhering), valamint Duguit és Lundstedt alanyi jogról szóló elméleteit.¹¹

Az alanyi jog fogalmát tárgyaló régebbi hazai szakirodalomból a szerző Szászy-Schwarz Gusztáv, Moór Gyula, Szladits Károly, Villányi (Fürst) László és Szászy István teóriáit tekinti át.¹² A klasszikus magyar magánjogi koncepciók közé sorolja Kauser Lipót 1956-ban keletkezett

ajánlás a hátsó borítón kap helyet, könyvkereskedelmi szempontból bizonyára előnyös, más oldalról viszont erősen vitatható, mivel az ajánlásnak a tartalomjegyzék után – de mindenképpen a belívek elején – lenne a helye. Ld. GYURGYÁK JÁNOS: *Szerkesztők és szerzők kézikönyve*. Budapest, Osiris, 1996. 59.

3 A joggal való visszaélés római jogbeli előzményeihez ld. kiegészítőleg sok hasznos adalékkal BENKE JÓZSEF: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 134. sk. A nemzetközi szakirodalomból ld. összefoglalóan FRANCISZEK LONGCHAMPS DE BÉRIER: *L'abuso del diritto nell'esperienza del diritto privato romano*. Torino, Giappichelli, 2013.

4 TERCSÁK: i. m. 27. skk.

5 Nem kritikaként, csak ténymegállapításként jelzem, hogy a legfrissebb idézett bírósági határozat a könyvnek ebben a részében 1998-ból való. A könyv második, az újabb hazai bírói gyakorlatot feldolgozó részében kerül ismertetésre néhány 2000-es (a 457, 464, 468. oldalon), 2001-es (a 383, 430. sk., 434, 439, 447, 459. sk., 462, 468. sk., 475. oldalon) és 2002-es bírósági határozat (a 461, 469, 477. oldalon), de természetesen 2003-as és a későbbi bírósági határozatokat is ismerteti a könyvnek az újabb bírói gyakorlatot feldolgozó második része. A jelek szerint 1999-ből nem ismert a joggal való visszaéléssel kapcsolatos bírósági határozat.

6 Vékás Lajos ajánlását a „fülszóveg” tartalmazza, amelyet a kiadó a hátsó borítón helyezett el. Az az újabban elterjedőben levő szokás, hogy az

7 TERCSÁK rámutat arra (115. o.), hogy a svájci jogban a joggal való visszaélés általános tilalmának kialakulása egyedülálló módon nem magánjogellenes ideológiáknak, hanem szerves magánjogi fejlődésnek köszönhető.

8 Vö. TERCSÁK: i. m. 218. sk. Megjegyzendő, hogy a svájci ZGB, illetve általában a svájci jogszabályok – a német jogi kultúrától való távolságtartás jegyében – nem §-okra, hanem a francia szokásnak megfelelően cikkelyekre (*Artikel, article, articolo*) oszlanak.

9 Az Mtj. 2. § (2) bekezdése azonban a joggal való visszaélés generális klauzulájában a svájci megoldástól eltérően nem tartalmazza joggal való visszaélés „nyilvánvaló” jellegére történő utalást, vö. TERCSÁK: i. m. 202.

10 Ld. az 1959-es Ptk.-nak az Igazságügy-minisztérium által 2017-ben publikált előkészítő anyagai 8. mappájában (<http://impp.mhk.hu/document/view/id=8>) a 107. sk. oldalon írottakat (2019.12.30.).

11 TERCSÁK: i. m. 37. skk.

12 TERCSÁK: i. m. 47. skk.

Jogirodalom, jogélet

kandidátusi értekezését is, amelyet érdemben nem használt fel, de amelyet viszonylag részletesen annotál.¹³

Nagy figyelmet szentel a szerző a téma szocialista jogirodalmának is, különös tekintettel a szovjet jogirodalomnak, valamint Sárándi Imre 1965-ben megjelent monográfiájának,¹⁴ amely Tercsák művének alkalmasint a legjelentősebb és ma is aktuális hazai szakirodalmi előzményét képezi.¹⁵

Ezt követően az alanyi jog fogalmának a rendszerváltást követő reneszánszát mutatja be, kiváltképpen az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében.¹⁶ Sajnálatos, hogy ez a szemle az AB határozatok tekintetében csak 1998-ig terjed, a jogirodalmat pedig itt már csak Lábady Tamás becses tankönyvének¹⁷ az első (1998-as) kiadása képviseli, *nota bene*, Tercsák könyvének ezen része a 2003-as monográfia szövegét reprodukálja.

Az alanyi jogok elméletéről szóló, nagy igényességgel megírt rész az újabb német nyelvű irodalom szemléjével (Bucher, Jürgen Schmidt, Larenz, Manfred Wolf) és az egész első részre vonatkozó konklúziókkal zárul.¹⁸

Az egész könyv leggazdagabb szegmentumát képezi a monografikus részen belüli második rész, amelyben a szerző a hazai jogirodalomban kivételesnek mondható alaposággal elemzi a joggal való visszaélés dogmatikáját. A szerző itt kerít sort a joggal való visszaélés dogmatikájának részletesebb bemutatására, amelynek kezdetét

az általános tilalom hiánya,¹⁹ folytatását a sikántilalom²⁰ kialakulása, majd utóbb az elsőrangú generális klauzula²¹ szintjét elérő kiterjesztése képezi.²² A szerző szemlélteti, hogy a római jogból származó *exceptio doli generalis* milyen nagy jelentőségre tett szert a római jog németországi

13 TERCSÁK: i. m. 66. 184. j. Ezen a ponton is kiütözik a könyvnek az a hátránya, hogy a 2003 után megjelent jogirodalom feldolgozására a szerző nem vállalkozott. Nem derül ki ezért a recenzeált műből, hogy Kauser Lipót kéziratát a pécsi jogi kar 2010-ben nyomtatásban, könyv alakban megjelentette, ld. KAUSER LIPÓT: *Az alanyi jog funkcionális elmélete*. Pécs, PTE ÁJK, 2010, 255. (szerk. CSÖNDES MÓNKA, előszó BERKE GYULA dékántól).

14 TERCSÁK: i. m. 67. skk. Tercsák rámutat arra, hogy bár Sárándi elfogadta a joggal való visszaélésnek az 1959-es Ptk.-ban kodifikált, a rendeltetészerű joggyakorlásból kiinduló felfogását, saját nézete különbözött a szocialista *Innentheorie* (így többek között Eörsi) megközelítésétől abban, hogy a rendeltetészerűség kritériumán belül a joggal való visszaélés szabályának önálló szerepet szánt. Sárándi ugyanis – elmentésben pl. Eörsivel – a rendeltetésellenes joggyakorlásnak csak azon eseteit tekintette szankcionálandónak, amelyek egyben joggal való visszaélést is megvalósítottak. Sárándi ezáltal – anélkül, hogy ő maga ezt nyíltan vállalta volna – voltaképpen az *Außen-theorie* egy szocialista változatát képviselte. Vö. TERCSÁK TAMÁS: *A joggal való visszaélés*. In: Jakab András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (A magánjog általános része rovat, rovatszerkesztő: Földi András)* 2018 <http://ijoten.hu/szocikk/a-joggal-valo-visszaeles> [48] (2019.12.30.).

15 SÁRÁNDI IMRE: *Visszaélés a joggal*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.

16 TERCSÁK: i. m. 99. skk.

17 LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus. 1998. Az élők sorából 2017-ben sajnos eltávozott szerző tankönyvének azóta több átdolgozott kiadása is megjelent, ld. legutóbb LÁBADY TAMÁS: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2018.

18 TERCSÁK: i. m. 115. skk.

19 Az elterjedt vélekedés szerint a liberális szellemű római jogban nemcsak a joggal való visszaélés általános tilalma, de a sikán tilalma sem volt elvi éllel kimondva, ld. MARIO ROTONDI: *L'abuso di diritto*. „*Aemulatio*”. Padova, Cedam, 1979. 36. skk.; LONGCHAMPS DE BÉRIER: i. m. 207. Ennek ellenére voltak olyan esetek, amikor a római jog bármelyik modern jogrendszerhez képest erősebben korlátozta az alanyi jogok gyakorlását. Az egyetemes hitbizományos kérhette a praetortól, hogy *iussum*-ával kényszerítse a végrendeleti örökösöt az örökség elfogadására (Gai. Inst. 2, 258, Inst. Iust. 2, 23, 7, i.f.). A *senatus consultum Pegasianum* által – a jelek szerint – visszaélésszerűen megtagadottnak tekintett *aditio hereditatis* pótlásának ez a magánautonómiába erőteljesen behatoló formája a törvényes örökösrel szemben, valamint a *lex Falcidia* körében nem volt alkalmazható, ld. ezzel kapcsolatban Gai. D. 35, 2, 73 pr. FRANCISZEK LONGCHAMPS DE BÉRIER: *Il fedecommesso universale nel diritto romano classico*. Warszawa, Liber, 1997. 117. a forráshelyet kommentálva nem utal arra, hogy a praetori *iussum* a joggal való visszaélést szankcionálná, másfelől a joggal való visszaélés római jogi szabályozásáról szóló fentebb idézett monográfiájában sem hivatkozik erre a szabályra. A lengyel romanista tartózkodó viszonyulásának háttere részben az lehet, hogy az örökösöt a *senatus consultum Pegasianum* csak formálisan kényszerítette az örökség elfogadására (valójában a pusztá, vagyoni tartalom nélküli *heres* cím viselésére), mert a vonakodó örökös a hagyatékából semmit nem kapott (a *quarta Pegasianá*hoz sem jutott hozzá), ugyanakkor őt értelemszerűen nem is terhelte semmilyen hagyatéki tartozás. A fentiekén túl az *aditio hereditatis* megtagadásának a joggal való visszaéléssel történő összefüggésbe hozása azért is anakronisztikus kutatói hipotézis lehet, mert a rómaiak ez esetben (föltehetőleg) döntően az örökhagyó iránti tiszteletből (egyfajta *favor fideicommissiról* lehet talán beszélni) indultak ki, tehát nem a vonakodó örökös magatartásának szankcionálása, hanem a *voluntas testatoris* érvényre juttatására való erőteljes jogpolitikai törekvés állt előtérben.

20 A kimondottan mások bosszantására, zaklatására irányuló joggyakorlást jelölő, a magyar jogi nyelvben napjainkban – már vagy még – nem teljesen bevett „sikán” szónak megfelelő német *Schikane* főnév a XVI. század óta dokumentált francia *chicane* szóból származik, ld. <http://stella.atilf.fr>, s. v. *chicane*. A német ekvivalens francia hatásra a XVII. század végén jelent meg, ld. *Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*. 3. Aufl. Mannheim, Dudenverlag, 2001. 715 (s. v. *Schikane*). Egy angol online etimológiai szótár szerint az ismeretlen eredetű, de a francia nyelvben a XV. század óta dokumentált (középfraancia) *chicaner* ige képezi az origót, amelynek jelentése ‘csúri-csavarja, kiforgatja a dolgokat’, ld. <https://www.etymonline.com/search?q=chicane> (2019.12.30.). A rokon értelmű latin *aemulatio* főnév eredetéhez ld. BENKE: i. m. 135; ROTONDI: i. m. 94. skk. A sikántilalomnak a XIX. századi francia bírói gyakorlatban való elismertségéhez ld. konkrét bírósági határozatokkal ROTONDI: uo. 122. skk. A sikántilalmat a muzulmán jog is régtől fogva ismeri, ld. SAMI A. ALDEEB ABU-SAHLIEH: *L'abus de droit en droit musulman et arabe*. In: PIERRE WIDMER – BERTIL COTTIER (dir.): *Abus de droit et bonne foi*. Fribourg, Editions universitaires, 1994. 89. skk.

21 A generális klauzula fogalmának kialakulásához ld. DELI GERGELY: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium Pro Educatione, 2013. 14. skk.

22 A joggal való visszaélés absztrakt fogalma *abus de droit* elnevezéssel a francia jogtudományban és bírói gyakorlatban alakult ki a XIX. században, a vonatkozó doktrína elvi éllel történő kidolgozására pedig a 20. század elején került sor Salleilles, Jossierand, Campion, Morin és Duguit munkáiban, ld. ANNE-MARIE PATAULT: *Introduction historique au droit des biens*. Paris, PUF, 1989. 223; SALVATORE PATTI: *Abuso del diritto*. In: *Digesto 4a ed. Disc. priv. sez. civ. Torino, UTET*, 1987. [2]. Az elmélet legteljesebb kifejtése Louis Jossierand „De l'esprit des droits et de leur relativité, théorie dite de l'abus des droits” című művében (1927) található meg, vö. ANNA DE VITA: *La proprietà nell'esperienza giuridica contemporanea: analisi comparativa del diritto francese*. Milano, Giuffrè, 1969, 178. TERCSÁK: i. m. 163. skk. is idézi az említett francia szerzők műveit.

továbbélése során. Jóllehet ez a jogintézmény a BGB-be nem került be, a német bírói gyakorlatban tovább él.²³ Igen érdekes a nemzetiszocialista jogtudomány illiberális kontribúciójának részletes ismertetése.²⁴ Az egyébként történetesen beilleszkedik a német fejlődésnek abba a nem kivételes, és ma is érvényesülő hosszú távú tendenciájába, amely a BGB 226. §-ában kimondott sikántilalomnak a bírói gyakorlat, de még inkább az azt determináló német jogtudomány általi kiterjesztésével jellemezhető.²⁵

Elmélyülten foglalkozik a szerző a joggal való visszaélés paradox jellegének²⁶ feloldására törekvő tudományos teóriákkal, amelyek nemcsak arra a „külső” megfontolásra hivatkoznak (*Außentheorie*), hogy az alanyi jogok nem gyakorolhatók korlátlanul, hanem arra a „belső” megfontolásra is (*Innentheorie*), miszerint jogértelmezés alapján állapítható meg, hogy egy adott alanyi jog milyen terjedelemben gyakorolható.²⁷ A fenti elméleti fejtegetések nyomán a szerző megkockáztatja a joggal való visszaélés helyes megközelítésének rögzítését.²⁸ A helyes megközelítést a szerző abban látja, hogy a joggal való visszaélés tilalmát az alanyi jogok általános, belső korlátjaként kell értelmezni.²⁹

A szerző a továbbiakban azt vizsgálja, hogy az 1959-es Ptk.-ban a joggal való visszaélés mennyiben tekinthető alapelvnek, behatóan elemzi továbbá a joggal való visszaélés és a jóhiszeműség és tisztesség elve közötti bonyolult, sok tekintetben vitatott viszonyt.³⁰ Messzemenően egyet

tudok érteni azzal a következtetéssel, mely szerint nem baj az, ha a két princípium között átfedések keletkeznek.³¹

Az új Ptk. révén 2014 óta a hatályos polgári jog normájává vált a szerzőnek az a most recenzeált könyvben még *de lege ferenda* olvasható javaslata, mely szerint a joggal való visszaélés szabályozásában a modern piacgazdaság és a plurális demokrácia viszonyai között mellőzhető az „általános programadó jelmondat”.³² A szerző az egész könyvben szerényen hallgat arról, hogy az új Ptk. 1:5. §-ában a rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó példalódzó utalás teljes elhagyásának az elméleti megalapozásához az ő kutatásai jelentős mértékben hozzájárultak, amiként ez az új kódex kommentárjai alapján is vélelmezhető.³³

A szerző igen gazdag összehasonlító jogi szemlélet ad a joggal való visszaélés esetcsoportjairól. Nem kerülte el a figyelmét a jeles római jogász, magánjogtörténész és magánjogász, Franz Wieacker göttingeni professzor 1956-ban megjelent tanulmánya.³⁴ Wieacker a BGB 242. §-ának – amely a *Treu und Glauben* generális klauzuláját a kötelelem teljesítése kapcsán mondja ki³⁵ – a BGB egészéhez való viszonyát a praetori jognak a civiljoghoz való, klasszikusan Papinianus által leírt viszonyához hasonlóan látja, amennyiben egyes esetekben a *Treu und Glauben* elvének a jogalkalmazást, a jogértelmezést segítő szerepe, más esetekben hézagpótló szerepe, kivételesen pedig a korrektív, derogatórius szerepe kerül előtérbe.³⁶ Külön elemzés tárgyát képezi ebben a körben a *venire contra factum proprium* tilalma,³⁷ amelyet az új Ptk. 1:3. § (2) bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség elve megsértésének egyetlen nevesített eseteként szabályoz.³⁸ A szerző szakmai alaposágát jelzi, hogy egy 1983-as svájci jogeset kap-

23 Ld. e kérdéshez újabban LUIGI GAROFALO (cur.): *L'eccezione di dolo generale. Diritto romano e tradizione romanistica*. Padova, Cedam, 2006. A kötet túlnyomórészt olasz nyelvű tanulmányokat tartalmaz, de két német nyelvű tanulmány is helyet kapott benne. A néhai Berthold Kupisch münsteri professzor tanulmánya ('Exceptio doli generalis' und 'iudicium bonae fidei': Zur Frage der Inhärenz bei Verträgen nach Treu und Glauben", 203–232), amely a római jog forrásai alapján vizsgálja azt a kérdést, hogy a *bonae fidei contractusok* mennyire nyújtottak védelmet a joggal való visszaéléssel szemben. A néhai Dieter Nörr müncheni professzor tanulmánya pedig az *exceptio doli* és a *clausula doli* viszonyát elemzi szintén a római jog forrásai alapján (363–386). Megemlítem még Filippo Ranieri saarbrückeni professzor olasz nyelvű tanulmányát, amely az *exceptio doli generalis* továbbélését a *ius commune* forrásai alapján mutatja be (*L'eccezione del dolo generale nella tradizione del diritto comune*, 543–566).

24 TERCSÁK: i. m. 139. skk. A szerző a náci jogra később is visszatér, összevetve a joggal való visszaélés szocialista és nemzetiszocialista elméletét (i. m. 156–159). Megállapítása szerint a szocialista és a nemzetiszocialista jogtudomány abban a tekintetben egyezést mutat, hogy bár különböző módokon, mindkettő kollektív ellenőrzés alá kívánta vonni a természetét szerint a magánautonómiára épülő magánjogot.

25 Ekként a joggal való visszaélés németországi dogmatörténete is igazolja Rodolfo Sacco ún. *formante* elméletét, amely szerint a francia jogot döntően (legalábbis relatíve nézve) a törvényhozás, az angol jogot a bírói gyakorlat, a német jogot pedig a jogtudomány formálja.

26 BENKE: i. m. 133 találóan jegyzi meg, hogy a jogosulti késedelem is hasonló paradoxon. ROTONDI: i. m. 5 és LONGCHAMPS DE BÉRIER: i. m. xii *contradictio in terminis*ről beszélnek.

27 TERCSÁK: i. m. 159. skk.

28 Uo. 191. skk.

29 Uo. 201.

30 Uo. 202. skk.

31 TERCSÁK: i. m. 222. Vö. FÖLDI ANDRÁS: *A jóhiszeműség és tisztesség elve*. Budapest, ELTE ÁJK, 2001. 103.

32 TERCSÁK: i. m. 215. skk.

33 Ld. a korai kommentárok közül VÉKÁS LAJOS in: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex, 2013. 33, hivatkozással Sárándi Imre 1965-ös és Tercsák Tamás 2003-as monográfiáira. Tercsáknak a joggal való visszaéléssel foglalkozó korábbi művei közül a 2003-as monográfia mellett kiemelendők az e folyóirat hasábjain „A joggal való visszaélés bírói gyakorlatáról” címmel 2002-ben megjelent kétrészes tanulmánya (JK 2002/4, 157. skk., 2002/5, 216. skk.). Tercsák a fentebb hivatkozott enciklopédia (IJOTEN) szócikkének, közelebbről az ottani [50] bek. tanúsága szerint nem maradéktalanul elégedett a joggal való visszaélésnek az új Ptk.-ban megtalálható szabályozásával, ld. ehhez kritikailag BENKE: i. m. 140. skk.

34 FRANZ WIEACKER: *Zur rechtstheoretischen Präzisierung des § 242 BGB*. Tübingen, Mohr Siebeck, 1956. Vö. TERCSÁK: i. m. 223. skk.

35 A *Treu und Glauben* mint a jogügyletek értelmezésének alapelve a BGB 157. §-ában kerül kimondásra. Vö. FÖLDI: i. m. 44.

36 Vö. FÖLDI: i. m. 45. skk.

37 TERCSÁK: i. m. 223. skk., 277. skk. Vö. BENKE: i. m. 69. 259. j.; BENKE JÓZSEF: *A „venire contra factum proprium” általános magánjogi tilalma – egy indukcióval kialakított középkori jogelven alapuló 21. századi magánjogi tilalom dedukció útján megállapítható alkalmazási lehetőségeiről*. Állam- és Jogtudomány. 2018. 4. sz. 3–23.

38 Ld. ezzel kapcsolatban kritikailag FÖLDI ANDRÁS: *Néhány észrevétel a Draft Common Frame of Reference-hez a római jogi tradíció továbbélésének szemszögéből*. In: MENYHÁRD ATTILA – VARGA ISTVÁN (szerk.):

Jogirodalom, jogélet

csán még a védjeggyel kapcsolatos igények elenyészésének (*Verwirkung*) kérdésére is kitér.³⁹

Az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatát az ezredfordulóig terjedően bemutatató rész megannyi bírósági határozat precíz és értékelő elemzése alapján figyelemre méltó meglátásokat tartalmaz, így a szerző kimutatja a judikatúrában az alanyi jog dogmatikai leértékelődésének és az érdemrlegelés alkalmazásának jeleit.⁴⁰

A konklúziók keretében a szerző leszögezi, hogy a magyar jognak vissza kellene térnie a joggal való visszaélésnek a második világháború előtti korlátozottabb felfogásához.⁴¹ Mint erre fentebb már utaltam, az új Ptk. a maga részéről megtette ezt a lépést, így most már a bírói gyakorlaton múlik, hogy az 1:5. § mennyire fogja korlátozni az alanyi jogok gyakorlását, végső soron a magánautonómiát.

Az újabb hazai bírói gyakorlatot áttekintő rész, bár a szerző – a szakirodalom felhasználásáról és a jogösszehasonlító módszer alkalmazásáról lemondva – egyfajta minimalista módszert követ, igen gazdag tartalommal bír, és a jogeseteket kiváló jogászai érzékkel csoportosítva ad szemléletes képet erről a meglepően sokrétű témaköréről. Jól láthatóan a jognyilatkozat bíróság általi pótlása képezi ebben a körben a leggyakoribb problémát.⁴² A szerző javaslatára a bíróságoknak óvatosabban kellene megítélniük az építkezésekkel kapcsolatos jognyilatkozatok megtagadásából származó jogvitákat, vagyis szűkebb körben kellene a joggal való visszaélésre hivatkozva pótolniuk a megtagadott jognyilatkozatokat.⁴³

A szerző e vonatkozásban kritikailag utal arra, hogy a Ptk. (mind a régi, mind az új kódex) a passzivitásban álló joggal való visszaélés önálló tényállásként való – a klasszikus polgári törvénykönyvekhez képest eltérő – szabályozásával kimondottan bátorítja a bíróságokat arra, hogy ítéletben pótolják megtagadott jognyilatkozatot, ami sok esetben aggályosan korlátozza az alanyi jogok gyakorlását.⁴⁴

A könyv három nagy része közül a legrövidebb és módszertanilag a leginkább „minimalista” a joggal való visszaélésnek a munkajogban való jelentkezését vizsgáló harmadik rész. Ugyanakkor ez a rész is rendkívül érdekfeszítő. Eleve érdekes a szabályozás hektikus változásai-

nak bemutatása. 1967 óta a joggal való visszaélés szabálya hol implicit, hol explicit jelleggel jelentkezett a mindenkori hatályos Mt.-ben. A legutóbbi módosítás 2013-ban történt, amikor is az új Ptk.-val összefüggésben a rendeltetésellenes joggyakorlás tilalma a 2012. évi Mt. 7. § (1) bekezdésében ismét a joggal való visszaélés tilalmává redukálódott.⁴⁵ A szerző végkövetkeztetése szerint a munkajogi jogvitákban a Legfelsőbb Bíróság az alsóbb bíróságoknál jobban hajlik arra, hogy megállapítsa a rendeltetésellenes joggyakorlást.⁴⁶ Kérdés, hogy e megállapítás érvényessége kiterjed-e a Kúria gyakorlatára is.

Engedtessek meg, hogy a recensens a kivételesen gazdag tartalmú könyv vélt gyengeségeiről is szóljon. Tercsak Tamás új könyvét műfajilag nehéz besorolni, mert több, mint egy monográfia, másfelől jóval több, mint amennyi egy – akár egyszerűs, akár többszerzős – tanulmánykötet lenne a joggal való visszaélésről. A mindkét vonatkozásban konstatálható többlettartalmak ugyanakkor gyengeségeket is jelentenek. A könyv három, tematikusan koherens, de formailag és módszertanilag egymástól jelentősen eltérő jellegű részének formai különállását csak az „áttekintő tartalomjegyzék” (7–9. old.),⁴⁷ valamint a második és a harmadik részben szereplő kereszt-hivatkozások tompítják. Az egész könyvhöz a szerző nem készített szintézist, amelynek hiányát sem a szerző előszava, sem Vékás Lajos akadémikus – egy magas állami vagy akadémiai kitüntetéssel felérő – ajánlása nem pótolja. A könyv használhatóságát javította volna az is, ha rendelkezésre állnának olyan mutatók, amelyek elvezetnének az olvasót a hivatkozott jogszabályokhoz, bírósági határozatokhoz, nem is beszélve a név- és tárgymutató hiányáról, ami a hazai jogi szakirodalomban immár jó ideje sajnos teljesen szokásossá vált.⁴⁸ Az olvasónak a regiszterek vonatkozásában be kell érnie a monografikus első rész irodalomjegyzékével, amely annak ellenére impozáns, hogy a 2003 óta megjelent irodalomra nem terjed ki.⁴⁹

45 Uo. 495. skk.

46 Uo. 549.

47 Részletes tartalomjegyzékeket a szerző az egyes részekhez ad a 13–25, a 373–375, valamint a 487. sk. oldalon. Az áttekintő tartalomjegyzékben kimondottan zavaró, hogy a második rész tekintetében azt a benyomást kelti, mintha ehhez a részhez a szerző nem fűzött volna konklúziókat, holott a 478–484. oldalakon fontos összefoglaló megállapítások olvashatók, amelyek keretében a szerző nemcsak összegzi a hazai judikatúra újabb fejleményeit, hanem értékeli is azokat.

48 Említhető még az idegen nyelvű összefoglaló, vagy egyáltalában egy idegen nyelvű tartalomjegyzék sajnálatos hiánya.

49 Az már nem a szerző, hanem sokkal inkább a kiadó irányában szignalizálható, hogy a könyv címe nem utal arra, hogy tulajdonképpen egy második, hatályosított és bővített kiadásról van szó, sőt a címlap (pláne az ún. szennycímlap) nem tartalmazza azt a talán alcímnek szánt megjelölést, amely csak a keménytáblán olvasható: „A joggal való visszaélés elmélete, bírói gyakorlata és munkajogi jelentősége.” A kiadó melegségül szolgálhat, hogy egy kis példányszámban megjelent, és emellett online nem hozzáférhető egyetemi kiadvány nem feltétlenül tekinthető első kiadásnak, hanem inkább egy olyan publikációs előzmény, amely szükségszerűen csak egy szűkebb olvasói körhöz juthatott el. Zaccaria Márton Leó tartalmas és színvonalas recenziója

350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. I. 30. skk.

39 TERCsÁK: i. m. 282. sk. A *Verwirkung* fogalmához vö. FÖLDI: i. m. 47. 304. j.

40 TERCsÁK: i. m. 308. skk.

41 Uo. 360.

42 Mint a szerző a fentebb idézett enciklopédia (IJOTEN) szócikkében megállapítja, a jognyilatkozat pótlásának kiemelkedő aránya nemzetközi összehasonlításban a hazai jog specialitásának nevezhető, ami persze összefüggésben áll a vonatkozó törvényi rendelkezés mintegy unikális jellegével is.

43 TERCsÁK: i. m. 483. skk.

44 Uo. 480.

A hiányosságok körében utalok még arra, hogy a szerző nem reflektálja, hogy az új Polgári Törvénykönyvben a joggal való visszaélés szabálya módosult, egyébként történetesen éppen az ő korábbi javaslatának megfelelő irányban.⁵⁰ A 2014. március 15. utáni bírói gyakorlatot éppen e premisszából kiindulva lett volna célszerű értékelni: hogyan élnek a hazai bíróságok az új Ptk. 1:5. § (1) bekezdése által adott szélesebb körű mérlegelés lehetőségével.⁵¹

A fenti kritikai észrevételek nem homályosíthatják el Tercsák Tamás hatályosított és kibővített monográfiájának egyértelműen pozitív értékelését. A szerző mint teljes értékű jogász (egyetemi oktató, tudományos kutató, ügyvéd, választottbíró)⁵² a téma elméletét és gyakorlatát egyaránt

kiválóan ismeri. Nem utolsósorban e szerzői erények képezik szilárd alapját annak, hogy Tercsák Tamás hézagpótló jelentőségű művel gazdagította a magyar civilisztikai szakirodalmat. Mint Vékás Lajos az ajánlásban megállapítja, a mű a joggal való visszaélés elméleti alapjait éppúgy kifejti, mint ahogy kritikailag bemutatja a bírói gyakorlatot. Az elemzések túlterjeszkednek a szorosabban vett polgári jogon, és behatóan foglalkoznak a joggal való visszaélés munkajogi kérdéseivel is. Vékás Lajos joggal emeli ki a mű fontos erősségeként, hogy a szerző a kurrens hazai jogirodalomban szinte páratlan módon egy adott jogintézmény bírói gyakorlatát a teljesség igényével dolgozta fel, mégpedig nemcsak valamiféle pozitívista deskripció, hanem egyúttal a kritikai értékelés igényével, és ezek nyomán megszívlelendő javaslatokkal szolgál a jövőre nézve.

Ezek után már csak azt lehet remélni, hogy a kivételesen gazdag tartalmú, tudományos alapossággal megírt, egyszersmind szép formátumban kiadott monográfia értő olvasókra talál. Mindannyiunk javára kívánhatjuk, hogy Tercsák Tamás könyve minél inkább inspirálja mind az elméleti, mind a gyakorló jogászokat, köztük legfőképpen a bírákat, hiszen az ő szakmai igényességükön múlik, hogy a bármennyire is szép teóriák valóra válnak-e, vagy megmaradnak teóriáknak, netán rosszabb esetben illúziókká halványulnak.

(MJO 2019/1, 43. sk.) a keménytáblán olvasható megjelölést ésszerűen alcímként prezentálja, a könyvtári katalógusok azonban – könyvészeti szempontból joggal – figyelmen kívül hagyják.

50 Ld. a 35. jegyzetben írottakat.

51 TERCSÁK: i. m. a 414 hivatkozik az új Ptk.-nak azokra a társasági jogi szabályaira, amelyek a jogi személy korlátozott felelősségének áttöréséről rendelkeznek.

52 A teljes értékű jogász és a „jogtechnikus” közötti különbségről sokakkal együtt Világgy Miklós polgári jogi előadásain hallottam először, vö. újabban VÉKÁS LAJOS: *Emlékezés Világgy Miklósról születésének századik évfordulóján*. Jogtudományi Közlöny. 2016. 12. sz. 587.

A JOGGAL VALÓ VISSZAÉLÉS

A joggal való visszaélés elmélete, bírói gyakorlata és munkajogi jelentősége

SZERZŐ: Tercsák Tamás

ÁRA: 8000 Ft

„Tercsák Tamás könyve a joggal való visszaélés intézményének monografikus feldolgozását adja. Érvényes ez a megállapítás az elméleti alapok feltárására éppúgy, mint a bírói gyakorlat kritikai bemutatására. Az elméleti kérdések tárgyalását Szerző az alanyi jog fogalmi határainak megvonásával kezdi, hogy az alanyi jog fogalmának szilárdan megépített alapjára építhesse fel a joggal való visszaélés dogmatikáját. Ez a tárgyalási mód feltétlenül indokolt, mivel magánjogunkban a joggal való visszaélés tilalma általános jelentőségűvé vált.”

Részlet Vékás Lajos ajánlásából

Nagy Péter tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Kötetek az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjáról

1. A Magyar Jogász Egylet az Igazságügyi Minisztérium által támogatott kutatási programjának keretében feldolgozta a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött, a 20. század második felére vonatkozó, jelentős mértékű magánjogi kodifikációs anyagot. A projekt homlokterében az 1959-es Polgári Törvénykönyv története állt, ugyanakkor három kötetben¹ közzétették a 2013-as kódex születésének legfontosabb emlékeit,² valamint Vékás Lajos szerkesztésében *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből* címmel egy tanulmánykötet is napvilágot látott.³

2. A *2013-as polgári törvénykönyv előkészítő anyagai* című háromkötetes reprezentatív iratgyűjtemény előszava a kutatási programot támogató igazságügyi miniszter, Trócsányi László tollából származik, aki a magánjogi kódex születésének vázlatos ismertetését követően hangsúlyozza a kodifikációs munka igazságügyi minisztérium általi vezetésének fontosságát.

3. A forrásgyűjtemény bevezetőjét Sárközy Tamás írta *Az új polgári törvénykönyv kodifikációjának történetéről* címmel,⁴ amely áttekintést ad a kódex születésének történetéről a rendszerváltás időszakától a jelenkorig. A szerző a kodifikációs folyamat főbb állomásainak ismertetésén túl számos helyen az akkoriban született legfontosabb publikációkat is rögzíti, utat mutatva ezáltal a magánjog egyes kérdéseiről folyó tudományos és szakmai viták iránt érdeklődő olvasó számára. Sárközy Tamás végül rögzíti, hogy az új Ptk. hitet tett a megfontolt modernizáció, a nyugati típusú szociális polgári piacgazdaság és a magánautonómia mellett, és össze tudta egyeztetni a magyar magánjogi hagyományokat az Európai Unió magánjogával.⁵

4. Sáriné Simkó Ágnes az iratanyaghoz készült második bevezető tanulmányban⁶ a kodifikációs folyamatot mutatja be. Kitér a kodifikációs munka során keletkezett dokumentumok típusaira is. A szerző ismerteti a munkában részt vevő bizottságok létrejöttét, az új Ptk. koncepcióját és tematikáját, valamint az első tervezet megalkotásának

részleteit, az ehhez kapcsolódó menetrendet és háttértevékenységet. Kitér a közigazgatási egyeztetés folyamatára, a 2009-es kódex történetére, majd tárgyalja a 2010-ben újra induló kodifikációs munka szakaszait és a hatálybalépéssel kapcsolatos feladatokat. A tanulmány minden esetben utal az iratgyűjteményben szereplő kapcsolódó dokumentumokra, így nagyban hozzájárul a jelentős mértékű forrás könnyebb átláthatóságához.

5. Az iratanyag összeállításának alapvető szempontja az volt, hogy a témával foglalkozó kutatások számára lehetővé tegyék a kodifikációs folyamat időrend szerinti feldolgozását, az előkészítő munka tematikus elemzését, a szakmai egyeztetések és a döntés-előkészítés lépéseinek bemutatását.⁷

A kötetek anyagának összeállítása során azonban – részben a jelentős terjedelem miatt – szükséges volt néhány szűkítést eszközölni. Az iratanyagba nem kerültek be azok a dokumentumok, amelyeknek az adatvédelmi minősítése ezt nem tette lehetővé, így például a titkos ügykezelésű iratok. Nem képezik a forrásgyűjtemény részét a 2000. év előtti anyagok sem, amelyek bár levéltári dokumentumoknak minősülnek, a kötet összeállításakor nem voltak hozzáférhetőek.⁸ A tanulmány szerzője rögzíti, hogy a tevékenység szempontjából jelentős, „a további kutatások számára mégis értéktelenek” a belső szervezési dokumentumok, a főosztályok közötti vagy éppen más tárcák közötti levelezések, így ezek az anyagok sem kaptak helyet a kötetben.

Az Igazságügyi Minisztérium felkérése azt a tartalmi megszorítást fogalmazta meg, hogy az új Polgári Törvénykönyv általános kérdései, a jogi személyek, a tulajdonjog, a kötelmi jog előkészítő anyagai szerepeljenek a gyűjteményben, ezért a természetes személyre, a családi és öröklési jogra, a szellemi tulajdonra, valamint a nemzetközi magánjogra vonatkozó anyagok nem kerültek be a kötetekbe.⁹

6. A több mint ezerhatszáz oldalnyi anyag kronologikus rendben kap helyet a három kötetben. A publikált iratok a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság egy 2001-ben tartott üléséről szóló emlékeztetővel kezdődnek, az utol-

6 SÁRINÉ SIMKÓ ÁGNES: *Az iratgyűjtemény összeállításának indokolása*. In: *Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga a 2013-as Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatálybalépésével kapcsolatban*. I. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2017. 27–40.

7 SÁRINÉ SIMKÓ: i. m. 28.

8 SÁRINÉ SIMKÓ: i. m. 28.

9 SÁRINÉ SIMKÓ: i. m. 30.

só dokumentumok pedig már az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésének az időpontját is meghaladják. A harmadik, 2018-ban kiadott kötet jelentős része ezzel a korszakkal foglalkozik: az igazságügyi miniszternek írt leveleken túl külön melléklet tartalmazza az Igazságügyi Minisztérium által 2015 és 2018 között a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez kiadott állásfoglalásokat.

7. A Vékás Lajos által szerkesztett kötet első tanulmánya Molnár Hella tollából származik, aki a cselekvőképességre vonatkozó szabályokat és azok alakulását veszi górcső alá.¹⁰ A munka két részre tagolható. A szerző a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény és a végrehajtására vonatkozó törvényerejű rendelet szabályaitól kezdve elemzi a cselekvőképesség fejlődését a magyar magánjogban. Gondosan követi a rendelkezések változásait és az ezek mögött meghúzódó szemlélet alakulását, ugyanakkor önálló tanulmánynak beillő terjedelemben és alaposan elemzi a 2001. évi XV. törvény cselekvőképességgel és gondnoksággal kapcsolatos változtatásait, különös tekintettel a nemzetközi hatásokra. Molnár Hella munkájának második része foglalkozik az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjával és az egyes szakaszokban kidolgozott tervezetekkel, koncepciókkal. Kitér a gyökeres változtatásokat tartalmazó 2009. évi CXX. törvény rendelkezéseire, valamint bemutatja a 2013. évi V. törvény szabályait is. Foglalkozik az új Polgári Törvénykönyvvel kapcsolatos aggályokkal is, és részletekbe menően tárgyalja az Alkotmánybíróság 11/2014. (IV. 4.) határozatát, valamint rövid kitekintést tesz a nemzetközi gyakorlatra is.

8. Szikora Veronika *A társasági jog és a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának összefüggései* című munkájában a magyar társasági jog magánjogban elfoglalt helyével foglalkozik.¹¹ Tanulmányában vázlatosan bemutatja az 1959-től a jelenkorig terjedő időszak vonatkozó jogszabályi kereteit, különös tekintettel a régi Polgári Törvénykönyv, valamint az 1977-es reform koncepcionális változtatásaira. A szerző külön fejezetet szentel a társasági jog szabályozási helyének és a monista és dualista modelleknek, az egyes modellek meghatározásán túl széles körű nemzetközi kitekintést is tesz. Részletesen elemzi az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjának társasági jogi vonatkozásait, a tervezetek megoldásainak vizsgálata mellett figyelmet szentel a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény és a Polgári Törvénykönyv megalkotásának viszonyára is. A szerző elemzi a törvény elfogadását követő időszak joggyakorlatát és jogalkotási eredményeit is, valamint kitér az új polgári perrendtartás jogi

személyeket érintő pontjaira, valamint a civil szervezetekre vonatkozó módosításokra is.¹²

9. Szeibert Orsolya tanulmánya¹³ a Családjogi Könyv rendelkezéseinek formálódását összegzi a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának időszakát illetően. A tanulmány eleje két alapvető elvi kérdést vesz górcső alá: a családjogi rendelkezések Ptk.-ba történő beemeléseivel kapcsolatos főbb álláspontokat és érveket vizsgálja meg, ezt követően elemzi a magyar családi jog alapvető gyökeres reformjától való tartózkodás okait. A szerző sorra veszi a kodifikációs folyamat főbb lépéseit, azonos szempontokat kiemelve vizsgálja a Polgári Törvénykönyv 2002-es koncepcióját, valamint a 2003-ban közreadott koncepciót és tematikát, ezt követően elemzi a 2006-os normaszöveget, különös tekintettel az általános kérdésekre, a családjog alapelveire, a házasság megkötésére, bontására, személyi joghatásaira, a házassági tartásra, a házasság vagyoni jogi hatásaira, valamint a rokonság, a szülő-gyermek viszonyra, a rokonságot, gyámság témaköröire és a házasságon kívüli partnerkapcsolatokra.

A tanulmány röviden kitér a 2008-as szakértői javaslatra is, illetve összegzi a kormány által benyújtott törvényjavaslatot. A tanulmány utolsó fejezete foglalkozik a 2013. évi V. törvény elfogadásával és az azóta eltelt időszakban felmerült vitakérdésekkel.

10. Csöndes Mónika tanulmánya bemutatja az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja során felmerült, a kártérítési rendszer egészét és egyes jogintézményeit illető legfontosabb változásokat.¹⁴ A szerző a felelősségi rendszer koncepcionális változásaira kapcsolatban három résztemával foglalkozik. Tárgyalja a kontraktuális és deliktuális felelősség elválasztásának kérdését, a szerződésszegésre vonatkozó szabályokat és reformját, valamint górcső alá veszi a nem vagyoni kártérítés megszüntetésének és a sérelemdíj bevezetésének okait. A tanulmány ezt követően elemzi a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség témáját, ezen belül nagy hangsúlyt fektet a mentesülési szabályok alakulására, az előreláthatósági korlát szabályozására, a fedezeti szerződésre vonatkozó rendelkezésekre, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályainak kiegészítő alkalmazására, az ingyenes szerződések, a közreműködőért való felelősség, a szerződésszegésért való felelősség korlátozására és kizárására, valamint foglalkozik a régi Ptk.-hoz kapcsolódó, e témában született elvi iránymutatások sorsával is. A tanulmány utolsó része tárgyalja a szerződésen kívül okozott kárért

12 SZIKORA: i. m. 138–139.

13 SZEIBERT ORSOLYA: *A Családjogi Könyv rendelkezéseinek formálódása a Polgári Törvénykönyv kodifikációja folyamán*. In: Vékás (szerk.): i. m. 141–188.

14 CSÖNDES MÓNIKA: *A Polgári Törvénykönyv kárfelelősségi rendszerének alakulása a kodifikációs folyamat során*. In: Vékás (szerk.): i. m. 189–281.

10 MOLNÁR HELLA: *A cselekvőképességre vonatkozó magyar szabályozás változása 65 év alatt (1952-től napjainkig)*. In: Vékás (szerk.): i. m. 9–85.

11 SZIKORA VERONIKA: *A társasági jog és a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának összefüggései*. In: Vékás (szerk.): i. m. 87–139.

Jogirodalom, jogélet

való felelősség általános és közös szabályait, valamint ismerteteti a speciális felelősségi alakzatokat.

A szerző minden esetben bemutatja az 1959. évi Ptk. szabályozási rendszerét, az egyes szabályozási koncepciókat és normaszövegeket, valamint az új magánjogi kódex szabályozási megoldásait.

11. Tókey Balázs¹⁵ tanulmányában a Ptk.-ban található szerződéstípusokat három csoportra osztotta. Az első csoportba azok a szerződések kerültek, amelyek nevük és részben tartalmuk, valamint a szabályozási struktúrájuk szerint újak, de az 1959-es kódex szabályozott hasonló jellegű szerződést. A második csoportot azok a szerződések képezik, amelyeket korábban külön törvény szabályozott, de a kodifikáció során bekerültek a Ptk.-ba. A harmadik egységbe azok a szerződések tartoznak, amelyeknek korábban nem volt törvényi szintű szabályozásuk. A tanulmány csak a harmadik csoportba tartozó szerződéseket elemzi részletesen, mivel a legnagyobb változások az utóbbi csoportnál figyelhetők meg (forgalmazási szerződés, jogbérleti szerződés, fizetési megbízási szerződés, faktoringszerződés, pénzügyi lízingszerződés, egészségbiztosítási szerződés, bizalmi vagyongazdálkodási szerződés).

A szerző az elemzés során szűkítést vezet be, amikor rögzíti, hogy minden szerződéstípusnál csak a legfontosabb szabályozási kérdéseket, valamint a Ptk. által választott, a jogirodalomban leginkább vitatott megoldásokat helyezi a vizsgálat középpontjába.¹⁶

12. Vékás Lajos tanulmányának homlokterébe az új kódex gyakorlati tapasztalatai kerültek.¹⁷ A szerző rögzíti, hogy a tapasztalatok egyenletlenül jelentkezik: amíg pél-

dául a hatálybalépést követően szinte azonnal alkalmazták a törvénykönyvet a családjogi jogviszonyokra, valamint a hatálybalépés után elkövetett személyiséggjog-sértések esetében, addig jelentős fáziskésés figyelhető meg a szerződéseknel, mivel főszabály szerint csak az új Ptk. hatálybalépését követően született szerződésekre kell alkalmazni.¹⁸ Megállapítja, hogy „az 1959-es Ptk. szabályait még valószínűleg évekig nem lehet elfelejteni, és egyben azt is, hogy az új kódex tapasztalatai különböző sebességgel és intenzitással kerülnek felszínre”.¹⁹ A tanulmány három olyan kérdéssel foglalkozik részletesen, amely a joggyakorlatban vitákat váltott ki: a sérelemdíjjal, a jogi személyek szabályainak diszpozitivitásával, valamint az elévülésre vonatkozó szabályok diszpozitivitásával.

13. Az új Polgári Törvénykönyv születésének történetét illetően mind az iratgyűjtemény, mind pedig a tanulmánykötet számos újdonságot tartalmaz: bemutatja az egyes jogintézmények alakulásának útját, reflektál az egyes bírálatokra, a hatálybalépést követő időszakban kialakuló joggyakorlat eredményeire és megoldásaira, valamint kijelöl számos, a témát érintő további kutatási lehetőséget, irányt is. A kötetek joggal tarthatnak számot a magyar magánjoggal foglalkozó jogászokon túl a szélesebben vett érdeklődő szakmai közönség figyelmére is.

15 TÓKEY BALÁZS: *Újszerződéstípusok a Polgári Törvénykönyvben*. In: Vékás (szerk.): i. m. 283–325.

16 TÓKEY: i. m. 283–284.

17 VÉKÁS LAJOS: *Appendix: A Polgári Törvénykönyv alkalmazásának első gyakorlati tapasztalatairól*. In: Vékás (szerk.): i. m. 327–340.

18 VÉKÁS: i. m. 327.

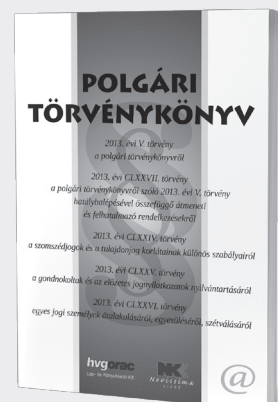
19 VÉKÁS: i. m. 328.

POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV

A Ptk. és a kapcsolódó jogszabályok B/5-ös méretben

A SZERKESZTÉS LEZÁRÁSA: 2020. január 10.

ÁRA: 2400 Ft

DETERMANN ADATVÉDELMI JOGI ÚTMUTATÓJA

NEMZETKÖZI VÁLLALATI COMPLIANCE

Első magyar nyelvű kiadás

SZERZŐ: Lothar Determann

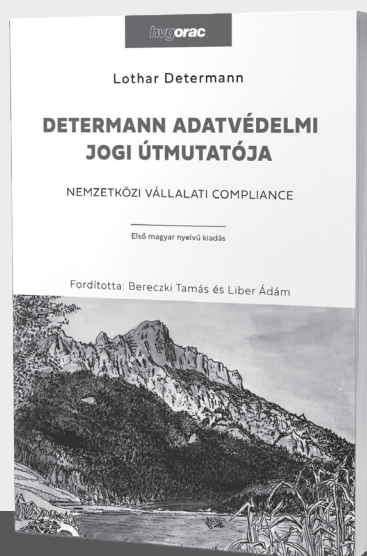
FORDÍTÓK: Bereczki Tamás; Liber Ádám

ÁRA: 7000 Ft

Vállalatok, ügyvédek, adatvédelmi tisztviselők, compliance-vezetők, valamint a humán erőforrás, a marketing és az informatika területén dolgozó szakemberek egyre gyakrabban szembesülnek adatvédelmi kérdésekkel. Noha az adatvédelmi tárgyú ismeretek szabadon hozzáférhetők, nehéz lehet gyorsan megérteni egy problémát anélkül, hogy elvesznénk a részletekben. Ez az a helyzet, amikor Determann adatvédelmi útmutatója segítségül hívható: azonosítja a lényeges kérdéseket, és tömör gyakorlati útmutatást nyújt egy egyre összetettebb jogterülethez, amelyet a nemzetközi jogszabályok, a technológia és a társadalom gyors változása formál.

Az adatvédelmi útmutató negyedik – magyar nyelven most először megjelenő – kiadása tükrözi az adatvédelmi jogszabályok 2017 óta bekövetkezett jelentős változásait, például az EU általános adatvédelmi rendeletének (GDPR) alkalmazandóvá válását, valamint azokat a kihívásokat, amelyekkel a vállalkozások szembesülnek az adatok hasznosítása, a felhőszolgáltatások igénybevétele és az Internet of Things alkalmazása szempontjából. Mivel az adatvédelmi jogérvényesítés manapság minden eddiginél komolyabb jelentőségre tett szert, a szakemberek számára nélkülözhetetlen a magánélet védelmét érintő kulcsfontosságú koncepciók megismerése, valamint gyakorlati tanácsok a megfelelőségi programok indításával, fenntartásával és ellenőrzésével, az adatvédelmi dokumentáció készítésével, a vonatkozó feladatok és projektek hatékony kezelésével kapcsolatban. Végezetül a könyv tartalmaz egy adatvédelmi kisokos fejezetet, amely a szakkifejezések mentén dolgozza fel a legfontosabb témaköröket. Ennek a könyvnek minden compliance-felelős és vállalati jogász könyvespolcán ott kell lennie.

A kötet a PROVARIS Varga & Partners Ügyvédi Társulás adatvédelmi joggal foglalkozó partner ügyvédei, Liber Ádám és Bereczki Tamás tolmácsolásában jelenik meg magyar nyelven.

„A könyvet nagy örömmel ajánlom az adatvédelem iránt érdeklődő minden olvasónak, legyen a kapcsolódási pont akár a nemzetközi piaci szerepvállalás vagy a szabadságjogok iránti elvi érdeklődés – mindenki talál benne olyan ötleteket, gondolatokat vagy tanácsokat, amelyeket egész biztosan hasznosnak, gondolatébresztőnek fog találni.”

Dr. Péterfalvi Attila
címzetes egyetemi tanár,
a Nemzeti Adatvédelmi és
Információszabadság Hatóság Elnöke

www.hvgorac.hu

SUMMARY

ANJA AMEND-TRAUT:

Diversity or Unity? Legal culture commonalities and differences in the finding of justice in Europe

The Judiciary is a fundamental element of a legal culture and as such, it is influenced by its institutional and normative environment. Conversely, it contributes to form that environment. In the course of that interplay, it appears that the characteristic constitutive parameters of a legal culture are not constant. They are influenced by statutory, political and economic forces, as well as by discursive jurisprudential reasoning. On the one hand, these factors have a centrifugal effect; on the other, they create new correspondences, which in turn are characteristic of a new form of European legal culture. From the vantage-point of the particular situation which prevailed in the Holy Roman Empire, it is possible to address the question, to what extent it provides any reference for acknowledging a European legal culture. Specifically, it may be argued that a transregional, and in some cases a European legal culture existed and may even have been developed in judicial practice, in particular in the area of commercial law. That development can be traced through opinions in commercial disputes, the so-called *parères*, and their reception, which would later be translated into statutory authorities.

TAMÁS KLEIN:

Examining the constitutionality of restrictions on the freedom of press on a competition-law basis for reasons in the public interest

The freedom of press is one of the most protected constitutional fundamental rights. Such protection is due to the fact that the freedom of press bears a specific nature of instrument arising from its very high constitutional value, i.e. the functioning of a free press is the prerequisite of the development and operation of a pluralist social publicity, as well as of the vitality of democratic public debates, and – ultimately – of the democratic functioning of society. The study examines the constitutionality of a government decree imposing restrictions on the objective side of the freedom of press (i.e. media pluralism), by means of withdrawing the powers of competent bodies and replacing their individual decisions with a normative act, on the basis of a competition-law authorisation. The study concludes that the constitutionality of the concerned government decree is disputable in respect of the rule of law, the separation of powers and the fundamental rights alike.

KATALIN MARGIT HARASZTI:

On the Missing Element from the Concept of Torture: The Clause of Lawful Sanction

The UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (UNCAT) Article 1. second sentence provides that the torture „does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to lawful sanc-

tions.”. The fundamental legal significance of this regulation derives from the fact that while Article 1 of the UNCAT defines torture as including any „act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted” by persons acting in an official capacity, hence it seems that they are admissible under certain circumstances. However, the international bodies monitoring the enforcement of the human rights conventions concur that even the most severe punishments against the most serious offenders might not violate the principle against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. This essay outlines the trends in the practice of the monitoring bodies, especially the Committee against Torture and the legal literature regarding the interpretation of the lawful sanction.

ERZSÉBET MOLNÁR

The Effect of Justification Grounds under Private Law on the Criminal Responsibility Regarding to the Crime Against Trade Secret

Due to the principle of the unity of law the legal system must be consistent. This principle also implies the requirement of an elaboration of the interdisciplinary conditions of an unlawfulness. According to the prevailing scientific opinion the exclusion of unlawfulness provided by non-criminal field of a law system eliminates the unlawfulness of a prohibited behavior in criminal law, too. The study examines, how and to what extent and addition to which dogmatic requirements effect the legal grounds for justification under private law to the criminal responsibility. The question is examined in the light of civil and criminal law protection of a trade secret.

ZUSAMMENFASSUNG

ANJA AMEND-TRAUT:

Vielfalt oder Einheit? Rechtskulturelle Gemeinsamkeiten und Unterschiede der Rechtsfindung in Europa

Als elementarer Bestandteil einer Rechtskultur wird das Gerichtswesen durch sein institutionelles wie normatives Umfeld geprägt wie es umgekehrt dieses mitgestaltet. Ausgehend von den Gegebenheiten im Rechtskreis des Heiligen Römischen Reichs deutscher Nation soll der Frage nachgegangen werden, inwieweit sich Anhaltspunkte für die Annahme einer europäischen Rechtskultur ausmachen lassen. Dabei zeigt sich, dass die sie kennzeichnenden Parameter keine Konstanten bilden, sondern durch legislative, politische und wirtschaftliche Kräfte wie rechtstheoretische Diskurse beeinflusst wurden. Diese wirkten einerseits zentrifugal, andererseits kreierte sie neue Übereinstimmungen, die ihrerseits eine alternative Form europäischer Rechtskultur kennzeichnen.

TAMÁS KLEIN:

Verfassungsrechtliche Untersuchung der wettbewerbsrechtlich begründeten, durch das öffentliche Interesse gerechtfertigten Beschränkung der Pressefreiheit in Anbetracht der Regierungsverordnung Nr. 229/2018. (XII. 5.)

Die Studie beschäftigt sich mit einer Teilfrage der Pressefreiheit, dem Medienpluralismus und dessen wettbewerbsrechtlich begründeten Beschränkbarkeit. Dem Thema verleiht die Regierungsverordnung

Aktualität, die aufgrund des Gesetzes Nr. LVII von 1996 über das Verbot des unlauteren Marktverhaltens und der Wettbewerbsbeschränkung eine Fusion auf dem Medienmarkt der Kontrolle der Wettbewerbsbehörde entzogen hat. Auf den ersten Blick verfolgen grundrechtliche und wettbewerbsrechtliche Bestimmungen denselben Zweck, nämlich mehr Wettbewerb zu schaffen, dennoch lassen die Normen der beiden Rechtszweige in Wirklichkeit unterschiedliche Schlussfolgerung zu. Der Autor versucht die Frage zu beantworten, ob die wettbewerbsrechtliche Ermächtigung in den Fällen, in denen sie zur Grundrechtseinschränkung – in unserem Fall zu Einschränkung eines der meistgeschützten Grundrechte, der Pressefreiheit – führt, problemlos anwendbar ist.

KATALIN MARGIT HARASZTI:

Was aus der Definition der Folter fehlt: die Klausel der gesetzlichen Sanktion

Artikel 1 Satz 2 der UN-Antifolterkonvention (UNCAT) besagt, dass der Ausdruck „Folter“ Schmerzen oder Leiden, die sich lediglich aus gesetzlich zulässigen Sanktionen ergeben, dazu gehören oder damit verbunden sind, nicht umfasst. Die grundrechtliche Bedeutung dieser Bestimmung besteht darin, dass obwohl Artikel 1 UNCAT jede Handlung von Angehörigen des öffentlichen Dienstes oder einer anderen in amtlicher Eigenschaft handelnden Person durch die einer Person vorsätzlich große körperliche oder seelische Schmerzen oder Leiden zugefügt werden als Folter bezeichnet, es scheint so, dass diese Handlungen unter speziellen Umständen doch akzeptabel sind. In-

ternationale Körperschaften, die die Durchführung von Menschenrechtskonventionen überwachen, sind sich aber darüber einig, dass selbst bei schwersten Verbrechen die Täter als Sanktion nicht der Folter bzw. einer unmenschlichen oder erniedrigenden Behandlung oder Strafe unterworfen werden dürfen. In der Studie werden die wichtigeren Auslegungen der gesetzlichen Sanktion – die einerseits in der Rechtsliteratur, andererseits in der Praxis der internationalen Körperschaften (besonders der Antifolterkommission), die die Durchführung Menschenrechtskonventionen überwachen, ersichtlich sind – dargestellt.

ERZSÉBET MOLNÁR

Die Wirkung der zivilrechtlichen Rechtfertigungsgründe auf die strafrechtliche Verantwortlichkeit bezüglich der Straftat „Verletzung von Geschäftsgeheimnissen“

Aufgrund des Grundsatzes der Einheit der Rechtsordnung muss die Rechtsordnung widerspruchlos sein. Aus dem Erfordernis der Widerspruchlosigkeit folgt auch, dass es interdisziplinäre Rechtswidrigkeitsvoraussetzungen ausgearbeitet werden müssen. Nach der herrschenden wissenschaftlichen Meinung schließen die, für andere Rechtsgebiete gültigen Rechtfertigungsgründe auch die strafrechtliche Rechtswidrigkeit des normverletzenden Verhaltens aus. Die Studie stellt dar wie, inwieweit und unter welchen dogmatischen Voraussetzungen die zivilrechtlichen Rechtfertigungsgründe auf die strafrechtliche Verantwortlichkeit auswirken. Die Frage wird in Anbetracht des zivilrechtlichen und des strafrechtlichen Schutzes des Geschäftsgeheimnisses untersucht.

A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY KOMMENTÁRJA

SZERZŐK: Bán Dániel, Bereczki Ildikó, Boreczki Szabolcs, Boros Zsuzsa, Bóka János, Burián László, Csehi Zoltán, Csöndes Mónika, Erdős István, Gombos Katalin, Horváth Bence, Király Miklós, Nagy Csongor István, Nemessányi Zoltán, Németh Ildikó, Osztovits András, Somssich Réka, Szabados Tamás, Szabó Sarolta, Szócs Tibor, Vékás Lajos

SZERKESZTŐK: Vékás Lajos, Nemessányi Zoltán, Osztovits András

ÁRA: 10 000 Ft

2018. január 1-jén hatályba lépett a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény. A jelen kötet a kódex-jellegű törvény gyakorlati alkalmazását klasszikus felépítésű, kommentárszerű, azaz paragrafusonként szerkesztett magyarázatokkal kívánja segíteni. A kommentár célja, hogy kellő elméleti alapvetésre épülő, gyakorlati megközelítésben írt, hosszabb-rövidebb glosszákkal irányt mutasson a gyakorló szakemberek: bírák, közjegyzők, ügyvédek, kormánytisztviselők, konzulok számára a nemzetközi magánjogi tényállású ügyekben. A magyarázatok a törvény rendelkezéseihez kapcsolódnak, de az egyes fejezetek elején összefoglalják az adott jogintézményekhez tartozó európai uniós jogforrásokat és nemzetközi szerződéseket is. Minden esetben tisztázzák, hogy – az elsőbbséget élvező uniós és egyezményes jogforrások tárgyi, személyi és időbeli hatályára tekintettel – mely esetekben kell a törvény szabályait alkalmazni.

A kommentár szerzői a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság korábbi tagjai, akik a szabályozás koncepcionális, elméleti és gyakorlati kérdéseinek az elismert szakértői.

A kötet megjelenését támogatták: a Kelemen, Mészáros, Sándor és Társai Ügyvédi Iroda; a Magyar Országos Közjegyzői Kamara; a Réti, Várszegi és Társai Ügyvédi Iroda PwC Legal; a Szecskay Ügyvédi Iroda.

hvgorac.hu/Nmjtv_kommentar

A MUNKA TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK MAGYARÁZATA

A CD-mellékleten 88 szerkeszthető munkajogi iratmintával

SZERZŐK: Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos

SZERKESZTŐ-LEKTOR: Petrovics Zoltán

ÁRA: 18 000 Ft

Kéziratlezáras: 2020. január 1.

A szerzők azonos című magyarázata az Mt. elfogadását követően nem sokkal jelent meg, és sikerét jelzi, hogy három kiadást élt meg. Jelen művük azonban hangsúlyozottan új szakkönyv, mivel ezúttal azt az ambiciózus célt tűzték ki maguk elé, hogy a korábban megjelent magyarázatoknál gyakorlatorientáltabb kötetet készítsenek, amely a munkajoggal foglalkozó szakemberek számára a lehető leghasznosabb. Annak érdekében pedig, hogy a szabályozás összefüggései világosan szemléltethetőek legyenek, a szerzők a magyarázatokban nem szakaszonként haladnak, hanem a jogintézményeket – a törvényben való elhelyezésüktől függetlenül – egy helyen, egy logikai egységben tárgyalják. A kötet az Mt.-nek a 2019 decemberében elfogadott módosításaira is figyelemmel készült.

www.hvgorac.hu → Munkajog